

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2021 03 év szám

SAJÓ LÁSZLÓ haikui

GYÖRFFY ÁKOS, JENEI GYULA, TINKÓ MÁTÉ versei

DÖME BARBARA, MINDÁK DÁNIEL, NOVÁK VALENTIN prózái

FALUSI MÁRTON: Képi súlyok szervezése

BALÁZS GÉZA, STURM LÁSZLÓ, KOLOZSI ORSOLYA kritikái

TARJÁNI ANTAL munkáival

KORTÁRS 2021 03

9 770023 415006

2 1 0 0 3

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

TARJÁNI ANTAL, Nyakkendős szelfi, 2019

TARJÁNI ANTAL, Tél, 2011

TARTALOM

- 3** GYÖRFFY ÁKOS: (Kreuzkirche, Liberatorok) (vers)
- 5** DÖME BARBARA: A függöny (próza)
- 9** SAJÓ LÁSZLÓ: eső; hároméves; karácsony (részletek egy haikuregényből)
- 14** JENEI GYULA: Túlkönyvesedés – jegyzetvers – (vers)
- 18** MINDÁK DÁNIEL: Szent István birodalma – Budapest és Bécs, 1906 (próza)
- 28** TINKÓ MÁTÉ: Vidéki áttűnések (vers)
- 32** NOVÁK VALENTIN: Élesztés, amelyben hihetetlen dolgok történnek a FermiPar Co. központjában, miközben Hajnóczy megmenti Rózsikát a szemtelenkedő matrózoktól... (próza)
- 39** DOBRI IMRE: Repedések (vers)
- 40** VISKY ANDRÁS: Az ember tragédiája – mint theatrum theologicum (III. rész)
- 55** CUKOR GYÖRGY: „Camera obscura” – Tarjáni Antal fotókiállítása (művészet)
- 59** FALUSI MÁRTON: Képi súlyok szervezése
- 65** Játsszunk-e gyilkosost? – Hlavacska András beszélgetése Kertész Erzszi írónővel
- 69** MAYER ERZSÉBET: A plein air és a vörös légáram – Szubjektív gondolatok a Teremtés – Ferenczy Noémi művészete című kiállítás kapcsán
- 73** MURÁDIN JENŐ: Palackposta egy régen volt temetői sétáról
- 75** SOLTÉSZ MÁRTON: Moszkovita versus nemzeti – Megjegyzések Papp István Szabó Dezső temetése és a Rajk-per című tanulmányához
- 77** MÓZES HUBA: Talán a mélyben Atlantisz harangoz – Dsida Jenő Reményik Sándornak ajánlott verse
- 80** VOJNICS-ROGICS RÉKA: „Na, Tótisz, ez a te formád” – Egy pesti kamasz srác kalandjai a Mesteralvók földjén
- 84** HENRI DE MONTETY: Francia szerzők a Korunk Szava keresztényszocialista folyóiratban (1931. június – 1938. december)
- 90** BALÁZS GÉZA: Székely nyelvjárási feredő – Sántha Attila írói tájszótáraiban (Sántha Attila: Bühnagy székely szótár; Székely szótár küssebb s nagyobbacska gyermekeknek és cinkáknak)
- 98** STURM LÁSZLÓ: Két Gyula (Illyés Gyula: Mi az, hogy idő?; Kelecsényi László: Az utolsó kéz)
- 102** ARTZT TÍMEA: Barnás Ferenc / Életünk végéig
- 103** BENCE ERIKA: Kontra Ferenc / Lepkefogó
- 106** KOLOZSI ORSOLYA: Szöllősi Mátyás / Illegál
- 107** GODA REGINA: Selyem Zsuzsa / Az első világvége, amit együtt töltöttünk
- 110** SZEMES PÉTER: Lázár Balázs / H. úr hagyatéka

E számunkat TARJÁNI ANTAL munkáival illusztráltuk.

A borítón: Atlasz, 2012 (részlet); Kétes dicsőség, 2018 (részlet)

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,**
PETŐFI IRODALMI ÜGYNÖKSÉG, NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com),

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com),

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu),

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com),

SZEKERES NIKOLETTA (nszekeres@gmail.com).

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Lapterv: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com); Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
1062 Bp., Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig; Csütörtök: 10–13 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemléli a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, [www.posta.hu WEBSHOP](https://eshop.posta.hu/storefront/)-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online folyamatosan várja olvasóit, naponta frissülő tartalmakkal.

Bence Erika kritikája Géczi János új könyvéről

Jónás Ágnes interjúja Máté Gáborral

Buzás Lelle interjúja

*Sztranyák Dávid Junior Prima-díjas
basszusharsona-művésszel*

www.kortarsonline.hu

A Kortárs folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

A Kortárs folyóirat tavaszi–nyári megjelentetés szakmai program megvalósítását 2020. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

GYÖRFFY ÁKOS

(Kreuzkirche, Liberatorok)

GYÖRFFY ÁKOS (1976) Kismaros

2013 őszén Drezdában töltöttem néhány napot.
 Nagy sétákat tettem egyedül
 vagy német házigazdával az Elba partján.
 Néztam a várost, amiről tudtam,
 hogy 1945. február 13-án
 megsemmisült egy minden képzeletet
 felülmúló bombázásban.
 Ennek ellenére ott láttam mind
 a nevezetes épületeket magam előtt.
 A Zwingert, a Semperopert, a Frauenkirchét
 és a többit.
 Nem tudtam eldönteni, mit is látok valójában.
 Vajon ez tényleg Drezda,
 vagy valamiféle Drezda-másolat,
 ami kísértetiesen hasonlít az eredetire?
 Úgy jártam-keltem a városban,
 mint egy temetőben.
 Az épületekre nem tudtam másként tekinteni,
 mint hatalmas síremlékekre.
 Megkérdeztem egy-két helybelitől,
 hogy a szinte minden régebbi épület
 falában jól látható megfeketedett kövek
 vajon a bombázást követő
 tűzviharban égtek-e meg.
 Egyöntetűen válaszolták, hogy az csak az idő műve.
 A kellenél talán határozottabban
 válaszoltak a kérdésemre.
 Szinte indulatosan.
 Hogy képzelem, és miféle tűzvihar,
 miközben roppant udvariasak voltak,
 a világért sem akartak volna megsérteni.

Elutazásom előtt néhány órával
 betévedtem a Kreuzkirchébe,
 egy evangélikus templomba,
 ami majdnem teljesen megsemmisült
 a bombázásban, de később újjáépítették.
 Leültem a hátsó padosorok egyikében.
 A templom biztonsági őre
 a nyomomban járt, le nem vette a szemét rólam.
 A hátamon átvett gitártokról gondolhatta azt,
 hogy egy puskát rejtegetek benne.

Már kifelé menet akadt meg a szemem
 a templom egyik oldalhajójában
 berendezett kiállításon.
 Messziről nézve olyannak tűnt,
 mint az általános iskolák faliújságaira
 kifüggesztett diák-élménybeszámolók,

rossz minőségű fotókkal, ákombákom betűkkel.
 A paravánokra fénymásolt fotókat ragasztottak,
 némelyiket ráadásul ferdén. A fotók alatt tollal írott,
 már egészen elhalványult,
 néhány soros magyarázó szövegek.
 Tényleg mintha egy iskolai önképzőkör
 éves beszámolóját állították volna ki.
 Nem tudom, mennyi időt töltöttem ott,
 talán egy órát, de lehet,
 hogy tíz perc volt csupán az egész.

Egy sokkos állapotban lévő,
 zokogó nőt támogatnak
 két oldalról a mentőosztag emberei.
 Épp kihúzták a romok alól.
 Egy szinte teljesen, a csontvázáig elégett
 gyermekholttest,
 feltehetően az anyja karjaiban, aki szintén elégett.
 A felforrósodott aszfaltba olvadva fekszenek az utcán,
 száz meg száz más holttesttel együtt.
 Egy gyerek, batyuval a hátán,
 ahogy megy egy hajdanvolt utcán,
 amelyből nem maradt más,
 csak a csupasz, égre meredő kémények.
 Nyitott tehervagonra feltornyozott füstölgő hullák.
 És így tovább, talán harminc-negyven kép.
 Bent, a templom főhajójában egy gyerekkórus próbált.
 Felvettem a hangjukat diktafonnal,
 hogy addig se kelljen tovább nézmem ezeket a képeket.
 Miközben delejes erővel vonzottak,
 újra és újra vissza kellett térnem hozzájuk.

A német–cseh határ előtt felszállt egy fiatal nő
 a hálókocsiba, karján egy néhány hónapos kisfiúval.
 Éjszaka kimentem rágyújtani a folyosóra.
 A nő az alsó ágyon feküdt félmeztelenül,
 a kisfiú még álmában is szopott.
 Napkeltéig álltam az ablaknál,
 csak akkor mentem vissza a hálókocsiba,
 amikor a vonat már a szobi lpoly-hídon dübörgött át.
 A szobi hídon átdübörögve eszembe jutott
 az az apámtól többször hallott történet,
 mely szerint a húga, miután kétségbeejtően
 hosszú ideig nem akart megszólalni kisgyerekkorában,
 és emiatt aztán már komolyan aggódni kezdtek a nagyszülei,
 hogy tehát a húga első érthető szava
 az volt a zebegényi ház kertjében 1944-ben,
 hogy: bombáznak.

Az amerikai Liberatorok épp akkor
 bombázták a szobi lpoly-hídat,
 és a hatalmas dörrenések tisztán hallatszódtak
 az ősfás, Duna-parti kertben.

DÖME BARBARA

A függöny

DÖME BARBARA (1973) Budapest

Halott férjem táncol az utca túloldalán álló kukák tetején. Egyik kezében virsli, a másikban tábla, rajta felirat: NE FELEDD! Ne cseszegess már folyton, ordítom bele a csendbe! A múltkor a hűtőszekrényben ücsörgött, onnan osztotta az észet. Mióta elment, mintaapát játszik.

A függönyt nézem, egészen közelről. Olyan, mintha egy óriási felirat lenne, amivel azt akarják a tudomásomra hozni: úgy is megrohadok, egyedül, szomorúan, idebent, ebben a másik világban.

Órák óta bámulom az ablakon át, mi megy az utcán. Nagy itt a forgalom, az emberek járkálnak, mint a mérgezett egerek, le-fel, le-fel. Kivéve sötétedés után, olyankor egy lélek sincs, mintha valaki begyűjtötte volna a kis rágcslókat. Nevetnem kell. Este a lámpák foghíjasan égnek, meg hát mindenki tudja, hogy nemrég megerőszkoltak és megkéseltek itt egy lányt. Ezek mind ilyenek, kelletik magukat, aztán visítoznak, ha elkapják őket. Kár, hogy nem láttam, de épp a vesekövémet szültem a kórházban. Amikor hazajöttem, már csak egy nagy barna folt jelezte a kapu előtt, hogy valami történt. Megpróbáltam leslagozni a megszáradt vért a járdáról, de nem tudtam teljesen eltüntetni. Amúgy nem is baj, hadd féljenek csak a népek, ne jöjjenek erre, hagyjanak engem békiben!

Most meg a pöffeszkedő szomszédasszony búcsúzkodik a lányától. Ezek is... jobb, ha hagyjuk. Nem akarok én senkit kibeszélni. Csak annyit mondanék: tudom, amit senki nem sejt róluk, hogy a lány csupán hébe-hóba látogatja az anyját. Akkor is csak pénzért jön. A férje elhagyta, eladósodott, a gyereket el akarja tőle vinni a gyámügy. Mindezt persze tagadják. Egyszer, amikor a szomszédasszony észrevett a függöny mögött, azt kiabálta rám, hogy unatkozó, kotnyeles vénasszony vagyok. Erre azt mondtam neki: Maga meg azt sem éri majd meg, hogy öreg, kotnyeles vénasszony legyen, mert elviszi az agyvérzés! Úgy bevágta a kertkaput, hogy a kilincs is kiesett. Olyan jót rég kacagtam. Bejöttem, ittam egy kis pálinkát, ünnep volt számomra az a nap. Amúgy nem vagyok rosszindulatú, de akkor annyira felbosszantott, hogy vissza kellett vágnom, ha másért nem, a lelki békémért. Másnap, amikor a boltba indultam, megint az utamba akadt. Rá sem néztem, úgy mentem el mellette, de ő utánam kiabálta: Magának zárt osztályon lenne a helye, mert teljesen megbomlott az elméje! Figyelmeztettek, hogy örült, kerüljem el! Megint csak kacagtam, ő a bolond, nem én.

Miután végignézem, hogyan köszön el egymástól a szomszédasszony meg a lánya, krumplit veszek elő. Paprikás krumpli lesz ebédre, virslivel. Miközben rotyog az étel, kézbe veszem a telefont, fotózni szeretnék. Az imént láttam egy nőt két gyerekkel az utcán. A túloldalon sétálgattak. A kislány három, a kisfiú öt év körüli lehet, az anyjuk legfeljebb negyven. Amikor megálltak, a nő megölelte a gyerekeket, nevetgéltek. Hirtelen hányinger fogott el, megszédültem. Arra gondoltam, anyám sosem ölelt meg engem. Miután eltemettük, álltam a sírjánál, sírtam, aztán meg azt ordítottam: Sosem szerettlél, jobb is, hogy már nem vagy itt! Akkor is hányingerem volt, akkor is szédültem. Az utóbbi időben repkény szötte be anyám sírját. Megpróbáltam kiirtani, de állandóan visszanőtt, egyre terebélyesebb, egyre erősebb lett. Anyám, anyám, hát szégyelled magad, így akarsz előlem örökre elrejtőzni?

Meggondoltam magam, leteszem a telefont, inkább a fényképezőgépet veszem magamhoz. Pár éve profi fotósként dolgoztam egy újságnál, de amióta a férjem meghalt, kitiltottak a szerkesztőségből. Rám fogták, hogy furcsa lettem. Volt ott egy fekete hajú titkárnő. Azt mesélte a hátam mögött a többieknek, hogy diliházba kellene zárni, mert azt hiszem, a halottak visszajárnak. Már bánom, hogy bizalmasan elmeséltem neki, nem tudta tartani azt a lepcsés száját. Én meg aztán azt terjesztettem róla, hogy összeszűrte a levelet a főnökével. Ha ő így, én meg úgy. A lapigazgató magához hívott, és kényszeríteni akart, hogy keressek fel egy pszichológust. Dehogy megyek én pszichológushoz, még a végén kiderül, hogy a fiam miatt pszichiátriai kezelés alatt álltam. Nem vagyok én bolond, csak abban az időben sokat idegeskedtem. Még jó, hogy végül elmehettem nyugdíjba, igaz, kordedvezménnyel. A nyugdíj mellett időnként elhívnak fotózni egy-egy esküvőre, temetésre, keresztelőre vagy más családi eseményekre, így nem halok éhen.

Résnyire széthúzom a függönyt, így jobb képet tudok lőni, amikor visszafelé jön az anya a két gyerekével. Láttam, ahogy bementek a játszótérre, előbb-utóbb végezniük kell. Időm van, türelmem is, várok. Mit akarok tőlük? Csak sorjában, azt is mindjárt elmondom.

Középkorú férfi és nő megy el az ablak előtt kézen fogva. Összehúzom a függönyt, nehogy meglássanak. Megállnak, csókolóznak. Szeretőknak tűnnek. A férfi sokszor pillant hátra, a nő az óráját nézi. Titokban találkozgatnak. A férjem megcsalt, éppen ezért felismerem a titkos bujálkodásból született pillantásokat, mondatokat, a suttogást. Én sosem csábultam el, soha! Hiába mutogattak rám egyesek, hiába vádaskodtak. Volt bizonyítékuk?

Furcsa szagot érzek, odakapott a paprikás krumpli. A fenébe, már csak ez kellett. Gyorsan leveszem a fazekat a tűzhelyről. Megkóstolom az ételt, szerencsére ehető.

Árnyékok futnak a falon, a függönyhöz lépek: fiatal nő kutyával. Egy festmény címe is lehetne. Szürke kép lenne, tele csalódottsággal és keserűséggel. Csak a kutyán lenne egy aprócska barna folt, ő ugyanis boldog. Mindennap megsétáltatja a gazdája, és újabban az ágyba is befekhet. Eltűnt az előszobából a dohányszagú kabát, a cipőpaszta illatú óriás cipő. A gazdi minden este főz valami finomságot, de csak a kutya eszik, ő ül, és bámul maga elé piros szemmel és orral. Vau, vau, vau, vakkant a kutyus, ami annyit tesz: sajnállak, te szegény, magányos lány, aki holnap beszéd egy üveg altatót, mert már nem bírja tovább, pedig az a nagy cipő meg a dohányszagú kabát nem ér ennyit.

A fiamra gondolok: ő is ilyen szürke lehetett, mint ez a kutyás lány, de nem vettem észre, mert nem figyeltem rá. Ökölbe szorul a kezem, az üres serpenyőt a földhöz vágom. Leülök, sírni akarok. Nem megy. Tenyérrel csapok a konyhaszekrényre. Fáj. A fiamnak is fájhatott, amikor egy este szerelmi bánatában kinyitotta az ablakot, és kilépett a második emeletről. Nem halt meg, de mindene lebénult, az agya is. Persze az orvosok másképpen fogalmaztak. Hazudoztak a szemetek, hogy így meg úgy, miközben eltették a borítékokat, amiket a zsebükbe dugdostam. Az egyetlen gyermekemből magatehetetlen, vegetáló emberi roncs lett. Most harminchat éves, élhet még pár évet, azt mondják. Az öngyilkossági kísérlet után ültem a nyomorék fiam kórházi ágyánál, és néztem, ahogy a szája szélén csorog a nyál meg az ételmaradék. Arra gondoltam, megkeresem azt a lányt, aki ezt tette vele, és megölöm. Komolyan gondoltam, fogat fogért. De a férjem megfogta a csuklóm, hogy a kést nehogy a táskámba tegyem. A tollat is kivette a kezemből, amikor arra készültem, hogy aláírjam a kérvényt Csabi intézeti elhelyezésére. Nem vagy anyának való!, ordította, és pofon vágott.

Aztán meg itthagyt. Elvitte az infarktus, a nyakamba szakadt minden. A fiam is. Visszasírom azt az időt, amikor nem nekem kellett vele foglalkozni.

Inni is miattad kezdtem!, üvöltöm most is sokszor, amikor a falon lógó fotójára pillantok. Istenem, bocsáss meg nekem, amiért a fiamat is gyűlölöm, de ő volt az oka, hogy el kellett költöznünk az otthonunkból. Utálok ebben a kosz-fészekben bujkálni.

Újabban álmatlanság gyötör. De az még hagyján. Az utóbbi napokban rendszerint meglátogat halott nagyanyám. Amúgy jó fej öregasszony, mindenféle tanácsokat osztogat, és mesél. Tőle tudok a szomszédok titkairól meg az utcán sétálókról. Szórakoztatnak a pletykái. Sokkal viccesebb, mint életében volt. A múltkor is azt mondja: Keress magadnak új, tökéletes családot, hogy mások irigyeljenek! Attól majd jobban érzed magad. Azt meg hogyan?, értetlenkedtem. Öreg vagyok én már ahhoz, hogy újra házasodjak. Nagyanyám felröhögött, aztán mindent részletesen elmagyarázott. Végül beadtam a derekam. Megfogadom a tanácsod, mondtam neki. Ezért állok reggel óta az ablakban, a függöny mögött, hogy megtaláljam a hibátlan új családomat.

Az utcán percek óta csend van, csak egy macska vadászik a fűben. Majd hirtelen előtűnik a szimpatikus asszony a két gyerekével. Felkapom a fényképezőgépet, kicsit széthúszom a függönyt, csinálok róluk néhány képet. Közülük vannak, egészen jó felvételek születtek róluk. Szép család, éppen megfelelő. Halott nagyanyám közben az odakozmált paprikás krumplit kóstolgtatja, aztán bólogat, gondolom, azt jelzi, jól választottam.

Pillanatokon belül feltöltöm a képeket a számítógépemre, a legjobbnak tervezek egy új hátteret, hogy ne lehessen felismerni az utcánkat. Kinyomtatom, szép fehér fakeretbe foglalom. Mosolygok, bólogatok. Felteszem a falra, szembe a bejárati ajtóval. Nézem, és közben arra gondolok, milyen szép új családot szereztem magamnak, a szomszédasszony megpukkad, ha meglátja a lányomat, Annát meg az unokáimat, Petikét és Rékát. S, ha megkérdezi: Eddig miért nem láttuk őket?, majd azt válaszolom: Mert külföldön éltek, a lányom kutató, fontos projekten dolgozott, de ezután minden héten meglátogatnak.

Nagyanyám egyfolytában beszél hozzám. Zúg tőle a fejem. Fogd már be!, ordítok, és hozzávágok egy gyertyatartót a kredencről. Állj le!, kiabál. Ne üvöltözz velem!, förmedek rá, még meghallják a szomszédok. Váratlan fordulattal áll elő, azt mondja, az új családom ma este látogatóba jön. A francba, nem adhatok nekik odakozmált paprikás krumplit. A gyerekek a rántott húst szeretik, csinálok néhány szeletet, mellé krumplipürét, uborkasalátát. Ez jó lesz, örvendezek. Kiöntöm a leégett krumplit a kukába, a virslit félreteszem. Undorodom tőle, legszívesebben kivágnám. De nem lehet. Ezt sem lehet...

Miközben panírozom a húst, csengetnek. Kinézek az ablakon, a szomszédasszony áll a ház előtt. A francba, mit akarhat tőlem ez a boszorkány? Már épp kiabálnám neki: Húzzon el a portámról, mert rendőrt hívok!, de nagyanyám azt mondja, engedjem be, most jól átverhetem. Röhögök, aztán kinyitom az ablakot: Jöjjön be, nyitva a kapu!, kiabálok. Még vigyorgok is, mert bevillan, hogy most legalább meglátja a falra akasztott képet. Kopog, bejön, úgy teszünk, mintha nem gyűlölnénk egymást. Boríték van a kezében, azt állítja, a postás véletlenül hozzájuk dobta be. Na persze, ellopta, hogy elolvashassa. Engem nem vág át! Közben nagyanyám szándékosan megbillenti a fotót a falon, hogy a szomszédasszony felfigyeljen rá. Ő persze nem látja nagyanyámat. A képre pillant. A lányom meg a két unokám, vigyorgok. A lánya, kérdez vissza?, azt hittem, magának csak egy fia van.

Ezt meg honnan tudja? Ez egy rohadt kém! Bekamerázta a házat? Mit akar tőlem? Már megint ökölben a kezem, érzem, lüktet a homlokomon egy nagy ér. Nincs nekem fiam, válaszolok, rosszul tudja, Anna az egyetlen gyerekem. Ma este érkeznek, azért csinálom a rántott húst. Hátrasimítom a hajamat, lássa, itt minden rendben van, minden tökéletes. Hát, én mást hallottam, feleli a szomszédasszony. De nem akarok zavarni, látom, főz, vigyorg és sarkon fordul.

Nagyanyám eldugta a nagy kést, nehogy felkapjam az asztalról. Nem vagyok én gyilkos, mondom neki. A szomszédasszony visszafordul, felhúzza a szemöldökét: Én ilyet sosem mondtam, válaszolja. Nem magához beszélek, sziszegem, de aztán elharapom a mondatot, mert semmi köze ahhoz, hogy itt van a nagyanyám. Nézem a függönyön át, ahogy a szomszédasszony becsukja maga mögött a kertkaput. Ezt megúsztuk, nézek nagyanyámra, ő meg csóválja a fejét. Aztán figyelmeztet: Ebédidő van, meg kell etetni! Földhöz vágom a konyharuhát. Nem leszek kész a rántott hússal, ordítom, már megint miatta!

Kezet mosok, tányérra rakom a paprikás krumpliból kivett virslit, és be megyek a hálósobába. Vastag, sötétzöld, földig érő függönyök fedik az ablakokat. Az egyik nem ablakot rejt, de ezt csak én tudom, meg a halott nagyanyám.

Ezt a függönyt húzom félre, kinyitom a mögötte lévő ajtót. Vinnyogást hallok. Vagy inkább nyüszítést, mindig ezt csinálja, amikor megérzi a virsli illatát. Mást nem hajlandó megenni, csak ezt a szemetet. Egyik tenyeremet erősen a fülemre szorítom, hogy ne halljam. Megállok, behunyam a szemem, várok, hátha eltűnik minden, kiderül, hogy ez csak egy elcseszett álom. Aztán odalépek hozzá. Leülök mellé a földre, etetem. Apró falatonként teszem a szájába a virslit, olyan mohón nyeli, félek, megfullad. Csapdos, ez azt jelenti, elégedett, vagy tán boldog is. Akár egy kis állat. Nagyanyám megint rosszállóan néz rám: Vidd ki innen!, utasít, ne szégyelld őt, ne rejtegesd az emberek előtt! A te fiad! Látom, nagyon dühös és elszánt, nem akarok ujjat húzni vele, még a végén magával visz a túlvilágra. Félek tőle! Megint lüktet az ér a homlokomon, izzadok. Jól van, morgom, kiviszem innen Csabit, de csak holnap. Ma jön az új családom, azt akarom, hogy mindent tökéletesnek lássanak, hogy jól érezzék magukat.

SAJÓ LÁSZLÓ

(részletek egy haikuregényből)

eső szemerkél

kopog a terasz fehér
hullámpalája

•

innen jó nézni
az esőt a világot
nem vagyok benne

•

bőrig ázol le-
veszed ruhád nem bőrod
fázós ázalék

•

bőrig ázva le-
vetkőzve most kellene
valaki bőre

•

*Szép volt De most már
szeretnék szárítkozni
a napon uram*

•

vedli bőrét a
kígyó szívéig lüktet
az eleven hús

•

esőerdőben
száz év monszun ami még
azt már kibírod

•

hova is mennél
az élet dzsungelében
esőfigyelő

•

a csap- a forrás-
vizet nem pohárból csak
a tenyeremből

•

erdőben a leg-
hatalmasabb fa a be-
eső fényhasáb

•

*és elkezdett az
eső cseperészni mint-
ha mindegy el is*

SAJÓ LÁSZLÓ (1956) Budapest

Dólt betűkkel Petri-, József Attila-idézetek.

*állt néztem hosszú
eső egykedvű örök
eső módra hullt*

•

folyóba fúlnak
tengerbe óceánba
te pocsolyába

•

láttamozta az
esőt isten az égen
szivárványpecsét

• • •

épp **hároméves**
lettem volna amikor
kórházba vittek

debrecenbe mert
újhelybe nem akartak
ott halt meg feri

bácsi fia nem-
rég az orvos újhelybe
írhatott csak be-

utalót ezért
mentővel nem vihettek
a klinikára

dezső bácsi át-
biciklizett bényére
taxiért 600

forintba került
apu egyhavi bére
az orvos ennél

is drágább magán-
rendelés ott azt mondták
szamárköhögés

nem tipikus ez
volt a veszélyes gyógyszert
keverték persze

én nem emlékszem
semmire állandóan
sírtam három szót

*é'sanya vigyél
haza é'sanya vigyél
haza é'sanya*

vigyél haza ezt
ismételtem amikor
hazaengedtek

a főorvos azt
mondta *bánatbeteg a*
gyerek meggyógyult

de édesanyja
kell a fölépüléshez
apu vitt haza

taxival megint
akkor születtem újra
és lettem aki

vagyok szép kövér
göndör szőke gyerekből
sovány egyenes

szálú vörös a
sírástól a levegő-
vétel is más lett

dadogni kezdtem
szerintem ettől és az
átélt trauma

mikor köszegre
vittek intézetbe a
logopédián

is sírtam de ott
titokban kicsúfolnak
tízévesen csak

az ágyoszomszédom
hallotta *anyu vigyél*
haza fejem a

párnába fúrva
míg elaludtam de az
ágyoszomszédom a

barátom volt nem
árult el ezért lettünk
ágyoszomszédok és

feküdtünk egymás
mellett mindig anyuért
sírtam és apu

vitt haza mondom
nem emlékszem semmire
a kórházból csak

a dadogás és
a kisgyerek maradt meg
bennem a sírás

*é'sanya vigyél
haza é'sanya vigyél
apu nem jöhet*

• • •

a **karácsony**fán
gyerekkoromban mindig
a barna szalon-

cukrot a kávést
kerestük öcsémmel ha
rózsaszín sárga

fehér volt vissza-
csomagoltuk egyszer fel-
döntöttem a fát

összetört a csúcs-
dísz együtt vállaltuk azt
mondtuk birkóztunk

pedig én voltam
az asztalról nyújtóztam
egy kávé szalon-

cukrot kerestem
öcsém rendes volt mondtam
legközelebb én

vállalom ha ő
csinál valami rosszat
nagy karácsonyfánk

volt etyóéknak
mindig a legnagyobb de
nem irigyeltük

később miskolcon
szobánkban vártuk jézust
a csengetést meg-

volt még a gyerek-
kori izgalom mert így
akartuk aztán

én vettem a fát
gyerekeimnek mindig
közepest kértem

nem kicsi nem nagy
közepes pedig biztos
nagyot szerettek

volna gondoltam
de mindig közepest ez
jellemző talán

mert el se bírtam
a tanácsház térről majd
a lehel térről

át az élmunkás
ferdinánd hídon vissza
az alagúton

éjféli mise
karácsonyi keresztény
aztán nem mentem

egyre kisebbek
lettek a fák fiam jött
anyjával hozzám

ott is aludtak
a fiam sírva hívott
meghalt egon a

nyula karácsony
éjjel ma elpusztult nyúl
később két fát is

cipeltem egyet
nekik a fiammal kis-
karácsony náluk

aztán otthon a
nagykarácsony egyedül
most átjön hozzám

meg van mentve a
karácsony idén haza-
jön brüsszelből a

karanténba mert
félek az lesz idén el-
maradt a húsvét

is talán jobb lesz
így azt mondhatom ezért
vagyok egyedül

JENEI GYULA (1962) Szolnok

JENEI GYULA

Túlkönyvesedés

– jegyzetvers –

írja valaki a közösségi oldalon, hogy egyik barátunk ötezer kötetes könyvtárral dicsekedhet, s belinkel egy millennium-kori bank bánt, a pesti napló képes díszkiadását aranyozott vászonkötésben katona dombornyomású portréjával, hogy olyan is van neki. de minek, gondolom, úgysem olvassa. én is egyre kevesebbet olvasok, bank bánt meg főleg nem olvasnék, nem jó az annyira, de muszáj, mert tanítom, mert nekünk, szerencsétlen magyartanároknak ilyeneket is olvasnunk kell. és olvastatnunk. a bank bánról általában más magyartanárok is hasonlóan vélekednek, kivéve a sznobokat és azokat, akik nemigen olvasnak egyebet, csak kötelezőket meg szöveggyűjteményt, s a pályájuk végén is azt gondolják, hogy az irodalom tulajdonképpen annyi, amennyit tanítanak. ők az évek során még katona tragédiáját is megszokják, mert megszokni sok mindent meg lehet: cipőt, családot, gyereket, tantestületet. még magunkat is meg tudjuk szokni, vagy egy rossz kötelezőt, amilyen a bank bán; ha megérteni nem is, hisz érteni magunkat vagy a társunkat is alig-alig. ha egyáltalán. főleg azt nem lehet megérteni, hogy mitől jó a bank bán, bár bizonyára akadnak olyanok, akik szeretik a csukamájolajat is. amikor tanítom, én inkább elnézést kérek a diákoktól, és bevallom, hogy nem a kedvenc művem, de hozzáteszem, nehogy szülői szó érje az iskola elejét, hogy ugyanakkor nemzeti drámairodalmunknak és színjátszásunknak megkerülhetetlen mérföldköve, s ott a helye a könyvespolcon. ám jobban járunk, ha valamelyik átdolgozott változatát olvassuk. mondjuk, az utóbbi években több átírata is született. molière tartuffe-jével is hasonlóan vagyok, a vas-féle fordítást nem szeretem, pedig az nem is olyan régi, és talán nem is rossz. ezt nem úgy értem, hogy fordításként sikerült jól, persze sikerülhetett, miért is ne, de azt nem tudom ellenőrizni, mert nem beszélek franciául; mindenesetre olvasható, érthető, ám amikor sorra kerül a tananyagban, én a petri-féle változatot használom, azt szívesen olvasom, vagy mondjuk inkább, eléggé szívesen, bár lennének, amiket szívesebben, de hát készülni kell az órákra, legalább átismételni az anyagot. persze akkor sem, sehogyan nem lehet ezt jól csinálni, bár vannak tanár ismerőseim, akiket elég jónak

gondolok. mindegy. szörnyű a tanári lét, s ezt ők is mondják, a jó tanárok. a nyugdíjig negyvenszer újra kell tanulni a mohácsi csatát, balassi vagy ady költészetét, balassit májusban, adyra télen esik a hó, illetve akkor kerül rá a sor, szóval borzalmas, mert az ember folyton lemaradásban van, pedig olvasna újakat is, mást, nemcsak kötelezőt. itt sorakoznak a könyvespolcomon a könyvek, most éppen porolom őket, megpróbálok rendet csinálni, mert kegyetlenül elszaladt a nyár, holnap már szeptember, és kellene valami rendszer, vagy legalább egy kis rend az órarenden túl is, ami strukturálja a napokat, a hónapokat, amelyek fáradtan, nyűgösen rohannak majd a következő évvégéig, s kellenének könyvek, amikkel kitámasztom az éjszakát, hogy ne zuhanjon rám a semmi, de olyanok kellenének, amik tényleg kitámasztják, jók; ám én évek óta csak hordom ki a könyvtárból a jobbnál jobb regényeket, amikről igazából persze nem tudhatom, tényleg jók-e, mert a legtöbbet olvasatlanul viszem vissza, tehát csak hiszem róluk, hogy jók, mert mások azt mondták, akik szintén hallották ezt valakitől, de lehet, hogy ők sem olvasták, mert ők sem értek rá elolvasni, de mondjuk anélkül is tudnak valamit állítani róluk, mint a diákok a kötelezőkről, amelyeket kézbe se vettek. emlékszem, egyszer tanóra után odajött hozzám két diák, s elmondták, hogy az kapott jobb jegyet a dolgozatára, aki nem olvasta a könyvet, a másik meg kettest, pedig esküszik, hogy sorról sorra végigment rajta, de hát van ez így, nem vagyunk egyformák, vannak, akik az életen is végigmennek napról napra, de a végén sem értik, esetleg elfelejtik, mert már a kötelezőket is elfelejtették, meg különben is elég divatos mostanában az alzheimer, talán mert túl sokáig élünk, amíg végleg meg nem halunk. de végül ez is mindegy. szóval porolom a könyveket, viszket az orrom, miért is ne viszketne, tombol a parlagfűszezon, miért is ne tombolna, augusztus utolsó napja van, holnap már szeptember, és azon gondolkodom, mikor fogom ezt a sok kötetet kiolvasni, mert igaz, hogy vannak, amiket már olvastam, sőt, néha újraolvasni is jó őket, még a kötelezőket is, az édes annával például így vagyok, na jó, az egy kosztolányi!, de a lényeg mégiscsak az, hogy már nem férnek a könyvek a polcomon, és a sorba rakottak tetejére teszem a többi, de már nincs benne rendszer, mert ha leveszek egyet, sosem oda teszem vissza, sőt, nem is teszem vissza, hanem az éppen használtakat az asztal sarkán gyűjtöm, s ha már nem férek tőlük, a padlón stócolom őket tovább, a feleségem már nem is szól érte, megszokta, de azért örül, ha néha rendet csinállok, mint most is, hogy

porolom a könyveket, meg szétválogatom, verseket
 a versekhez, de közben azon gondolkodom,
 melyikeket kéne kidobnom, hogy jobban férjen
 a többi, mert ha meghalok, mit csinálnak velük
 a fiaim?, értékük sincs, meg ki jár már antikváriumba?,
 ahogy valamikor még mi, órákat töltöttünk
 belelapozásokkal, s rengeteg könyvet vettem én is
 a következő évtizedekre, mert úgy képzeltem,
 tanítok majd valahol vidéken, s hogy ne fogyjak ki
 az olvasnivalóból. de persze elég hamar rájöttem,
 hülyeség az egész, kevés lesz az időm mindhez,
 úgyhogy amikor még nagyobb forgalmat
 bonyolítottak az antikvárok, elkezdtem szépen
 visszahordani a könyveket, de így is túl sok
 maradt, meg azért mostanában is veszek újakat,
 kapok is olykor, és ahogy itt porolom őket,
 némelyikekről biztosan tudom, hogy csak ilyenkor
 veszem kézbe, rendcsináláskor, egyébként csak
 a helyet foglalják, a rendetlenséget növelik a polcokon
 meg a lélekben, úgyhogy kínlódom csak velük.
 bonyolítja a helyzetet, hogy némelyik dedikált, szóval
 rakosgatom őket, s belegondolok, milyen keveset
 olvashatott a barátom abból az ötezerből, katonát
 szerintem középiskolás korában sem, biztosan
 puskázott, amikor dolgozatot írtak belőle, velem is
 előfordult ilyesmi, például gimnazistaként az anyagint
 sem olvastam, vagy a fanni hagyományait; hogy ezek
 milyen zseniálisak, arra csak akkor jöttem rá,
 amikor felnőttként, mert tanítanom kellett, újra
 kézbe vettem őket. persze a diákjaim nem
 szerették meg ezeket, de hát miért is szerették volna?
 homéroszt sem szerettem, ahogyan devecseri
 hexameterain botladozik a történet. de nyilván
 vannak egyéni vonzalmak, és a spenótot,
 a spenótfőzeléket sem egyforma lelkesedéssel
 gyűrjük magunkba. eszembe jut pernye andrás,
 a zeneesztéta; gimnazista lehettem, amikor
 hallottam vele egy beszélgetést a rádióban,
 akkoriban, amikor éppen nem olvastam még, bár már
 kellett volna az odüsszeiát, szóval pernye azt mesélte,
 polgári lakást, könyvtárszobát képzelek mögé,
 hogy tizennégy lehetett, s az apja megkérdezte,
 olvasta-e már az iliászt, s amikor azt mondta, hogy
 nem, az apja úgy felelt, akkor te még előtte állsz
 mindazoknak az élvezeteknek, amiket homérosz
 kínál. néha ez vigasztal engem is, hogy még
 előtte állok, állhatok bizonyos nagy művek kínálta
 gyönyöröknek, viszont lehet ugyan, hogy több nap,
 mint kolbász, ám jóval kevesebb, mint könyv.
 és ráadásul nemcsak olvas az ember, hanem ír is,
 meg amikor olvas, néha akkor is csak kötelezőt,
 mert magyartanár. egyébként épp tegnap este
 olvasás után, amikor fölmentem a hálósobába,

s a sötétben tapogatódzva épp feküdtem volna le, akkor gondoltam bele, hogy ha túl is élem a magyar férfiak átlagéletkorát, akkor is már alig néhány ezer sötétben tapogatózásom, paplan alá bújásom lehet, szóval erre gondoltam tegnap este, de igazából nem lettem szomorú, könnyen el is aludtam, és ez a belegondolás csak most jutott eszembe, ahogy porolom a könyveket, és facsarja az orrom a por meg pollen, szóval, csak most rakom össze, hogy a barátom, aki nem sokkal fiatalabb nálam, ha mindennap kiolvasna is egy könyvet, akkor sem érne a végére a könyvtárának, márpedig vannak könyvek, amiket egy nap alatt talán még szerb antal sem tudott volna kiolvasni, meg aztán nem is a mennyiség a lényeg, hanem a belefeledkező élvezet, ahogy megállunk egy-egy jó mondatnál aládúcolni az éjszakát, vagy bosszankodunk egy sikerületlenül, esetleg visszalapozunk, ahogyan a valóságban az emlékekhez, hogy például tavaly ilyenkor is rendezgettem a könyveimet, poroltam, törölgettem őket, és már akkor is, meg az előző években is azon gondolkodtam, mennyire gyáva vagyok, erőtlen, hogy nem selejtezem őket határozottabban, nem viszek el pár fuvarnyit a hulladéktelepre; mert arról még nem is beszéltem, hogy hátralévő időmben szeretnék olvasni olyan könyveket is, amik még meg sem születtek.

TARJÁNI ANTAL, Tripla réteg, 2018

MINDÁK DÁNIEL

Szent István birodalma

Budapest és Bécs, 1906

Fáradt arcok az ülésteremben. Száradó aláírások pecsétetes papírokon. Néhány őszes, díszmagyarba öltözött úr feláll, távozáshoz készül. Mások egy hatalmas termetű, oldalszakállas, fölényes nyugalmat sugalló férfi köré gyűlnek. A tárgyalások eredménye, hogy az Országgyűlés elszakadáspárti többsége és az egységpárti uralkodóház között létrejött a megegyezés: egy év káosz után újra lesz kormánya az országnak.

Színleg az országgyűlési többség és a legnagyobb pártot vezető Kossuth Ferenc nyert, de ehhez le kellett mondaniuk a választók előtt kihirdetett programjuk legfontosabb pontjairól, így a kormányzás jogáért kezes bárányokká szelődültek. Le kellett mondaniuk a külön magyar hadsereg követeléséről. Miniszterelnök pedig az a Wekerle Sándor lett, akiről mindenki tudta, hogy nem támogatja sem a függetlenségi törekvéseket, sem a másik nagy ígéretet, az önálló jegybankot.

Kossuth Ferenc, sötét hajú, magasodó homlokú, tokás, tömpe orrú, nem túlságosan kellemes megjelenésű figura, fontoskodva keringett az új miniszterelnök körül. Gratulációkat fogadott, elvégre az ő érdeme, hogy egy éven át nem hagyta magát elsöpörtetni a bécsiektől. Ő ígérgette éveken át, hogy magyar lesz a vasút, magyar lesz a hadsereg, magyar lesz a cseresznye a fán és a fűszál a réten. Kitakarítunk, most aztán kitakarítunk – mondogatta széles vigyorral.

Távolabb egy komor, szemüveges, borostás férfi állt egyedül, mély tekintetével jelezve, hogy négy szemközt kér kihallgatást. Wekerle megértette a célzást, és elbúcsúzva a gratulálóktól néhány percre félrevonult egyik elődjével, Tisza Istvánnal.

– Nem akarom okvetlen magamra ölteni a római caesarok kocsihajtójának szerepét – kezdte Tisza –, és nem akarom fölöslegesen mondogatni, hogy sic transit gloria mundi, de figyelmeztetek, akik most a mellényedhez dörgölőznek, azok holnap hátba szúrhatnak. Ne bízz az alacsony lelkekben, ha párducos kacagányt hordanak is...

– Tisztában vagyok a kihívásokkal, úgy is, mint volt miniszterelnök. Talán a népszerűséget és a függetlenségek bizalmát irigyled tőlem?

– Ha érdekelne, mit gondolnak rólam a függetlenségek, talán nem verettem volna össze őket. Bár érdekelne, magad miben látod megválasztásod kulcsát.

– Mint tudhatod, 1848-ban születtem, a szívem tehát '48-as. De '67-ben nőtt be a fejem lágya, akkor maturáltam és kerültem egyetemre. Így lett az eszem '67-es.

– Lehet, hogy ezeknek az időknek pont ilyen emberre van szüksége. Itthon teli torokból fújni a függetlenségi nótát, hogy végül a Bécsnek benyújtott rendelkezésen Monarchia-párti '67-esekké álljanak össze a betűk. Erre én alkalmatlan lennék; ezt csak az tudja eljátszani, aki úgy temette el Kossuthot, hogy Pesten mindenki tudja, hogy ő volt, de Bécsben senki. Az igazi Kossuthról beszéltem. Tudod: Ha Kossuth, akkor Lajos; ha Ferenc, akkor Deák.

– Én sem akarok spionok visszataszító szerepében pózolni, de a Szabadelvű Párt klubjában...

– Igen, hallottam. „Ha Tisza, akkor Kálmán; ha István, akkor Szent.” Nem tudok replikázni, ha Sándor, akkor még lehet Nagy; de Wekerléből nincs más. Ellenben, ha irigységgel vádoltál, azért biztosan nem leszek irigyed, hogy ezekkel a pojácákkal fogsz egy frakciót alkotni. Ez a Kossuth megszentésgelelnti apja nevét. Megdöbbenve hallottam, hogy a „Tisza István mondjon le” monológon kívül mást is tud mondani.

– Minálunk, Fejérben úgy mondják, biztosan erős az a juh, akit farkasok választottak vezérüknek. Én vagyok az a juh, akinek vezetnie kell a megveszekedett farkasokat. Ezek még mindig azt hiszik, hogy nekünk Bécs felől jön a legnagyobb ellenségünk. Holott délen és keleten vágyaikban már feldarabolták az országot. Ha Szent István birodalmának egyetlen barátja van valahol, azt Ausztriában kereshetjük, máshol hiába.

– Ebben egyetértünk. Ezért akartam beszélni veled, hogy közöljem, amennyire szokatlan ellenzéki szerepemmel összefér, támogatni foglak a Monarchia közös ügyeinek erősítésében.

– Furcsán is nézne ki, ha a '67-es Szabadelvű Párt függetlenségi programmal támadná a most kiegyezéspárti pályára kényszerített kormányt.

– Igazad van, még nem teljesen tudjuk, mi lenne a leghelyesebb a Párt részéről.

– Ha rám hallgatsz, oszlassátok fel.

•

Az esti lapok rikkancsai vitték szét a hírt a sugárutak mentén, hogy meg egyeztek az urak, Wekerle lesz a miniszterelnök. Mire a kormány tagjai kiléptek az Országházból, hogy a pályaudvarra és Bécsbe menjenek esküt tenni Ferenc József előtt, már ezres tömeg várt rájuk.

A cigányok egymás nyakába ülvé igyekeztek kimagasodni a tömegből. Akinél hegedű volt, rákezdett Dankó Pista nótájára, a „Wekerle hozta törvénybe / Ne essünk, rózsám, vétségbe” kezdetűre. Kendős fiatalasszonyok gyűrűs tenyerüket mutogatták, a tizenkét évvel korábbi első Wekerle-kormány házassági törvényére célozva. A ravasz Apponyi megjegyezte:

– Ha adnánk a nőknek szavazati jogot, bárhányszor megválasztanának téged.

Kossuth felmászott a hintó hágcsojára, és beszélni akart. A vivátozók elnyomták. Ez nem az a pillanat – mondta Wekerle. Neki elég volt kihúznia magát, már azzal kimagasodott minisztertársai közül. A hintó előtt megállt egy pillanatra, eleresztett egy kedélyes mosolyt, és egy intést, amit a tömeg tapsal díjazott.

Már indulni kellett volna, de az éljenzők annyira sűrűn álltak a hintók körül, hogy a lovak egyet sem léphettek volna egyikük letaposása nélkül. A kocsis az ostorát pattogtatta mérgében. Erre az egyetemi diákok kifogták a lovakat a hámból, négyesével-ötösével belekapaszkodtak a szíjakba, és ők maguk kezdték húzni a kocsit. A remélnél talán félórával később értek a pályaudvarra. A tömeg addigra egyetértésre jutott, hogy az egymásra felelgető kossuthozás és ferencjóskázás helyett az alkotmány megmentőit ünnepli az új kormányban. Lovas csendőrök kísérték a hintót, de csak annyira avatkoztak be, hogy összefogdosták a hámból kifogott lovakat. Wekerle rövid beszédet mondott, ecsetelve a népképviselő feladatának nemességét, és ígéretet tett, hogy a kormány különböző pártállású tagjai elveik fenntartása mellett hozták létre a megegyezést. Virágeső következett, majd a *Himnusz*, és újra a Wekerle-nóta. A kormánytagoknak a csendőrök nyitottak utat a tömegen át.

– Nehéz lesz ezt a kezdést überolni – mondta az egyik miniszter.

– Emlékeztek – vette át a szót Wekerle –, hány minisztert akart ez a nép az első fán himbálózva látni. Mi díszkíséretet kaptunk, pedig még egy hajszálat nem tettünk keresztbe. Jusson eszetekbe, amikor eljön a cselekvés ideje, hogy ezért a népért tartozunk felelősséggel.

•

– Szóval Ön az az ember, aki állami temetést adott a lázadó Kossuthnak.

A kormánytagok letették az esküt Ferenc József császár és király előtt, aki a kötött szövegű szertartás utáni kihallgatáson számára vehette személyes aggodalmait. Kossuth Lajos még halála után tizenkét évvel is vörös posztó volt az uralkodó szemében. Folyosói pletyka szerint a kihallgatáson azért fogadta csak a miniszterelnököt, és nem a kormány többi tagját, nehogy kezten kelljen fognia ősellensége fiával.

– Felséges uram, jól kellett eltemetni, nehogy feltámadjon.

A császár végigsimított szakállán. A mellette állók – a Monarchia közös miniszterei, az intrikus tanácsadók és a kiterjedt rokonság képviselői – elismeréssel keresték egymás tekintetét: jól beszél a régi-új miniszterelnök.

– Mint a pártokkal megállapodtam – folytatta a császár –, és Ön előtt sem lehet titok, a kormány nem hozhat fel követeléseket a közös hadsereg működési szabályait illetően.

– Így egyeztünk meg.

– Nem állíthatja továbbá bíróság elé az előző kormányok tagjait; nem kezdeményezheti az 1867-es kiegyezési törvény megszüntetését vagy módosítását; és meg kell erősítenie a horvát területek jogi kiváltságait.

– Ha nem lenne egyezség, ezekben a kérdésekben akkor is azonos állásponton lennénk Felségeddel.

– Ha mindentől el van tiltva, tulajdonképpen mit akar elérni miniszterelnöksége alatt, kedves Wekerle?

– Méltányos adórendszert, ami figyelembe veszi az egyszeri ember szükségleteit és lehetőségeit. Aztán kiigazítani az oktatási rendszert...

– Amiben a magyar nyelvet taníttatná a nemzetiségekkel naphosszat, feltételezem...

– Ahogy felséged óhajtja, de én nem erre gondoltam. A nagy ideológiákat meghagyom másnak, az én felfogásom szerint a kormánynak az apró dolgokat kell kijavítania. Azt, hogy ezer gyerekből csak háromszáz jut el az iskolába, és csak ötven végzi el a nyolc osztályt. Kilencszázötvenen kizáratnak a magas képzettséget igénylő munkákból, ha találnak is munkát, csak alantast, és képzetlen munkaerővel az ország sem válthatja meg magát. Aztán tovább serkenténem a hazai ipart. Mi szerencsés fekvésünk miatt agrár ország vagyunk, ami nagyszerű ajándék, csak kényelmessé tett minket, és az ipar terén nem nagyon serénykedtünk. Az ipar kulcsa a kereskedelem, mégpedig az olcsó, vámmentes és szállítási költségektől mentes kereskedelem. A vasút is jó, de annak van költsége, a vízi útnak nincs. A kulcs itt Fiume, ott kell kapacitást, raktárakat, hajógyárat fejleszteni, és ösztönözni a vállalatokat a vízi távolsági kereskedelem kihasználására. Otthon még mindig figyelni kell a városi szegényekre. Budapest mérete egy emberöltő alatt megnégyszereződött. És a belső kerületekben, ahol a képviselők táncolnak, stukkó van a házakon, és naponta söpörnek; de a lakónegyedek nem fejlődtek olyan gyorsan, ahogy a vidékről beáramló emberek fogadására szükséges lett volna. Ma a budapestiek háromnegyede legalább három másik emberrel él egy szobában. Élhető lakóházakat kell építeni olcsón, akár állami pénzből is.

– Miért van az, hogy Önnek tucatnyi javaslata van a magyarországi gazdasági, oktatási, szociális helyzet megoldására, mégis ami követelést hallok

Magyarországról, az mind a közjogi kérdést illeti: egyszer perszonáluniót akarnak, másszor magyar vezényleti nyelvet a hadseregben, harmadszor piros-fehér-zöld kabátgombokat.

– A közjogi viszony és a huszárok kabátgombjainak színe igazából kevesek mulatsága. A széles tömegek azt várják az államtól, hogy biztosítson feltételeket a kiszámítható élethez: munkát, lakhatást, jogbiztonságot. És ha ezek megvannak, és a közember azt látja, Ausztria segít hazája jobbá tételében, elégedett lesz a politikai berendezkedéssel.

– Hogy Ön korábban miért nem jutott eszembe...

– Erre már igazán nem válaszolhatok én.

– Még csak arra kérném, hogy tegye tiszteletét a trónörökös hercegnél.

– Kérem, a trónörökös herceg mind ez ideig nem méltóztatott fogadni engem.

Mintha lehűlt volna a fogadóterem levegője. Egy vakaródzó udvaroncnak művelet közben mozdulatlanra dermedt a karja. Ferenc József derékből oldalra fordult, és felvette a szemkontaktust legidősebb unokaöcsével.

– Mikor tudná fogadni a magyar miniszterelnököt?

Ferenc Ferdinándnak minden rutinjára szüksége volt, hogy kényelmetlenségét ne mutassa.

– Három nap múlva.

•

Kényelmetlen feltételnek bizonyult a három nap. Ha addig Bécsben marad Wekerle, elmulasztja a koalíciós kormány első napjaiban az események verőerén tartani kezét. Ha visszautazik Pestre, és egy héten kétszer járja meg oda-vissza Bécset, cselédnek fog tűnni a függetlenségek szemében, és rengeteg időt tölt úton levéssel. A kisebbik rossznak az utazgatást ítélve Pesten levezényelt két kormányülést, hogy kellően lefáradva, a megbeszélte időben megjelenhessen a trónörökös irodája előtt.

Alaposan megnézhetette az előszobában kiakasztott olajfestményeket. A belső terem ajtaja felett Ferenc császár és király ült olyan mereven, amilyen merev életében is volt. A két oldalfalon csatajelenetek. Jobb oldalon a dünnkruti csata, a dinasztiaalapító Rudolf császár főszereplésével, és persze kétfejű sasos zászlók mindenütt. A bejáratnál balra eső falon a lissai tengeri ütközet, Tegetthoff admirálissal az előtérben. Az admirális két kézzel szorította a zászlóshajó kormánykereket, miközben Ferenc József császár az égboltról, angyali kíséret félkaréjából vetett rá buzdító pillantást. Bentről időnként harsány nevetés hallatszott. Amikor végre feltárult az ajtó, és egy fekete frakkos, fehér kesztyűs lakáj beintette őt, Ferenc Ferdinánd főherceg köszönet nélkül az arcába üvöltött:

– Vegyék tudomásul, hogy a hadseregben semmilyen engedményre nem számíthatnak! Értette? Semmilyenre! Nix külön hadsereg! Nix magyar vezényleti nyelv! Egyetlen piros-fehér-zöld kabátgombot sem fognak kapni! És garantálom magának, hogy három nemzedéken át így lesz, mert a nagybátyámat megfenyegettem, hogy a legkisebb engedmény után egyenruha helyett frakkban és cylinderben fogok sétálgatni Bécs utcáin; majdani utódom neveltetéséről pedig idejében gondoskodom.

– Emlékeztetném Öfelségét, hogy a nemzetek általában tovább élnek, mint három generáció. Nekünk például már ezer éve sikerül.

– Az Ön feladata az lesz, hogy meggyőzze képviselőtársait a flottabővítés szükségességéről. – Wekerle csak itt realizálta, hogy hármában vannak, Rudolf von Montecuccoli, a hadiflotta főparancsnoka állt a trónörököstől két lépésnyi távolságban. – Csatahajókat fogunk építeni. Hármat. Húszezer tonná-

sakat. Tizenkét hüvelykes ágyúkkal. Tegetthoff, Prinz Eugen és Haynau lesz a nevük. A Magyarországra eső költség hetvenmillió korona, szavazzák meg és fizessék ki. Van kérdés?

– Ha azt hiszi, hogy rá tudok parancsolni képviselőtársaimra, téved. Szabad akaratukból fognak dönteni. Ha pedig meggyőzni kívánja őket, akár általam, akár nélkülem, kénytelen lesz valamit felajánlani Magyarországnak. Például azt, hogy háromból az egyik hajó készülhessen a fiumei hajógyárban.

– Látja? – szólt közbe Montecuccoli. – Kár az egész. A magyarok menjenek vissza a pusztába, és építsük meg a hajókat nélkülük.

– Hízeltő – válaszolta a trónörökös –, de a pillanatnyilag hatályos törvények szerint a közös kiadásokat a magyar parlamenttel is meg kell szavaztatni. Magyar? Parlament? Mindig ezekkel van a baj! Miért van az, hogy az osztrákok és a délszlávok nem akadékoskodnak?

– Ha kívánja, elmagyarázom – szólt újra Wekerle. – Ausztriában vannak azok a gyárak, amelyek ennek a nagy beruházásnak a nyertesei lesznek. Talán nem kell felsorolnom. A kész hajók pedig a Monarchia dalmáciai, délszláv lakosságú területeit fogják közvetlenül védeni, a hajlamánál fogva hajós népet, természetesen, hogy ők szimpatizálnak a tervvel. Mi, magyarok ellenben szárazföldi nép vagyunk, mi a lovakat jobban szeretjük...

– Mintha a minap épp a tengeri kereskedelem előnyeit ecsetelte volna a császár előtt. Beláthatja, hogy a kereskedelmi védelmére szükséges a hadiflotta. A hajók megépítése eldöntött tény. A pályázat lezajlott, a terveket már elkészítették a trieszti hajógyár munkatársai...

– Amire a pályázat kiírásától huszonöt nap állt rendelkezésükre a beadási határidőig.

– Mire céloz?

– Bizonyára kiváló mérnökei vannak a trieszti hajógyárnak. Huszonöt nap alatt egy húszezer tonnás csatahajó minden részletét megtervezni emberfeletti teljesítmény.

– Ebben egyetértünk.

– Akkor már csak azt mondja meg, milyen részt kaphat Magyarország az építés közvetlen előnyeiből. Mert mint azt Ön nagyon jól tudja, a törvény szerint a közös kiadások 36%-át Magyarországon kell elkölteni. Mivel nálunk még nincs olyan nehézipar, ami az ágyúkat, páncéllemezeket, nehéz kazánokat le tudná gyártani, azt hiszem, kénytelen lesz legalább az egyik hajó összeszerelését magyar gyárra bízni. Ha csak nem akarja, hogy búzakalászból legyen a páncél, és szürke marhák vontassák csatába a hajóit.

A főherceg megdermedve nézett kifelé a fejéből, és bajszának lelógó végét rácsálta. Wekerle még hozzátette:

– És el ne felejtsem: a magyar hajó névadási jogának is örülnénk... Kívánja, hogy három nap múlva újból tiszteletemet tegyem?

A főherceg simulékony udvariassággal mondott nemet, miközben kevésbé udvariasan az ajtó felé tessékelte Wekerlét. Wekerle ugyanúgy mosolygott, mint amikor Pesten népünnepélyt rendeztek kinevezése hírére, titokzatosan, bizalomgerjesztően és némileg fölényesen. Távozása után Montecuccoli admirális az asztalra csapott:

– Nem adhatjuk oda a hajót a magyaroknak!

– Pedig a törvény velük van. Ne felejtsem el majd ezt is eltörölni – válaszolta a trónörökös.

– Az a hajó sosem fog megépülni. Képtelenek rá. Ezek.

– Támadt egy ötletem. Adjuk ki egy hajó építési jogát a magyaroknak, értsd: Fiumének. Jól felsülnek vele, és ez a grófok intézőinek fia fogja viselni a politikai következményeket. Másik kezünkkel adjuk ki három hajó építését

Ausztriának. Nekem három hajóra van szükségem. És akkor a magyarok se mondhatják, hogy kizártam őket.

•

– Ne vegye rossz néven, hogy magamhoz kérttem.

– Hogy van?

– Jaj, az egészségem... Szörnyű! Szörnyű!

Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter zakó nélkül, egy szál ingben, takaróba bugyolálva ült bőrfoteljében. Sápadt fejét hátravetette, látómezejének legalsó sávjával fogta be a szobát és benne a miniszterelnököt, miközben két kezével szorongatott egy csésze forró teát.

– Gyógyuljon meg mihamarabb, a hazának szüksége van Önre.

Kossuth erre feljebb húzta magát a széken, és megtörölte izzadságtól csatakos arcát.

– Éppen a haza miatt kértem, hogy beszéljünk. Most kaptam osztrák minisztertársam értesítését, hogy Rotschild báró ágyúkat és páncéllemezeket kezdett gyártatni, különös módon éppen azon a héten, amikor Triesztben lefektették két szokatlanul nagy méretű hajó gerincét.

– Holott tudtommal még az osztrák parlament sem szavazta meg a csatahajóprogram finanszírozását.

– És nem hiszem, hogy a saját szakállukra kezdenének vállalkozásba, ha csak nincs titkos felbujtásuk a Habsburgoktól. A hatalom tehát már megint háttérhatalmat játszik.

– És ebben a helyzetben milyen lépést tartana helyénvalónak?

– Megint elbántak velünk. Most ez, holnap ki tudja... És lenyomták a torunkon, hogy nem követelhetjük a külön magyar hadsereget. Sem a '48-as törvényeket, amire én egész pályafutásomat építettem. Megkötözött báb vagyok a Habsburgok kezében. Ezeknek a kezében. Hát lehet itt még valamit tenni anélkül, hogy újabb akadályokba ütköznénk?

– Nem tudom, viszont ha kormányon akarunk maradni, muszáj lesz. Ha megengeded, az új vámszabályozás ügyében...

– Megengedem, csak még előbb a témat... Kihűlt.

Kossuth megrázta az asztalán álló csengőt, majd korholó szavak mellett új teát kért a személyezettől.

– Hol is tartottunk? Ó, igen. Semmit nem tehetünk már önmagunktól. Vagy igen? Ha megkérdezik a választók, mivel töltöttük a kormányzást, a fölfelé mutogatás az egyetlen, bár gyenge lehetőségünk. Vagy van jobb ötlete?

– Az iparon, társadalmon, oktatáson mindig lehet javítani.

– Technikai dolgok, nem elég nemzetiek. A szavazóinknak valami igazi nemzeti ügy kell.

– Akkor temetessen el valakit. Például Rákóczi. Az ő teste még mindig Törökországban van.

– Szomorú, hogy nekünk már csak annyi marad: temetni nagyjainkat. Minden mást elváltak előlünk ezek. De mi ellenállunk! Megmutatjuk! Javasolom a magyar csatahajónak a Kabátgomb nevet, emlékeztetőül, hogy a tiszteltre méltó trónörökös egy kabátgombra való jussunkat se akarta elismerni, mégis kiharcoltunk magunknak egy csatahajót.

– Örülök, hogy a humora megtört testben is a régi.

– Komolyan mondtam.

– Na, akkor ezen még gondolkodjunk. Viszont, ha nem sértem meg vele, engem vár az államtitkárom a vámszabályozás tervezetével...

•

– A medve előbújt barlangjából! Üdvözöllek!

– Üdvözöllek! Talán elhíztam volna legutóbbi találkozásunk óta, hogy medvének nézel?

– Dehogya, ellenkezőleg. – Wekerle éppen nem hasonlíthatta volna mások testalkatát medvéhez. Még a sudár Tisza Istvánnál is fél fejjel magasabb és robusztusabb felépítésű volt. – Csak hónapok óta nem láttunk, mintha téli álmra vonultál volna.

– Mi mást tehetne egy bukott politikus?

– Beszédekkel mondhatna újra és újra a szavazatszerzés érdekében, esetleg tanácsokkal segíthetné a most kormányon levőket. Éppenséggel nem lenne ellenemre, ha Kossuth Ferenc és Ferenc Ferdinánd között időnként józan emberekkel is beszélhetnék.

– Kossuth és Ferenc Ferdinánd. De jó, hogy nem az én felelősségem. Kitálálom, a trónörökös a választójogi reformmal próbálkozott.

– Nem.

– Esetleg: még nem. De újra meg fogja próbálni. Szavazati jog a nemzeti-ségieknek, ezzel az ország destabilizálása, és amint az országgyűlésben többségbe kerülnek a nemzetiségiak, Szent István birodalmának feldarabolása következik. Horvátországot és Bácskát Boszniával együtt belerakja egy össz-délszláv államba. Ezzel megsérti Magyarország történeti alkotmányát és hagyományait, felbátorítja a többi demagóg és nemzetiségi mozgalmat, és saját céljait sem éri el. Figyeld meg, az összes délszlávok indulatait felkorbácsolja ezzel: aki lojális, azért; aki végleg el akar szakadni, annak a trializmus nem lesz elég, csak a gyengeség jelét látja benne. Legrosszabb, hogy azt hiszi, a szerbek már most szeretik az ötleteiért. Holott egy szláv nacionalista számára csak a Szerbia alatti egyesülés elfogadható, ha ennél kevesebbet ajánl, saját személyét teszi nacionalisták céltáblájává.

– A mi feladatunk menteni a menthetőt Magyarország egyben tartása érdekében – kezdett bele nézeteinek kifejtésébe Wekerle. – Ha ehhez kezdet kell csókolni a trónörökösnek, akkor azt. Ha a választójogi reform stabilitást hozna, én lennék az élharcosa. Ha pedig Bécsben Szent István birodalmának ellenségei jutnak hatalomra, én akkor is tudni fogom kötelességemet. De a választójogi és közjogi terveinek megosztásával nem tüntetett ki a trónörökös. A flottabővítésről beszélgettünk, ez irányú tervei pedig, feltételezem, előtted sem ismeretlenek. Egy csatahajó legyártása és elnevezése a tervek szerint a mi felelősségünk. Feltételekkel és nehéz szívvel bár, de bele kellett egyeznem, mivel nem akartam újabb ellenségeket szerezni hazánknak.

– Akár feltételek nélkül is tehetted volna. A közös dolgok sikere a mi sikerünk.

– Igen. De félek, a nagy fegyverkezés idővel erőszakra, háborúra fogja csábítani a fegyverek birtokosait. És főleg, azt a pénzt bőven el lehetne költeni másra.

– Honnan ez a nagy pacifizmus? – kérdezte Tisza.

– Nekem ezen sokat gondolkodni nem kellett. Hathetes voltam, amikor Jellasics ágyúgolyója elvitte a házunk tetejét. És ha történetesen győznénk egy háborúban, mit nyernénk vele? További nemzetiségi területeket, és további potenciális ellenségeket?

– Igazat adok neked, ami a további hódításokat illeti. Nincs szükségünk hódításra, csak a biztonságunkra. Mi azért gyártunk fegyvereket, hogy aztán ne kelljen használnunk őket. Egy korszerű csatahajó, ha a kikötőben vesztéssel, merő létezésével elriasztja az ellenünk támadókat. Ezért kell nekünk a hadsereg és a flotta, a fegyverek, hogy biztonságunk és diplomáciai követeléseink mögött nyomatékot képezzen. A diplomáciában saját külső biztonságunkat mindenáron garantálni kell, ebben engedni nem lehet. A biztonság pe-

dig nemzetünk és államunk egészére vonatkozik, aminek alá kell vetni minden egyes állampolgár érdekét annak a magasabb célnak érdekében, ami aztán visszatérül rá. Álljon tehát a kikötőinkben csatahajó, de nem négy, hanem tizennégy, huszonnégy, amennyit bírunk a legmodernebb fajtából. Pénz és munka nem számít, azt én készen állok kivásalni állampolgárainkból.

– Akkor már csak hajlamomra és a polgári békeszeretetre hivatkozom. Békés megegyezés mindenhol, ahol lehet. Nyugtázom, hogy hű maradtál mindenkori elveidhez, de mint magánember kissé féltetek. Ha minden konfliktust végletekig feszítesz, egyszer valami el fog pattanni. Nem lenne okosabb, ha követelés helyett meggyőznénk az elnyomottakat – a választójoggal nem rendelkezőket és a nemzetiségiakat –, hogy jó nekik Magyarországhoz tartozni? Mert lehetünk egy ideig erősebbek a problémáinknál, de mi lesz, ha egyszer mi leszünk gyengébbek? Háború, forradalom, merénylet?

Wekerle kezével vezette kettejük tekintetét: A falon a Szent Korona országainak térképe lógott. Kövér ujjá először megérintette Fiumét, majd végighúzta Szerémen, Temesközön és Dél-Erdélyen. Nem tudta, hogy néhány száz kilométerrel délebbre egy másik miniszterelnök, Nikola Pasics tenyere és tekintete egy másik térképen ugyanezeket a területeket simogatta.

TARJÁNI ANTAL, A Föld álma, 2013 ; A gótika, 2008

TARJÁNI ANTAL, Bányászkereszt, 2014; Sopronbámfalvai Hósi Temető, 2013

TINKÓ MÁTÉ (1988) Békés

TINKÓ MÁTÉ

Vidéki áttűnések

(I)

Milyen kitartóan el tudom kerülni
 az embereket most, mióta elrejtőztem a világ előtt,
 és a növényekre, állatokra több a gondom,
 nincs saját házam vagy lakás, amire büszke lennék,
 de ha a szüleim kertjében ér a reggel, a fák leveleit
 számolgotom, az erezet mintájában elveszek,
 vagy hajnali edzés vár, és egy titokzatos madár
 hangja süvít át a szürke csöndön, a futások,
 valószínűtlen meneküléseim közben. Magam vagyok
 a szerelemmel. De megváltozott minden. A rettegés
 a holnaptól nem jön, de van fájdalom, ami körém épül,
 áthatol ruhán, bőrön, a szkafander anyagán, és hideg,
 mint homályló vallomások, mindegy, ki mondja, miért
 és kinek, nem is mondja, csak elképzeltem.
 Fogod a kezem, amíg felmelegszik, beleheli
 a párát az üveg.

(II)

Az üvegasztal sarkán lement a térded,
 alig látsz a fájdalomtól,
 zsémbes vagy velem,
 aztán elnézést kérsz, sokadjára,
 én pedig megvigasztallak, magam helyett
 tanácsaimat és segítőkészségemet küldöm
 a csatába, holott nem nyersz, és nem nyerhetek.
 Szerelem vagy, tiszta és nehéz, olyan,
 amely óvatlanul körbefonja napjaink.
 S bár esténként két vert sereg túlélői kvaterkáznak,
 ártatlan arcú kadétok, akik közös ágyba,
 nagy tudással fekszenek, holnapra elfelejtik,
 melyik lábbal induljanak, tükörben nézzék-e,
 mit mutat.

(III)

Ezekben a vidéki magányokban volt időm,
hogy megtanuljam a fájdalom és a szeretet nyelvét,
lehessek képzelt és valós beteg,
és tudjam, mi az a felelősség, ami alól,
hiába próbálkozom, nem tudom kivonni magam.
Sajgó derékkel és ropogós csigolyákkal ébredtem
a hatodik nap reggelén, de nem volt kedvem
visszabújni sem, mert otthontalanságot árasztott
a paplan meleg. A téli tájra hagytakoztam odakint,
sokáig csak bámultam, odaveszett az arcom is az üvegen,
de az utolsó pillanatban egy kávéfőző lett hangosabb,
sistergéssel töltötte meg a szobát, oszlatta fel a merengéseket,
a túloldatról pedig már integettél: kezdődjék hát az ember,
ez az ő története.

TARJÁNI ANTAL, Fekete tél, 2019

TARJÁNI ANTAL, Múlt, 2017; Bánhidai Hősi Emlékmű, 2018

NOVÁK VALENTIN

Élesztés,

amelyben hihetetlen dolgok történnek
a FermiPar Co. központjában,
miközben Hajnóczy megmenti Rózsikát
a szemtelenkedő matrózoktól...

Lista érkezik, figyelem, lista érkezik! A jelzett személyeket kérjük frissíteni és betölteni a Geocentr Programba...

– Á, már megint nem hagynak aludni! Azt hittem, lesz egy nyugodt évszázadom. Mostanában egyre többször van éjszakai riasztás. Azért vetítjük az éjszakát, hogy nyugalmunk legyen. Ehhez képest egyes irányítottak annyira önálló életet kezdenek élni, mintha felsőbb engedélyt kaptak volna erre.

– Ne zsörtölődj annyit! A parancs az parancs, egészen jó fizetést kapunk ebben a szunyókálós műszakban...

Figyelem, Lista érkezett! Figyelem, Lista érkezett! Az alább felsorolt személyeket kérjük frissíteni és betölteni a Geocentr Programba. Az utasítás szerint a felsoroltak RIP-kódú egyének. Kérjük, teljes diszkrécióval és odafigyeléssel járjanak el. Időkoordináták: 1970. július 14., este 20 óra 32 perc. Helyszín: Magyarország, Balaton tó, északi part, Szigliget, északi szélesség 46° 47' 8.4" és keleti hosszúság 17° 26' 22.9", padok...

– RIP-kódú személyek? Akkor megint halottfeltámasztás lesz. Mennyire unom! A raktárból kikeresni az elixires urnákat, lefuttatni a testesítő programot, teleporthalni az asztrálesteteket a megadott koordinátákra, vigyázni, hogy csínján keveredjenek a jelennel vagy az adott korral. Folyamatos kontroll. Csak egyet hibázol, és megváltozik a történelem. Ott is legyenek, meg ne is, hassanak is, meg ne is. Pfff... Itt valami művészet lappang megint! Nézd, *Art-lit* indexesek! Azok írók. Írhatnánk már a főnökségnek, hogy a művészeket korlátozzák, mert felborítanak minden földi és égi rendet!

– Már írtunk egytized eonnal ezelőtt. A legjobb geosaurus költőket vamzeroltuk be. De a vezetőség azt mondta, az egész *Geocentr Program*ban ez a legjobb mulatság, még ha kissé fárasztó is az előállítás. Képzelet. Álom. Feltámasztás. Örök idő, hehe. Azt mondják, ez a legizgalmasabb... Azt is hozzátették egy lábjegyzetben, hogy elégük van az egyszerű szalagmunkásokból, köz-katonákból és hivatalnokokból. A hangyákból, ha érted. Ami kilóg a sorból, az érdekli őket... Rutin életek és rutin halálok? Unja a megrendelő... Támogatnunk kell a művészetet, mert az visz némi izgalmat a földi létbe. Még azt is hozzátették, hogy az életművész művészek megóvása kiemelt biztonsági feladat.

– Hol van az az átkozott lista? Az Isten verné meg! De te méssz le a raktárba értük... Kosztolányi Dezső... Ki a franc lehetett... Aszlányi... Hogy kell ezeket egyáltalán kiejteni... Már a számítógép sem tárol róluk adatot, valami elásott memóriában lehetnek a XIX–XX/HU raktárszektorban...

– Milyen Isten? Mi magunk vagyunk az istenek.

– Te hiszel ebben? Szerintem minket is irányít valaki. Ez egy végtelen magas piramis. *Hegyében a csúcslakóval*. Menj, és hozd fel őket! Csak hat név. Fél óránk van, hogy megkezdjük a program futtatását...

•

– Figyelj, lerakjuk őket a jegenyéknél azokra a padokra. Most ébrednek. Ha magukhoz térnek, balra induljanak a látható bódék felé. Ahogy elérik a bódék sarkát, töltsd be a *Part* programot, nehogy gyanút fogjanak. Még elég, ha távolról fekete tömböknek látják a vendéglátó-ipari egységeket, de ahogy közelednek, folyamatosan adagold a részleteket. Itt van egy segédprogram: *Esti, parti sétálók a hetvenes évek közép-európai tavainál*, ezt nyugodtan felnyomhatod. Közepes felbontású, de ezek már úgylis pixelesen látnak a sok szesztől. És itt van a *Tóhullámszás, nádsusogás, esti madarak* háttérprogram. Ne kíméld őket! Ahogy megérkeznek a büfésorra, legyen ott az a Hajnóczy nevű egy strandszéken szédelegve, és ha már benn vannak a *Büféfények* alprogramban, akkor mehet a *Sütödeillatok* illúzió. No, addig lemegyek, bekapok egy szendvicset. Majd a *találkozástól* átveszem...

– És miről beszéljenek?

– Ja, persze. Kaptunk egy forgatókönyvet a *Költő-író diszkurzusok a XX. században* munkacsoporttól, *Laza, spicces beszélgetések üdülőövezetekben* alcímmel, az dukál oda... Add a szájukba nyugodtan! De arra vigyázz, hogy a Hajnóczyn és a büfészemélyzetten kívül mással ne nagyon tudjanak diskurálni, mert elveszíthetjük a gondolataik fölött a kontrollt. Megyek. Sietek...

•

Hajnóczy délelőtt tíz óta ott ült a Rózsalugas büfé teraszán. Ahogy telt az idő, és ürültek a fröccsös poharak, egyre inkább az a benyomása támadt, ma valami nagy dolog részese lesz. Rózsika, a tulajdonos lánya néha elzsongott mellette, hogy felvegye a rendeléseket. Hajnóczy úgy ült, hogy kikerülhetetlen legyen, s valahányszor ellejt mellette a sudár lányszál (ahogy magában hívta), mindahányszor megcirógassa szoknyaruhájának suhogása. De Rózsika is úgy intézte a teraszbejárást, hogy a még mindig izmos férfitest közelében illanjon, s az arról felcsapó fröccssavanyú feromonokat egy szippantással bekebelezhesse. Hajnóczy jófajta zsíros kenyeret ebédelt, ami egyébként nem volt a menüben, de a kedvéért Rózsika kanyarított és kent neki egyet, savankás lila hagymával, jobban besózva, mint Karthágóval tették annak idején, csúszszon a délutánra maradt két tálca nagyfröccs. Hajnóczy, akár egy órákakukk, meghatározott, de semmivel sem mért időközönként felpattant, és belerohant a Balatonba. Megkerülte az első boját, majd csuromvizesen visszazötytyent a strandszékre. Esteledett. A jegenyesor felől hangos gajdolás kélt. Arra fordította élénknek egyáltalán nem mondható tekintetét...

– Ez a *Hajnóczy* program dögunalmas... Át kellene írni. Ez is egy író volt? Találtam az archívumban valami forradalmárt is ilyen névvel. Meg női személyt. Bár az is író. Hülye egy név. Miért nincs ebben a *Geocentr Program*ban minden halandónak külön neve, nem is értem?

– Ne szenvedj már annyit! Miért nézted meg az egész napot, elég lett volna este nyolctól betölteni a *Hajnóczy Pétert*. Különben is minek átírni, nem valószínű, hogy a hátralévő végtelenben ez még egyszer forogni fog... Jó lesz erre a megbízatásra...

– A Rózsika miatt néztem. Nagyon jó női egyed. Ha tudnám, mit lehet vele kezdeni, akkor kezdenék vele valamit... Még sosem töltöttem be *Hálószo*ba alprogramot. Az „bizalmas” besorolású, és én még nem dolgozom a cégnél tíz éve...

– Viszont a szabályzatot tudhatnád, *Geocentr Program*-os, valós idejű és archív kivetülésekkel nem léphetünk interakcióba, így epedni sem érdemes értük... Ha megnyugtat, már többször is végigunatkoztam ilyen *Hálószo*ba alprogramokat. Semmi különös. Koncentrálj a feladatra, kérlek! Érkeznek az

írók. Terelgesd őket egy kupacba, mert nagyon szétszélednek... Nézd, az egyik a nád felé megy vizelni, a másik megtámaszkodik egy fánál, azt hiszem, hány, és lemarad, kettő jobbra fordul, és egy fürdőruhás nő után indul, egy másik meg letelepedik fehér nadrágjában a fűre, és vörösbort bont. Tiszta anarchia! Nem lehet ezeket egy pillanatra sem magukra hagyni. Kész a baj, ha nem figyelsz!

– Adj már egy harapást a szendvicseből! Mindjárt összeterelem őket...

•

A mólónál épp most kötött ki, nagy kürtölések közepette, a Neptunusz. A fedélzetről már szétszéledtek az utasok, most a matrózok merészkedtek a túlzottan stabil földre. Indulásig még be akartak dönteni egy-egy Hubertust, bár a kapitány szigorúan megtiltotta. Mire azonban feleszmélt volna, legénysége elpárolgott, és a Rózsalugas előtt állt össze megint, egy *Öt feles Hubertust kérek* című hangmintában. Rózsika már csorgatta is az itókát. A matrózok évődtek, szemtelenkedtek vele:

– Az élet rövid, de te, Rózsikám, meghosszabbítanád, ha elkapnád a...

– Rózszi, Rózszi, olyan szépen áll a kezekben az a hubertusos üveg... Biztosan mást is ilyen érzéssel fognál...

– Mikor megyünk a Lugasba, Rózsám? Hátul a Lugas raktárában, a Sztár narancsos rekeszekben. Hm... Hogy csilingelne az egész...

Ekkor a pultra csapódott egy pléhtálca tizenkét üres fröccsös pohárral. Egy szakállas fej is tartozott hozzá. És egy nagyobbacska alkat, amitől persze a matrózok nem nagyon inogtak meg. Megváltoztak az izomtónusok. Ökölbe szorultak a kezek. Villámlottak a szemek.

– Most engem szolgál ki a Rózsika, mert én már délelőtt óta itt iszom. És nem beszélek vele úgy, mint ti, nyavalyások... Ráadásul már itt van egy félkész novella a fejemben...

– Péter, nyugodj meg, ezeknek csak a szája nagy! – kacsintott volna Rózsika.

A levegőben megállt a Hubertus folyása. A stampos poharak kocogni kezdtek a félsztól, s bánták, hogy nem egy kármentőben szolgálnak. A fröccsös poharak kíváncsian tátották szájukat. Odabent keszeg sercegett és lángos lebegett az eretnekek olaján. A rádióból vihart ígértek, s valóban fellőttek egy sárga rakétát a távolban... Ám a vihar előbb tört ki ott a pultnál. Nagyobb, mint egy balatoni. Ennek leírását Rejtő Jenőre lehetne bízni, vagy elég Ötvös Csöpi import pofonkoreográfiáját felidézni. A zafra vágyók most kimaradnak ebből, mert talán nincs is itt semmi, semmiféle villongás a pultnál, a Rózsalugas büfénél, mert az érkező írókompánia még ide sem ért. Ha meg nincs itt, minek az itteni részletekkel foglalkozni az ő szemszögükből? Csak lassítja, lefagyasztja a programot. Különben is, ha Rózsika Hubertus-töltés közben becsukja a szemét egy pislantás erejéig, eltűnik minden, Péter, a matrózok, a terasz, a part, a Balaton, a világ. Tehát ilyenkor Rózsika sem kell. Akadoznia kellene tehát e filmnek. De nem fog, mert valakinek mindig nyitva a szeme. Tehát Rózsika mégis ott kell maradjon a jelenetben. Akadoznia kellene tehát e filmnek. De nem fog, mert azoknak, akik itt vannak, és nyitva a szemük, éppen elég az itt, és nem kell nekik, hogy a Föld egyéb helyein is történjen valami, hiszen nincsenek ott.

Kosztolányi, Ottlik, Aszlányi, Papp Dani és Bródy arra lettek figyelmesek, hogy veszett üvöltözés, káromkodás szüremlik feléjük az akadozó naplementében.

Krkrmattya már bekapcsolta *Az éktelen esti balhék a hetvenes évek közép-európai tavainál/hu/keletnémet háttérbeszélgetések* című hangmontázst. Papp Dani megtörölgette a száját, a pelyhedző állú, de mindig humoránál lévő Aszlányi vörösbor-pecsétes és fűzőld, alapjában véve piros-fehér-zöld nadrágijában feltápászkodott, miközben baljában bort lóbált, jobbában dugóhúzóval hadonászott, Ottlik megszégyellve magát húzta fel sliccét, *hiába, strandok közelében tilosban járó kadétként viselkedem*, Kosztolányi és Bródy egyszerre fordítottak hátat a fürdőruhás nőnek. A jel egyértelmű. A jelerősség nagy. Valami történik a büfésoron. Ott a helyük. Hogy egyébként mivégre kerültek az északi szélesség $46^{\circ} 47' 8.4''$ és a keleti hosszúság $17^{\circ} 26' 22.9''$ metszéspontjába 1970. július 14-én este 20 óra 32 perckor Szigliget part menti padjaira, nem firtatták. Úgy érezték, mintha egy kora délutáni kaland folytatódott volna. Legfeljebb vonatra vagy távolsági buszra szálltak, és kizötyögtek valami furcsa készletétől elragadva Budapestről. S hogy ők már halottak kellene legyenek? Még mit nem! Amikor szépséges fényekkel, hangokkal, illatokkal csalat a naplemente...

•

Kosztolányi, Ottlik, Aszlányi, Papp Dani és Bródy beléptek a Rózsalugas büfé melletti ostorlámpa fénykörébe. Hirtelen minden részlet tűpontossággal rajzolódott ki. Ahogy a büfé sarkán is túlhaladtak, tápászkodó, orruk alatt dünynyögő, arcukról vért törölgető matrózokat láttak feltápászkodni a terasz felmorzsolódó betonjáról. Hátrébb egy szandálos turistacsoport somolygott Kőbányaitól ittasan. A stégen épp most lépdelt kifelé a Balatonból egy szálkás izomzatú, hajdan Weissmüller-felépítésű, szakállas fizimiska. A nap narancs-korongjában egy fekete árnykép. A büféablakból kihajoló női személy a matrózokat szölongatta:

– Na, megisszátok a Hubit, vagy itt marad a nyakamon, és töltögethetem vissza az üvegbe? Fizetnetek is kellene. Péter, itt van a három tálca fröccs.

A matrózok kényszeredetten perkáltak, s egy kukkot sem szólva somfordáltak volna el, ha nem csap le rájuk kapitányuk. Sajnos a háttérprogrammal valami baj történt, mert nagy villanás közepette hirtelen semmibe tűnt az élénken gesztikuláló és vitatkozó társaság. Szerencsére a partra vetített emberek ezt nem észlelték, viszont a kedves olvasó méltán szememre hányhatja, megint hagytam egy elvarratlan szálat, ráadásul a naplemente is gyanúsán villódzott, az ég több helyen is megnyílt, a chemtrailek pedig ékírássá álltak össze, ráadásul a partot ellepték az éjszakai fürdőzőnek álcázott gyíkemberek, akik egy felhőpára-Nibiruról potyogtak a szigligeti strandra...

•

– Mi lesz ennek a se füle, se farka történetnek a vége? Tetszhet ez egyáltalán valakinek? Feltűntettek valami megrendelőt egyáltalán? – kérdezte Krkrmattya.

– Rövidítés van csak: NoBa – válaszolt kelleetlenül Kurrukuttya. – De azt hiszem, ő a FermiPar Co. új igazgatója.

– Nincs jobb dolguk ezeknek, halott írókkal tölteni meg az amúgy is túlterhelt Földet?

– Á, megint leállt az egyik segédprogram! Francba! És még mondják a műszakiak, hogy nyolcmilliárd élő ember, esetenként egy-két millió heccből felélesztett halott meg szellemkép, asztráltest, plusz az állandóan jelen lévő és meghatározhatatlan mennyiségű állat, növény, természeti jelenség mozgását simán meg lehet oldani ekkora háttérkapacitással. Jöjjenek ide az

irányítóhelyiségbe, leörlőnék az idegeiket pillanatok alatt. A *Megvert matrózok kapitányukkal vitatkoznak* segédprogramnak annyi. Szólj már le, légy szíves, fénynyalábon a programozóknak, hogy kódoljanak valami strapabíróbb jelenetet.

– No, koncentráljunk a teraszra! A naplementét kicsit begyorsíthatod, a lámpafényt felhúzni, így... A poharak csilingeljenek jobban. Érezzék egymás bőrét, ahogy kezet fognak. Jó lesz.

– Egyszer kiadtunk egy horrorfilm alprogramot, nagyon bírták a földiek. Azt hitték, ez csak mese, pedig egy az egyben a mi munkánk leképezése volt. Még nekem is tetszett. Emlékszel rá?

– Nem. Én régebben a *Háborúk és csaták* generáló laboratóriumában dolgoztam, nem néztem külön horrorfilmeket. Forgott a gyomrom úgyis. Fél év után kitétek, mikor az első, önálló programomban időhurokba forgattam a halottakat, akik mindaddig feltámadtak, amíg a harcoló felek le nem tették a fegyvert. A végén a halhatatlan ellenfelek még futballoztak is a csatatéren. Volt botrány. Majdnem száműzték a Földre.

– Ne is mondd! Én meg a Futballmeccs részlegen dolgoztam, annál főlösegebb, sziszifuszi meló nincs az univerzumban...

– Oda tegyél be egy szúnyograjt! Kosztolányit kezdjék csipkedni, valamiért nekem nem szimpatikus. Túl sokat beszél, túl sokat tud. És még rímeltet is...

– Ezt most küldték fénynyalábon, hogy használjuk fel: *A nemzedéki élmény legteljesebb – maradandó – epikus formáját Hajnóczy Péter életművében kapta meg. Éppen azzal, hogy Hajnóczy túllépett a generációs problémán, és az élménymotiváció, a benne rejlő kérdésfelvetések logikáját következetesen kibontva az abszurdumig végigvitte, egy általánosabb érvényesség szintjére emelte fel. Életműről kell beszélnünk, mert ennek a kivételesen tehetséges és erkölcsös írónak a pályája tragikusan korán lezárult; egyike lett a magyar irodalom sajnos nem kevés, fájdalmas fenomenjeinek, akiknél a vállalt magatartás komolyságához az esztétikán túli érv, a személyes sors nyomatéka is hozzátartozik.*

– És ezt mire használjuk fel? Tökön szúrom magam, ha értem...

– Mi az, hogy tökön szúrod magad?

– Valami szleng a XX/hu/lingv. kozmikus adatfelhőből. Tetszett a dinamikája, azért jegyeztem meg...

•

– Csapkoda a vén ripók // ellepik a vérszipók – így rímelt Desiré, miközben már nem is csapkodta, hanem söprögette karjáról a szúnyogsereget. [Mértékel, Kurrukuttya, még gyanút fog. Nem tanították a Geocentr Akadémián, hogy *legfőbb erényünk a mérték?* Ne, még ebből is viccet csinál! Na, vond ki a rovarokat, de fokozatosan... Lassabban, lassabban! Viszont tegyünk lúdbórt a Hajnóczyra! Most jött ki a vízből, a nap már lement negyedórája, és a többiek olyan közel kerültek hozzá, hogy amíg fel nem húzza a pólóját, addig lúdbőroznie kell a hitelesség kedvéért...]

Szép nyárközepi est volt. Egy párhuzamos idősíkban, a *Parallel TV2*-n újra megrohmozták a Bastille-t. De itt minden nyugodt. A csetepatéra csak a fűvön elszórt véres papír zsebkendők emlékeztettek. Távolban villámlott ugyan, de a vihar memóriahiány miatt elmaradt. A memóriahiányról persze mit sem tudtak íróink, akik Hajnóczy Nemzedékiélmény Péter fröccsös vendégszeretét és Rózsika elsuhanásait élvezték. A lipcsei szandálosokat, a szúnyogokkal egyetemben, szintén kivonták az estéből, hangoskodásuk az ügyes potmétermozgatás révén a legnagyobb fokozatossággal tűnt ki a háttérből. Helyüket átvette a mindent betöltő cirpelés. A part menti sétányon megkoszo-

rúzta önmaga szobrát Novi Bálint megrendelő, aki többször is itt napozott a szigligeti strandon, a jól menők között. Sőt, egyszer regényt is írt e helyt, egy márciusi héten, mikor is vízhatlan ruhában, mellközépig a Balatonban álló, detektoros bokaláncvadászokon derült. Akkor határozta el, hogy ő is aranyat fog kutatni a feledés iszapjában. Ehhez a legmegfelelőbb pozíció a FermiPar Co. aligazgatói széke.

Feltárult a keszonajtó, illetve valami ahhoz hasonló bejáratí alkalmatosság. A folyosó háttérfényei NoBa, a FermiPar Co. új aligazgatójának korpulenciáját rajzolták körül. Belépett Kurrukuttya és Krkrmatyya birodalmába. Éles torokköszörű, és:

– Önök nem építették be a programba a szöveget, amit a vezetőség kért. Ez nagy hiba volt. A munkavégzés alól fel vannak mentve, amíg a FermiPar grémiuma határoz sorsuk további alakulásáról.

– De tényleg, NoBa úr, mit csinálhattunk volna ezzel a szöveggel, kinek adhattuk volna a szájába? Rózsika mondta volna szerelmes epedésében? – harcaskodott Kurrukuttya. – Vagy a szúnyogok döngögték volna írói fülekbe? – tette még hozzá végső elkeseredésében...

– Önök arra lettek programozva, hogy a rendelkezésre álló, egyébként eléggé széles spektrumú eszköztárból a legtöbbet hozzák ki, ehhez képest visszakerdez egy bagatell megoldást firtatva. A végső döntésig, veszélyességük okán, ki lesznek kapcsolva, az irányítást magam veszem át.

Azzal Kurrukuttya és Krkrmatyya semmibe hanyatlott, egyikük bioszékébe pedig behuppant a FermiPar Co. aligazgatója. Rákötötte magát a látszatvalósággra, és nyomban munkához látott...

Kosztolányi, Ottlik, Aszlányi, Papp Dani és Bródy, valamint *jóltartójuk*, Hajnóczy a tálca fröccsök végeztével, kicsónakáztak. Mikor már jó messze jártak a parttól, az evezőket vízbe eresztették. *Pont* a Hold ezüsthídjánál állapotdakt meg. Először Hajnóczy lépett a fénysávra, s előzékenyen segítette ki írói társaságát. A pityókás csoportozat lebegve ballagott az ötpercenként frissülő, himlőhelyesnek vetített égítést felé. Talán el is hitték, hogy elérhetik. (Pedig épp az ellenkező irányban volt, mint ahol látszott.) Bródy és Papp Dani egymást támogatták, vagy inkább rángatták, a kívülállók szemével, akik jelen esetben nem voltak, sőt, rajtuk, írókon kívül, semmi sem létezett széles e semmiben... (A tárhely-takarékosság jegyében.) Bródy jelezte, köszönetet várna, hisz tollal méltatta Papp Danit, mi több, legalább ők, *szecesszisták* tartanak össze. Papp Dani szabadkozott, hogy bizony erről a méltatásról nem tudott... Aszlányi is előrekurjantott: – Bizony, szerettem az iróniádat, Danikám, merítettem is belőle... Tartsunk össze mi is, korán meghóttak. Ekkor Dani hátrafordult, a Holdhíd megingott, s az egész népség és katonaság a vízbe csobant. Kosztolányi erősen ölelte a szilánkjaira csorbult holdat, miközben azon mérgelődött, hogy épp délelőtt (vajon melyik délelőttön?!) lyukasztotta ki véletlenül a simítózáras tasakot, amiben a kokaint tartotta... A vízben mindenki kijózanodott, és káromkodott csillagoknál fényesebbet, intellektusához nem méltót. Mivel a díszes társaság zöme nem tudott úszni, Ottlik és Hajnóczy Nemzedékiélmény Péter magához ölelte író társait. Utóbbinak a sötétben így is sikerült lestoppolnia egy hajót, pont azt, amelyik visszafelé tartott Szigligetre, fedélzetén egy rakat ripityomra vert, tavi matrózzal, akik mikor megláták Hajnóczy holdfényben ázó arcát, hab(o)zás nélkül(i) üres sörösüvegekkel kezdtek hajigálni. Aszlányi félholtan prüszkölve odanyújtott Nemzedékiélménynek egy kapszulát, mutatva, dobja fel a hajóra. Kisvártatva füst kélt odafenn, még kisebbet vártatva röpködni kezdtek a mentőövek és -mellények.

Még egy matróz is vízbe ugrott, és kimentette a mentésre egyáltalán nem szoruló *kősziklát*. Odafönn a kék-lila foltos, bedagadt arcú, matrózblúzos legénység megittatta reszketeg literátorainkat a hajópadló alá rejtett *repi* rummal, és úgy ölelték a csuromvizes tollforgatókat, mint ma született majom a szőrtanyát... Végre nemcsak én manipulálok közvetlenül, hanem a manipuláltam is manipulál – örvendezett a fejleményeken NoBa. Még némi özöngáz, és táncra perdülnek írók és matrózok... Most már tényleg elégedetten dőlt hátra a FermiPar Co. igazgatója. Aztán gondolt egyet, és lecserélte a hullámozást. A hajóaton a legnagyobb elégedettséggel mészázó Ottlik nem hitt a szemének, mikor Balaton-fodrok helyett egy szöveget látott előcsillámlani: *A nemzedéki élmény legteljesebb – maradandó – epikus formáját Hajnóczy Péter életművében kapta meg. Éppen azzal, hogy Hajnóczy túllépett a generációs problémán... Blabla, glugy-glugy...* Majd a következő hullámmal ez jött: *Próza az, amit kinyomtatnak. Gondoltam akkoriban, elsőéves matematika–fizika szakos egyetemi hallgató koromban, amikor körülbelül eldőlt, hogy mégsem költő leszek, hanem prózaíró. Attól még nem próza valami, hogy se nem vers, se nem színdarab: legfeljebb kézirat a neve...*

DOBRI IMRE

Repedések

néztél egy lepke
szomorú szemébe már
láttad mit látott?

elmúlik a dél
tölgyfában alvó csomó
olvadó fa-vér

sörhabfelhődön
hallod a citerázó
buborgó angyalt?

kopasz nyári nap
száradt bogárvonalak
traktortangó

holdvirágséta
egy válasz nélkül maradt
ócskakék kedden

freskóéjszakát
tetovál az égre hét
csillaglúdmadár

a polcon hátul
egy hóvirágháború
váratlan nyoma

miért nem hagyod
hogymondják helyetted
a szavak maguk

DOBRI IMRE (1979) Visegrád

VISKY ANDRÁS

Az ember tragédiája mint theatrum theologicum

(III. rész)

2020.2.19.

Egy előadás megtervezése nem történhet függetlenül a társulattól: nos, ez magától értetődő, mondanánk, de mégsem az. Purcärete színházának különösen nagy értéke, hogy nem absztrakt módon építi föl az előadásait, hanem az illető társulat mesterségbeli lehetőségei az előadás konkrét anyagává válnak. Ensemble-ban gondolkozik, a közösségi színház hagyományát tartva életben. Előadásai azt hirdetik, nincs művész-színház, amely ne volna a lelki szegények színháza is egyszerre. Legendások azok a próbatáblán megjelenő, első napi üzenetek, amelyek az egész társulatot meghívják a közös munkára: akik szeretnének benne lenni az induló produkcióban, holnap jelenjenek meg a próbán. Ez is egy Purcärete-brand. A színházban fölvetett vagy csak megérintett kérdésekhez mértén mindannyian szellemben szegények vagyunk, nem a zseniké a mennyek országa, és nem is az ostobáké – hanem a mások színe előtt önmagukat mérlegelőké és szabadon lemeztelenedőké. „Boldogok a szellemben szegények” – ez az evangéliumi tanítás a színházban átélt tapasztalat. Mindig kevesek vagyunk, de ez boldogsággal tölt el, mert a bennünk repszó lélek, azaz a teremtő képzelet repít át a kőfalon.

2020.2.20.

Falanszter: molekuláris gasztronómia, a *nouvelle cuisine* kifordítása. Tulajdonképpen egy DNS-gyűjtemény. A néző semmit sem lát valójában, csak az inox edényeket, ahol a tudós különböző kotyvalékokat kavarr ki, és rendre megkóstoltatja Ádámmal és Luciferrel. A demens tudós hisztériásan kultúra-ellenes, a legfőbb jó számára, ami még éppen hogy emberségessé teszi, az az édesanyja csorbájára való emlékezés. Purcärete jellemző gasztrohumora.

A gyerekek falanszteri elosztása szívszorító Tadeusz Kantor-i jelenet a gyermekeitől megfosztott, szépen összeomló Éder Enikővel.

Silviu elveszíti a hitét a maszkjátékok jelentőségében, összegyűjti a színészeket a játéktérben, és újra elmondja nekik, mit is jelent ez a megkettőzöttség: a maszkos játék színésze, valamint a szöveget mikrofonba mondó hasonmás és animátor közötti viszony. A kiejtett szó az, ami életet ad a játéktérben megjelenő maszkos színésznek, akik meg a szöveget mondják, nem mellékszereplői a jelenetnek, és semmiképpen sem csak szinkronhangok, hanem ellenkezőleg, a kimondás általi teremtői a térben cselekvő karaktereknek. Olykor kifejezetten szép kettősöket láthatni, nagy erővel és jelentésképző átéléssel dolgoznak, de a letisztultságtól még nagyon messze vagyunk. A lelkesítő, színésztechnikai instrukciókat fölelevenítő beszéd után hozzám fordul, és azt mondja, nem látja az esélyét a március 1-jei bemutatonak. Fontos játéktechnikai elemekre hívta fel a figyelmet, mondom neki, de az, hogy az animátorok szövegkezelése és a maszkos színészek játéka organikus egységet mutasson, nagyjából még hat hónap külön munkát igényelne. Hang- és test-koreográfiát.

A maszkos színészeknek is mondaniuk kell magukban a szöveget, mondja, olyan ez, mint amikor írunk és hangosan mondjuk is, amit leírunk: az esszencializált mozgás adja ki a jelenet jelentését.

Megmutatja Tokai Andreának az öregek járását: mintha jégen járnál, mondja. Nagyon szereti ezt a felfedezését, a *Julius Caesar*ban Albert Csillának tanította ugyanezt.

A purcärete-i *staging* folyamata rendkívül komplex, nem is láttam megközelítőleg sem hasonlót: ő a próba minden pillanatában az egész előadáson dolgozik. Formaelvű és nem pszichológus gondolkodás jellemzi őt. A pszichológiának alávetett relációk a formában születnek meg, és nem a forma születik meg a fölépített pszichológiai folyamatokban. A zenék, zöreigyűjtemények, hangleletek meghatározó szerepet játszanak a próbafolyamatban: csak a hangzó tér feltételével születhet meg egy jelenet, sőt ennek a skicce is. Purcärete mejerholdjánus.

2020.2.21.

Elmarad a próba, de a nagy eső és a megfelelő fények hiánya miatt megvalósíthatatlan a közös tervünk is, hogy elmenjünk Resicabányára, és szürreális, ipari romokat fényképezzünk, változó fényviszonyokban. Diákkoromban jártam ott, akkor még működtek a kohók, a híres gépgyár, amit még a Monarchia hagyott Romániára, és ahol a gőz-, majd később dízelmozdonyok mellett óriási hajómotorokat is gyártottak. '89 után úgy összeomlott itt minden, mintha egy szélörvény szippantotta volna ki belőle az életet, rémálmoktól gyötört romokat hagyva hátra. Én mégis elutazom, megnézem Andrej fiam Marivaux-előadását a resicai színházban.¹ A város felett egy hatalmas konvektor ível át, óriási betonlábakon áll: egy mozdulatlan, gonosz őszállat uralja az egész környéket. Most még békésen alszik, de bármikor fölébredhet, hogy fölfalja a város gyanútlan lakóit. Csillék lebegnek felettünk, beledermelve a felhős égbe: valami jelre várnak ők is. A Berzáva folyó másik oldalán, párhuzamosan a folyó medrével szürke dízelmozdony halad át a város régi központján. Nem tudom eldönteni, hogy valóban látom-e, vagy csak képzelgek. Filmdíszletváros.

Elmesélem az egészet Silviunak, ragyogó arccal hallgatja. A fényképezésre már biztosan nem lesz időnk, minden pillanatot a próbákra kell fordítanunk. Visszatérünk-e valaha?

2020.2.22.

Az *ember tragédiája* dramatikus építménye pusztán arra szorítkozik, hogy Lucifernek sikerül-e rávennie Ádámot a történelem megtagadására. Ez persze mint előadást mozgó belső erő nem kevés, ha jól bánunk vele: továbblendítheti a Lucifer-projektet az egész előadáson át, a végére mégis üvegcsontokból álló váznak bizonyul, ami nem bírja meg az élesebb váltásokat, máris összeroppan. Például: Ádám végül nem Lucifer, hanem Az Úr ellen lázad (ez lenne a tulajdonképpeni dramaturgiai fordulópont), anélkül azonban, hogy Lucifer elbukna vagy legalábbis státust váltana. Az Ádám–Éva/Az Úr/Lucifer dramaturgiai hármas nem a konfliktusra épül, hanem a modern eszmék példázatos kibontásán nyugszik.

Lucifer meghatározása – az a színpadi személy, aki nem énekel – eszembe juttatja a *Pantagruel sógornője* (2003) című Purcärete-remek L'Home quit ne rit pas (Az ember, aki nem nevet) nevű szereplőjét. Feketébe öltözött, hatalmas férfi – Cristian Stanca, egy kedvenc Purcärete-színész ő is –, ő fogad-

ja a nézőket az előtérben kiállított dobozok között, amelyek embereket és ételeket rejtenek. Be lehet kukucskálni a dobozokba: élő hal és egy meztelen ember a kádban, karfiol, frissen csöpögő vér, nem tudni, hogy állati vagy emberi, az egyik dobozon Hans Holbein rettenetes Halott Krisztusa, eredeti méretben. A Rabelais evés-misztikájára épülő előadás végén a szereplők kenyértésztát gyúrnak, majd miután gondosan kinyújtják az elkészült alapanyagot, meztelenre vetkőztetnek egy színészt, fölfektetik egy kerek asztalra, tésztával fedik el az egész testét, majd betolják az izzó kemencébe. Az utolsó jelenetben bejön a színpadra a *L'Home quit ne rit pas*, mire a kemencéből kiveszik a frissen kisütött, emberrel töltött kenyeret, és a fekete férfinak adják egy kancsó vörösbor társaságában. *L'Home quit ne rit pas* letépi az ember formájú kenyér fejét, és enni kezd. Ellen-eucharisztia. Nem a szimbolikus jegyek és elemek képezik itt az úrvacsorát, hanem a valóságos ember. *L'Home quit ne rit pas*, azaz a komor vagy humortalan ember: emberevő. A *Pantagruel sógornője* azt a kérdést vizsgálja, sok humorral és virtuóz színpadi invencióval, hogy vajon megismerhető-e a világ, valamint önmagunk meg a másik ember az evés közös rítusa által. Majd, az utolsó jelenettel, a kérdés sötét visszáját mutatva meg, Purcărete radikálisan kizárja annak a lehetőségét, hogy a játék – humor, nevetés – kizárható volna ebből a megismerési folyamatból. A nevetés viszont esszenciálisan közös aktus lehet csak. *L'Home quit ne rit pas* egyedül eszik, és embert. Nem nevet. Isten viszont hét nevetésből teremtette a világot.

A Lucifer-karakter ebből a tudásból születik: a nem éneklő szereplő nem tud nevetni sem. A Silviu Purcărete-i színház metafizikai természetű. Ebben a színházban a világ még egész, a maga összes borzalma ellenére. A színház erre a nevetésre emlékezik: a teremtésben részt vevő, ott játszó gyermek hangját visszhangoztatja a mindent elborító erőszak elhúzódozó korában.

2020.2.23.

Az első összpóba, a mitikus és rettegéssel várt színházi snúr. Ilyenkor sejlik föl a kompozíció mint egész, még ha töredékesen is. Az Úr hangja gyermekhang: vajon a novemberi beszélgetésünk inspirációja-reminiscenciája ez, amikor a készülő Gyöngyösi Levente-operáról beszéltem neki? Nem tudom, de nem is fontos a válasz. A *Példabeszédek könyve* a teremtést az Isten és egy gyermek közös munkájaként írja le, ez a nézőpont, amikor fölolvastam a bibliai passzust, Gyöngyösi Levente *Tragédia*-képét is radikálisan megváltoztatta, mert humorral szőtt át mindent attól kezdve. A gyermek Messiás jelen van a teremtésnél, már csak ezért is, a *Tragédiát* mint beteljesülő megváltást és utolsó ítéletet értelmezni lenyűgöző ívű színházi gondolat, nem tudok betelni vele. Próba közben e-mailen továbbítom Purcărete-nek a bibliai szöveget, azt szeretné, ha előtte volna a képernyőn: „Az Úr útjának kezdetén alkotott engem, művei előtt réges-régen. Az ősidőkben formált engem, kezdetben, mielőtt a föld létrejött. Mikor még nem voltak mélységek, megszülettem, mikor még nem voltak tele a források vízzel. Mielőtt a hegyek helyükre kerültek, a halmok létrejötte előtt megszülettem; amikor még nem alkotta meg a földet, a rónákat, még a világ legelső porszemét sem. Ott voltam, amikor megszilárdította az eget, amikor kimérte a látóhatárt a mélység fölött. Amikor megerősítette odafönt a fellegeteket, amikor felbuzogtak a mélység forrásai, amikor határt szabott a tengernek, hogy a víz át ne léphesse partját, amikor kimérte a föld alapjait, én már mellette voltam mint kedvence, és gyönyörűsége voltam mindennap, színe előtt játszadózva mindenkor. Játszadóztam földje kekségén, és gyönyörködtem az emberekben.”² A megszemélyesített bölcses-

ség beszél itt, ami persze nem Lucifer sajátja, hanem a tiszta teremtetés: nem hatalmi reprezentáció a teremtetés, hanem Az Úr és a Gyermekek játékából születő világ, amelyben az embernek jól kellene éreznie magát. A gyermekhang az idő cáfolata: ez keretezi az előadás egészét, a mindannyiunkat megszólító Gyermekek.

A szegény színház végére tehetetlen komplexitása. És a részletek terrorja. Amitől nem szabad elfordulni.

2020.2.24.

Megszületik a legsúlyosabb szereposztási döntés: Az Úr hangja Éder Enikő lesz. Olyan pontosan elkapja ezt a messziről jövő, aszexuális angyalhangot, hogy lehetetlen kitérni előle. Mindig nehéz az ilyen döntés, és kockázatos is: Vasile Șirli sokat próbált már a meghívott temesvári gyermekekkel, hogy megtalálja a legmegfelelőbb gyermekhangot, és hangfelvételeket készíthesen róla. Többen is vannak, akik bejártak a színházba, és dolgoztak otthon is a szövegeken, most meg kimaradnak az előadásból. Szomorú, de valahogy elkerülhetetlennek látszik. És egy föloldhatatlan ellentmondás is lapul itt: a gyermekhangok maradnak ki az előadásból, akikre épül a mi *Tragédiánk* gondolatisága? Uramisten, ne hagyj el!

A megtalált hang mellett jelentkezik egy másik, nagyon súlyos dramaturgiai érv is: amennyiben *voice over* volna Az Úr hangja, amit a hangosító ad be végszóra, Az Úr gépi hanggá válik, tehát a gyermek, bármilyen jó is volna az énekhangja, nem lehetne része az előadás jelen idejének: Az Úr személyes drámája megszűnne. És még egy érv: úgy tűnik, Az Úr szövegeinek teológiai töltete mindenestől meghaladja a gyermekeket, hallatszik, hogy leválik róluk a szöveg, és idegenül hangzik. Nem tud számukra saját szöveggé válni ez a távoli poéma, legalábbis ennyi idő alatt.

Idő, mindig. A színházi előadás az idő anyagából készül, a végtelenül hosszú próbaidő fölszámolja a színházat – ez éppen Brook egyik lényeges felismerése, az *Időfonalak*ban mondja: „semmi nem másíthatja meg azt a tényt, hogy szükségünk van közönségre”. A próbából ki kell lépni egyszer csak, meg kell mutatkozni. A színházi előadás sohasem lehet kész meg tökéletes, mert akkor nem volna emberi. A mechanikussá válás a színház halála: „a közönség tükkör, melyben saját alkalmatlanságunkkal szembesülünk”, erősíti meg Brook, még egyszer.³

Megemlítem Purcăretének, hogy a *Tragédia* 1934-es bécsi előadásában a Burgtheaterben, amely a poéma drámai hangsúlyait növelte fel, már felvetődött Az Úr szövegének áthelyezése énekbeszédbe. Németh Antal beszámolója szerint Az Úr „[n]em beszél, hanem csaknem secco recitativo-szerűen énekel, ami hatásosan választja el mondanivalóit az angyalok verseitől, bár a hangstilizálást itt nyugodtan lehetett volna a tiszta énekbeszédig fejleszteni”.⁴

2020.2.25.

Egyre több minden kerül be a játéktérbe: a három asztal, jelmezek, végleges kellékek, testfestés, smink, maszkok. Most, hogy minden testszínűvé válik, egyszerre szép és szorongató ez a közelség. Az erotika nem meztelenség kérdése.

A szöveg tökéletesen érthetlenné válik – vártam ezt a pillanatot. A technika, a tárgyak, a fény meg a hangok összezavarják a színészi beszédet. Majd kitisztul, ki kell tisztulnia. Amikor megtörténik egy jelenet vagy akár egy rövid

részlet, a szöveg is tökéletesen szól. Lázasan jegyzetek, Purcărete egyre gyakrabban változtatja helyét az épített nézőtéren, figyeli a látószögeket, fentről, lentől, a főtengely legtávolabbi pontjairól vagy a legelső sorokból.

2020.2.26

A színpadon folyik a díszletállítás, közben a stúdióteremben átmentünk a teljes szövegen a színészekkel. Vajon kiveszőben van a szövegfeldtárás filozófiai-teológiai gondosságának az igénye, ami a színházi hagyománynak lényegi sajátja? De persze alapvető dramaturgiai ismereteknek is híjával látszunk lenni, illetve talán egyre távolodóban vagyunk a *Hamburgi dramaturgia* műveltségisményétől. Mivé alakul a színház az irodalom utáni korban? Megmarad vajon a társadalmiasult erőszak felmutatásának és értelmezésének az igénye, sőt szüksége a színház önmagával kötött szerződésének a centrumában? Jó lenne látni; nem fogom.

A műhely után a színészek számomra váratlan melegséggel megköszönték a szövegmunkát. Kezdték hallani a semleges, jelentés nélküli mondataikat, megváltozott a szöveghez fűződő viszonyuk, mondják. A Purcărete-színház mindenkor veszélye, hogy ugyan nagyon gyakran ensemble-játék, föl villanó és eltűnő protagonistákkal, valamint karakteres, saját utat bejáró (antik) kóruossal, ámde több előadás csak a rendező kezét mutatja meg, mert a színészek nem jutnak el a valódi, részletesen kimunkált, tehát az erős formát észrevétlenné tevő karakterekig: a perszónázig. A szerep mintegy előtűnik van, olykor nagyon messze tőlük, futnak utána az előadás alatt, így a néző a rendezői szándékkal marad, távolról figyelve az előadást, a belehelyezkedés és átélés olykor legcsekélyebb esélye nélkül. Amikor viszont organikusan működik a protagonista–kar dinamika, és a színészek maradéktalanul kitöltik a formát, mint a *Faustban* vagy a *Viktorban*, a *Phaedrában* és a *Pantagruel sógornőjében* – meddig folytassam még a fősorolást?! –, akkor sodró előadás részeseivé válunk, majd mikor visszaszületünk önmagunkba, és saját viszonyainkat szemléljük ezzel a másik szemmel, elborzadunk attól, amit létrehoztunk, és akik valójában vagyunk.

Kettő helyett három azonos méretű asztal siklik be a játéktérre. A próbák iránya végül kizárta a vetítést, M. Tóth Géza nem csatlakozik az előadáshoz. Szomorú, de a színházi nyelv, a stílus nincs tekintettel a barátságokra: kirekesztetlen és kizárólagos.

2020.2.27.

A tér. Impresszív konstrukció, egy ókori amfiteátrum és a reneszánsz ellipszis alakú bonctermének – ami persze a görög amfiteátrumokat idézi maga is –, tehát az emberi test színházának lenyűgöző kombinációja. Gyalult deszka, bézs, világosbarna színű, jól látszik a fa erezete. A megváltás-*agon* színházi tere: a küzdelemé, a versenyé a (végső) jelentésekért. Silviu Purcărete számára a megváltás kérdésének fölvetése a színházban elkerülhetetlen tethnek számít, ezt már a térbe való belépés pillanatában érzékelni lehet. A magasra emelt ülőhelyek paradox módon közel hozzák a nézőt, úgy látunk rá a megváltás-laboratóriumra, hogy benne is vagyunk egyszersmind. Emelkedettség, de legalábbis a köznapiból kiemelt helyszín és esemény: egészen pontosan pátosz, de nem a szenvelgés, hanem a szenvedés értelmében. A pátosz tükrének mélyén viszont éles humor csillan, olykor több is ennél: szarkazmus, provokáció, az elnémult – vagy alvó? – Isten kitartó „böködése”.

A néző három asztalt lát az ellipszis főtengelyén, alatta egy ember alszik – nem tudjuk, ki. Ezeket vagy az ehhez hasonló beállításokat a néző számára jó esetben észrevétlenül maradó technikai kényszerek szülik: valakinek eleve bent kell lennie az asztal alá bekészített kellékek elrejtése miatt. A technikához kapcsolódó színházi kényszerek (díszlet, jelmez, kellék, világítás, a néző útja a térbe, valamint a tér elhagyása): maga a színházi anyag. A (színházi) nyelv határainak fölismerése és föltérképezése nélkül nincs színház (tágabb értelemben: műalkotás). Jönnek a szereplők, egy kígyót, az édenkerti kísértőt követik, aki az asztalokon kúszik végig, és eltűnik a szemünk előtt. Majd visszetér, érezzük. És persze várjuk. Márpedig ha kígyót várunk, akkor kígyó látogat meg bennünket.

A mai próba: térolvasás. Mit tud a tér, hogyan adhatja át minden tudását nekünk? Tér tanulmányok. A tér a változások és átmenetek idején mutatja a legtöbb ellenállást: Purcărete a madáchi színek közötti változásokat vizsgálja, cselekvéseket és ritmusokat pontosít, időzítéseket figyel meg – ezek mind jelentésképző összetevők. Számára a játéktér elsősre teljesen ismeretlennek, sőt idegennek mutatja magát. Mikor beszerelték, sokáig ült a nézőtéren, és hosszan, végtelen ideig szemlélte, különböző nézőhelyekről mintegy aktívan érzékelte a teret, rezdületlenül. Olykor fölállt, és úgy folytatta a megfigyeléseket. Majd helyet változtatott, és egy egészen új nézőpontból „tanulta” a tér nyelvét, közben részleteket finomítva, és ez, ha igazán belemélyed az ember, igazán lenyűgözőnek hat: mármint ezek a finom részletezések. Csak a térrel folytatott egészen elmélyült dialógus teszi lehetővé a színházban, hogy föltárjuk és megtanuljuk a lehetőségeit. Elsajátítani lehetetlen, hiszen végtelenek az ajánlatai.

Ami meglepi és felkészületlenül éri, az a tér radikális döntése a néző útját tekintve: a nézőnek be kell lépnie a játéktérre ahhoz, hogy elfoglalja a helyét a padokon, és csak egyetlen irányból közelítheti meg azt. Szóba hozzuk a *Lulu* (2008) szebeni, Helmut Stürmer tervezte terét, ami egy reneszansz boncszínház tökéletes replikátuma volt, de ott a néző úgy jött be, hogy nem érinthette a játékteret, kívülről lepte el az erotika-misztika önmagát jelentő, egyszerre metaforikus és konkrét övezetét. Az *ember tragédiájának* tere megtartotta a *Lulu*-tér asztalát, itt viszont az asztalok hagyományos magasságúak, ott alacsonyabb volt, és egyetlen hosszú struktúrából állt.

Az egyiptomi szín mutatja meg a legvilágosabban, hogy a három Lucifer hozzánk – a nézőhöz – szól, és nem a partnernek kell mondani a szövegeket (Ádám: Mátyás Zsolt Imre, Éva: Tóth Eszter Nikolett). Ki kell tágitani a helyzetet egzisztenciális paradigmává, demonstratív, kibeszélő játékkal: én nem a Fáraóról beszélek, és nem hozzá, hanem hozzátok szólok, nézők – ez volna a színészi attitűd. Még mielőtt szerelmük beteljesedne, Éva körbefászlizza a fáraó testét, múmiává lesz, máris. Ez a *conditio humana*: a múmiává válás. Betekernék a fászlival, és betolnak a sírkamrába, amit mi magunk építettünk önmagunknak. Az életmű, legyen bár piramis vagy templom, nem egyéb, mint sírkamra. Amikor megáll a próba valamilyen technikai kérdés tisztázása miatt, emlékeztetem a színészeket az eredeti szándékra, amit egyébiránt a tér nagyvonalúan szolgál és felerősít, arra, hogy demonstrálunk. Románul mondom ezúttal, Purcărete megerősíti az üzenetet. Fölhívom a figyelmet a fából készült tér visszhangjaira, ami a szöveget közről is érthetlenné teszi. A színészek meglepődnek, még jókor, hogy milyen nehézséget jelent ez a visszhangzó közelség.

A mikrofonba beszélő hasonmásoknak mondja Purcărete: „te ascunzi, să te vadă lumea” (elrejtőzöl, de csak azért, hogy még jobban láthasson a közönség). Meg is mutatja, hogyan képzei el: mindenki felszabadultan nevet ezen a gyermeki nagyvonalúságon. Rendezés közben Silviut sokszor hatalmába keríti a játék öröme. Fölzabadító ez a kortalan, ludikus szemlélése a világnak,

amelyen – ahogyan Kertész Imre mondaná – a létezés iránti bizalom ragyog át. Hogy tudniillik romok között élünk, mi magunk hoztuk létre őket, történelemnek hívva mindezt, sőt, mi magunk is romok vagyunk, de azért „minden jól van”, mert önmagunkat ismerjük fel a létezőben, és a létező egészét önmagunkban. A görög érzés meg a *risus paschalis* (húsvéti nevetés) együtt: ezek volnának a színház spirituális génjei.

Talán a testek közelsége, önmagam elháríthatatlan megtapasztalása és a sokféle arc-epifánia miatt érzékelem a színházat spirituálisabb képződménynek az intézményesült, gazdag és önelégült vallásosságnál, aminek persze magam is riadt, elesett szubjektuma vagyok?

Meg kell erősíteni a Lucifer-vonalat, hiszen számára a tét nem csupán a demonstráció, hanem a destrukció. Vajon sikerül-e meggyőzni Ádámot, hogy legyen része a világ, tulajdonképpen a teremtés visszautasításának és lerombolásának? Rá lehet-e venni, az emberi történelem borzalmait látva, a *Kilencdik* Adrian Leverkühn-i visszavonására?

A bizánci színből kiveszi a szöveg fába verésének zaját, azaz a messziről fölhangzó kalapácsok hangját; nincs „toacă”. A színváltozást a visszatérő, a zsigeri rémületet érzékeltető farkasüvöltéshez köti, és ez is marad az előadásfragmentumokat összekötő akusztikai eleme. A bizánci színben a pestis megjelenése a fontosabb motívum, mondja, és nem Péter apostol fölfeszítése, amit Purcărete komponált bele a színbe. Sajnálom ezeknek a külső kalapácsütéseknek az eltűnését, előttem egy egészen új dimenziót nyitott meg. Ráadásul a szöveg erre vonatkozó mondatát – „néhány szerencsétlent most feszítenek fel, testvériségről álmodókat” – nagyon is mai üzenetnek érzem, hogy tudniillik csak az emberiség valamiféle új vagy megújuló testvériség-fordulata tudná megóvni a civilizációt a küszöbön álló ökológiai katasztrófától. Hosszan érvelek a rendezőnek a kalapács hangok mellett: itt egy civilizatórikus nagypéntek-pillanatban vagyunk, valami új jön, a kultúra valamiféle föltámadása, a farkasvonyításokat meg túl metaforikusnak érzékelem ahhoz képest, hogy minden itt születik meg, a vízcsobogás hangja a bádoggal, a mikrofonba a színészek által fújt szél. A jelenet tökéletesen megcsinálja a számunkra is ismerős szorongást az új népektől – ezt a fordulópontot kellene akusztikailag megalkotni valahogy. Meggyőzőm, vivát! Kéri Şirlit, hogy csinálja meg mégis a „toacă” hangját, nézzük, mit tesz hozzá a várakozáshoz és a félelmünköz, meg hát a jelentéshiány böjtjének hangulatához.

Van itt ez a lefordíthatatlan szó, *toacă*, amit a román–magyar szótár is csak körülír („harangot helyettesítő, felfüggesztett deszkalap vagy fémlap az ortodox kolostorokban”), mert a szó mögött legtöbbünk számára nem épül fel a tulajdonképpeni rituális tartalom. A „toacă” (tájnyelven, ritkán, „tóka”) leginkább a nagyböjti időszakhoz kapcsolódik az ortodox vidékeken, nem a harangot helyettesíti, ahogyan a szótár pontatlanul tudunkra adja. Húsvét nagyhegyében voltam egyszer Voroneţben, ott tapasztaltam meg a Krisztus szenvedésére emlékeztető hang különösségét: ortodox apáca járta körül a templomot, a vállán cipelve a gyalult deszkát, amelyet egy ismeretlen, belőle jövő ritmust követve fakalapáccsal ütögetett átszellemülten. A templomokban fölfüggesztett fagerendát ütögetnek két fakalapáccsal. Egyszerre éles, de mégis finom hang (fa üti a fát), különleges, összetéveszthetetlen akusztikájú, „szellemben szegény” templomi hangszer. Ez az egyetlen „hangszer”, a harang mellett, amit az ortodoxia elfogad, minden más az emberi hangra hárul. Kolozsváron az ortodox katedrális tornyából hangzik fel a „toacă” nagyböjtben, közben a város lassan elcsendesedik a szombat esti-éjszakai feltámadás-szertartásig, amikor a hívek hazaviszik a közénk visszatért, teremtetlen fényt. Kulturálisan ebben a régióban ez a hangzás a szenvedés nagyhatót idézi fel a néző számára, és a feltámadást ígéri.

Bizánc. Purcărete benzines kanisztart ad a főpap kezébe (ezzel fogja ő lelocsolni a máglyára küldött eretnekeket), majd azt kéri, adjanak rá koturnust, hogy legalább 20-25 centivel legyen magasabb. Egy nagy, öreg madár, 120 éves, mondja, majd nagy élvezettel ő maga eljátssza, hogyan is képzei el a karaktert. Mindenkiből kitör a nevetés, a bejárt út végén belőle magából is. Fölszabadultság, játék, színház. Egyre jobban szereti a bizánci színt Purcărete, újabb és újabb részlettel gazdagítja.

Lenyűgöz az a könnyed igényesség és pontosság, ahogyan románul beszél. Instrukciói precízek, a színészek azonnal értik, még a legfinomabb különbségeket is.

2020.2.28.

Egy történettel kezdődik a nap. Silviu Purcărete a bukaresti Teatrul Micben rendezett, valamikor a hetvenes évek végén. Hosszú, bonyolult produkciók, mondja, abban az időben ötórás előadásokat rendeztünk, a színházban töltöttük az életünket. Az előadás második része egészen különösre sikerült, mert a frontális színpadon a színészek nem a nézőknek, hanem átlósan, mintegy oldalra játszottak, a jelenetek fő axisa is következetesen ezt az irányt követte. Furcsa, szokatlan világ született, mindenkit meglepett, a kritikusokat leginkább. Az előadás után sokan gratuláltak, dicsérték az invencióért és a finom, de bátor politikai allúzióért, hogy tudniillik a kijáratnak játszottak. Gondolkoztam azon, mondja, hogyan is sikerülhetett így ez a második felvonás. A teremben nem volt szabad dohányozni, és mert akkor még nagy dohányos voltam, állandóan cigarettáztam munka közben, ezért hát a a színpadhoz legközelebb eső ajtóban álltam, onnan követtem nyomon a próbát, és építettem fel a jeleneteket. A színészek megszokták ezt az irányt, az egész felvonás így maradt, 45 fokkal kibillentve, éppen a *leşire* jel irányába. Ezzel a történettel adja a színészek tudtára, miért változtatja meg a helyét időről időre próba közben.

Párizsi szín – itt, ha lehet, még élesebben kiütözik Silviu Purcărete mélységes kételye, sőt sztoikus bölcsességgé letisztult sötét rezignációja a nagy történelmi fordulatokkal szemben. Abszurdítás, vér, tetszetős és végtelenül üres szlogenek: ez a történelem, semmi más. A kolozsvári *Julius Caesar* próbáin többször szóba hozta, hogy a forradalmak, illetve mélyreható társadalmi változások a rosszat rendszerint rosszabbra fordítják – ez az emberi természetből fakad. A párizsi színben káposztafejek hullnak az odakészített targoncába, luftballonok pukkanak, az egyik levágott fej mint kosárlabda pattog, Danton virtuóz mozdulattal kosárra dob és betalál (a targoncába). Egyszerre fáj és mulattat ez a jelenet, amelyet Éva „mint rongyos, felgerjedt pór nő” tetőz be, amikor trikolórt pisil az asztalra, így akarván megszerezni Danton férfiúi kegyeit. (Ádám: Molnos András Csaba, Éva: Magyar Etelka.)

Előtte a márkinő meggyilkolása mintegy a véletlen műve – két részeg sansculotte jön, az egyik felismeri a márkinőt, és lelövi, mint egy kutyát, Danton lába között célozva rá. Kibírhatalan jelenet a maga félreérthetetlen erotikus – a szó szoros értelmében vett – célzásával. A *III. Richárd* két clown-gyilkosára emlékeztetnek, ezekre a végletesen abszurd shakespeare-i figurákra, akik a nagy történelmi projekteket teszik már a bukásuk előtt nevetségessé.

Aristocrația mizeriei – mondja a Danton iránt „felgerjedt nő” játszó Magyar Etelkának Silviu; ezt játssza: a közönségesség méltóságát.

A szünetben az eredeti beállításához képest megfordul a „felgerjedt nő” értelmezése: nem ölik meg, ellenkezőleg, ez a prostituált kerül a forradalom élére. Én a nő szavait („Danton! Tekints ez összeesküvőre, / Téged kívánt megölni, én ölöm meg [...] – jutalmamat kívánom: / Tölts vélem egy éjet, nagy fér-

fiú. / [...] Te férfi vagy, én ifjú s nő vagyok, / Bámúlatom hozzád vezet, nagy ember”), majd Danton választát („Számolom, / Asszony, hogy nincsen annyi éjszakám, / Ahány áruló van még a hazában”) a politikai provokáció szituációjának értelmeztem a saját, radikálisan húzott változatunkban, amiből számomra az következett, hogy Danton meggyilkoltatja a nőt. Ebben a végletesen illúziómentes változatban viszont a prostituált Saint-Just és Robespierre cinkosává válik: nem őt ölik meg, hanem ő vesz részt Danton likvidálásában. Leveszik a prostituáltat az asztalról, Saint-Justtel hollywoodi csókba forr, a jelenet végéig. Az alig kitört, de máris prostituálódott forradalom képe: Purcărete rezignációja nem ismer határokat.

London. Nem tetszik Purcărete-nek a kezdés. Nincs húsa. Tud valaki angolul egy Shakespeare-monológot? – kérdezi. Mihály Csongor jelentkezik, az *V. Henrik*ből („A résre újra, még egyszer barátim, / vagy halottaink zárják a falat...”) szaval egy monológot, majd spontánul bekapcsolódik Balázs Attila a 66. *szonett*tel, angolul ő is – „veszekednek” ebben a hirtelen shakespeare-ivé váló térben, szenvedélyesen, eltökélten, a legmagasabb költészet hangján. „Tired with all these, for restful death I cry, / As to behold desert a beggar born, / And needy nothing trimm’d in jollity, / And purest faith unhappily forsworn, / And gilded honour shamefully misplaced...” Hangzavar, olykor kifejezetten szellemes szituáció; de még nem jelenet. Arról beszélünk, hogy nem kellene a londoni szín tömegjelenetét mintegy ráhúzni erre a nagyon is angol színházi pillanatra, ide ugyanis sokkal inkább Danton levágott feje kívánczik mint a modern kor Yorick-koponyája, ez ugyanis az utolsó pillanatig benne marad a térben amúgy is. Egy levágott, véres fej, ami felett Shakespeare-szövegek indulatával versengenek a színészek, angolul. „Hai să facem cum zice András” („Gyertek, csináljuk úgy, ahogy András mondja”), mondja Silviu, és beállítja az új változatot: két eltévedt színész és egy levágott fej. A tömeg később jön be. Gyönyörű az egész. Egyszerre humoros és szívszorító. Maga a színház. És Lucifer bejelenti: „Ah, íme, itt van, mit régtől kerestem, / Itt vígadunk kedéllyel, fesztelen. / Ez a dübörgés és e vad kacaj, / E bacchanális tűz felgerjedése [...] / Hát nem dicső ez?!” Erős jelenetkezdés válik belőle, humorral, vérrel, a színházi hagyomány kimozdításával. Elpirulok, belül, hogy rám hivatkozva csinálja meg Silviu a jelenetet.

Purcărete már első nap értésemre adta, hogy nem elsősorban a szöveg felvigyázójára van szüksége – ez ugyanis magától értetődő feladata a dramaturgnak, különösen egy ilyen nehéz szöveg esetében –, hanem beszélgetőtársra, külső megfigyelőre és inspirációs forrásra. Eszembe jutott Robert Woodruff egyik felém küldött mondata a kolozsvári *Születésnap* (2011) próbáin: „Nem azért vagy itt, hogy egyetérts velem, hanem hogy kételkedj a javaslataimban.” A próbák során Purcărete egyetlenegyszer sem játszott kisstílusú hatalmi játékot, még a fáradt és ingerültebb pillanatokban sem. Felszabadító atmoszféra hatja át a próbákat, a színészek játékán, alkotói hozzájárulásán jól látszik ez.

2020.2.29.

Egy reggeli mondat, nem is egy, három, a napfényes Béga-hídon, az ortodox katedrális mögött: „karjaidban öregedtem meg / ölelésed beborított halállal / te vigyél át a túlsó partra engem”.

A tegnapi közös sétán a Falanszter-színről beszélgettünk Silviuval. Soványnak tűnik, nincs húsa, és hát a szituáció militarista értelmezése sem túlzottan inventív. Nem úgy a gasztrolabor, a Falanszter tulajdonképpeni leleménye, ami nagyon is Purcărete-kézjegy. Az tudniillik, hogy a Falanszter tulaj-

donképpen egy konyha, nem laboratórium, ahol a jövő ízeit próbálja kikeverni az öreg tudós. Talán az egészet a gasztrofalanszter gondolatából kellene kibontani, gondolkodom hangosan. Együnk előbb, majd aludjunk rá egyet, mondja. Ma reggelre világossá vált, lehetetlen új stagingbe fogni, az idő most már végképp foglyul ejtett. Csak a meglevő anyaggal tudunk dolgozni, ezt elmélyíteni és kifinomítani, a karaktereket megrajzolni, amennyire lehet. Kitisztul a jelenet, a kezdeti humoros felütést egy igazán szép, Tadeusz Kantort idéző jelenet követi az anyától elszakított gyermekbábukkal.

Az eszkimó-jelenet mintha azt vizsgálná, elveszíthető-e véglegesen az emberi mivolt. Lehetséges-e a fordított evolúció: azaz az ember involúciója? Madách szerint igen: egy új jégkorszak állati sorba dönti az embert, aki viszont megmarad *homo religiosus*nak, sőt Messiás-váró tudatlannak, akit Ádámék megjelenése alapvetően nem is lep meg. Az égiek látogatása ez, nem étellel kell megkínálni őket, hanem áldozatot bemutatni nekik, azaz a feleség felajánlása fogja őket irgalomra bírni. Vér, ezúttal egy fókáé, elesettség és humor, ismét. (Ádám: Csata Zsolt, Éva: Molnos András Csaba)

A záradék Madách szellemében bánik Luciferrel, legfeljebb azt teszi hozzá, hogy Az Úr kisdíákként kezeli a három rosszcsont ördögöt: a jövőben szorosabb kontrollt helyez kilátásba számukra.

2020.3.1.

Első snúr. Mircea Dinescu költészete, Artemisia Gentileschi (a The Guardian új cikke nyomán – Artemisia mint a *#metoo* mozgalom barokk hősnője) és hát Caravaggio: a bemelegítő beszélgetés témái. Küszöbhelyzet – még egy lépés és egy egészen más élet kezdődik el. Elutazás, új projektek, írás. Silviu Pitești-en kezd, Şirlivel és Buhagiarral (Mircea Dinescu versei alapján csinálnak előadást), én Woodruff-fal folytatom, pontosabban kezdem újra a *Caravaggiót* Kolozsváron: átdolgozó felújítás. És vágyakozás a dolgozószobám csöndje után. A színházi tanulmánykötet összeállítása, aminek ez a napló is része kellene, hogy legyen, majd, végre, „a” regény. Bukarest: a Securitate levéltára – nagyon várom a kutatási munkát, Nadia Russo pilótaasszony történetét kellene föltárnom: szerelmek, kivégzések, árulások, véletlenszerű életben maradás. Mit találok majd a bukaresti hézagok levéltárban? Meg kell tudnom, vajon ő írta-e meg a halálba készülő anyám végrendeletét. Vagy Tereza asszony? Tereza, szinte biztos – de Nadia és az Anyánk: vajon milyen közel kerültek egymáshoz a lágerben? A kérdés megválaszolásához látnom kell Nadia Russo kézírását és a róla őrzött titkosszolgálati anyagokat.

Apokalipszis – ami persze az első snúr után várható volt. De, közös meglepetésünkre, két órát tart az összpróba. Csaknem hihetetlen. Az időtartam, az legalább rendben van, mondom neki. Semmi más, mondja. Az első snúr apokalipszise valódi színházi tapasztalat: nagyon szeretem ezt az elkerülhetetlen összeomlást, mert paradox módon a megtalált forma létezését bizonyítja. Csak a körültekintő pontossággal felépített előadás tudja az összeomlásnak ezt a kataklizmához közeli képét mutatni. Két-három próbánál nem kell több, és szárnyalni fog az egész.

Az egész összeomlást tulajdonképpen a maszkok hiánya és a meglevők begyakorlatlansága okozza. Hogyan lehetne elérni, hogy keddig meglegyenek, és meg is szólaljon az előadás stílusa? Fölmerül Purcăretében, hogy maszkok nélkül játsszuk az egész előadást – de hát ez most már lehetetlen. Az egész előadás nyelve erre épül: a maszkok és a hangok megkettőzésére. A hasadtság – az egyik beszél, a másik játssza – a bábszínház esztétikáját idézi, ennek viszont tökéletes precizitással kell kijönnie. Silviu azt javasolja,

hogymondjunk le a maszkokról, és inkább erős arcszíneknél maradjunk, mert a maszkok megérkezésében már nem bízunk. Dragoş aranszínű sminket javasol – de hát mit játszunk, ez a kérdés. Purcărete az erős arcfestést vizionálja mégis, behívja a színház sminkeseit, nekik akarja előadni az újabb felvetést. Tulajdonképpen a luciferek maszkjairól akar lemondani: szürke smink, fekete fogak. Silviu kimegy, látható gesztusokkal gondolkodik, különböző változatokat gondol át. „Nem tudom az egész előadást átrakni negyven-nyolc óra alatt”, mondja.

A világosítók közben dolgoznak, konkrét instrukciókat kaptak a fények beállításáról. Takarítás, korrekciók, tanácsstalanság – ez mind egyszerre.

Szász Enikő a szöveg érthetlenségére panaszkodik nekem: dikció, levegővétel, artikuláció, hangsúlyozás. Így van, igen. Csak hát szöveget még senki nem mond, dobják, ahol csak lehet, futnak a jelenet után, kellékek cserélődnek fel, kaotikus ki- és bejövetelek: az előadás komplexitásából fakadó, természetes állapot, mondom. Amikor ezek mind megtalálják a helyüket, a szöveg megszólal, abban bízom.

Újabb javaslat: kivenni a maszkokat, és csak az Ádám–Éva párok maradjanak maszkban, és őket kettőzzük meg hanggal, a többiek meg beszéljenek. Újabb szövegapokalipszis! Mert ugyan a szöveget mindenki tudja, de egészen más hangosan mondani, hangosan artikulálni, valódi és pontos gondolatokat megfogalmazni, mint a maszk mögött láthatatlanul mormolni a cselekvések pontos lekövetése miatt. Nézzük, mit mondanak a színészek erre a javaslatra. S ha igent mondanak, mikor lesz nekem próbaidőm, hogy külön-külön dolgozzam velük a szövegen – hiszen eddig se volt, futottunk az idő után, mint az eszemmentek. Valahogy mindig a szöveg marad a legutoljára ezekben a projekteken, ami azt is jelenti, hogy elmarad a tulajdonképpeni szövegmunka, a színészek meg kapnak a fejükre utána a kritikusoktól, elkerülhetetlenül, pedig nem ők a hibásak. Csak miután mindenkinek tökéletes a maszkja, kezdődhet el a maszkos karakterek kimunkálása.

Megszületik a megoldás: csak az Ádám–Éva párok fognak maszkban játszani, így az átváltozások is követhetőbbek lesznek a néző számára. „Talán érthető lesz, hogy Ádám és Éva egy számukra idegen bőrben találják magukat” – mondja Silviu. A színészek szerint ez a változat megvalósítható az előttünk álló rövid időben, menjünk neki, mondják.

Kiderül, hogy mindaz, ami az asztal alatt történik, látszik a néző számára, tehát el kell játszani (az előadás részévé kell tenni például a kellékek előkészítését, beleértve a kígyót is stb.); az almák fölhelyeződnek a zsinórpadlásra – nem a színészek fogják kezelni; lemond az athéni színben a törpék kellékeiről, kikerülnek a jelenetből a lábak és a kezek cirkuszi mechanizmusai – ennyi idő alatt valóban lehetetlen begyakorolni a kezelésüket; vannak jelenetek, ahol a maszkok hiánya új *mise en scène*-t igényel, például az athéni szín stb., stb.: elképesztő volumenű változások, amelyeket Purcărete az előadás nyelvére figyelve, higgadtan kezel, mint akit a színházban már nem érhetnek meglepetések.

2020.3.2.

A tegnapi vita után Lucifer *drive*-járól – honnan-hova-miért-hogyan –, amelyet én provokáltam az összpróba utáni megbeszélésen, Purcărete ma visszatér a beszélgetésre. Tegnap úgy éreztem, hogy a színészek elvesztették az előadás útját, főként a Luciferek, akik mozgatják a jeleneteket. Viszik ugyan valamerre a „történetet”, illetve az emberi „történelmet”, csak éppen nem lehet tudni, miért is. Mit akarnak? Purcărete összegzi, hogy mire jutottunk tegnap: Lucifer azt akarja bizonyítani Ádámnak, hogy nincs megváltás a történelemben, tehát

értelmetlen az az élet, amivel Isten a világba szólította őt. Csakhogy ebből az következik, folytatom, hogy maga a teremtés omlik össze, mert a bukást követően a Megváltás ígérete tartja életben a teremtet rendet, ez ragyog az Élet centrumában, megadja ritmusát és pulzusát, mert „Őtőle, Őáltala és Őreá nézve vannak mindenek. Övé a dicsőség mindörökké”, idézem a *Római levelet*,⁵ riadtan. Lucifer tehát ezt zökkentené ki, mert bármit jelentsen is ez, a tiszta ráció, illetve a tudomány talaján áll, ahonnan, úgy gondolja, Isten uralmát kimozdíthatja. A pozitivist tudományeszkatológia végső soron az Isten-történetet szükségtelessé teszi, mert a megoldás a hamarosan „eljövendő”, ez pedig tudományos, sőt, ami ennél rosszabb, technológiai kérdés, nincs más, akit várhatnánk. „Hol a tagadás lábát megveti, / Világodat meg fogja dönteni.” Milyen világot? A teremtést és benne az embert, azaz a voltaképpen mindig kontrollálhatatlan szeretet „véletlenszerűségeit” és humorát. A teremtés kiiktatásával viszont Isten visszahúzódik az absztraktumba, hiszen föladja a saját művéhez kötődő kimeríthetetlen szeretet-relációkat, amiben ő maga tükröződik vissza az embernek és önmagának. Lucifer nem Isten-tagadó, hanem az emberi mivolt gyarlóságát utasítja vissza, amelyet Isten elfogad(ott végül). Ő az eugenika és a szélsőséges emberkísérletek ideológusa: Madách szépen bejelenti itt a hamarosan eljövő „tökéletes” világokat: a bal- és jobboldali diktatúrák emberirtó és szörnyű embernemesítő kísérleteit.

Lucifer a felvilágosodás terméke, és már nem keresztény ördög, amennyiben radikálisan kilép a keresztény érvelésrendszerből, és a szekularizáció elkerülhetetlenségével szembesíti Istent. De azt is belátja, hogy az ember *homo religiosus* marad, amíg él, így az istenhit helyébe a tudományvallásnak kell lépnie.

A diktatúrák strukturálisan a legvallásosabb korok, Isten trónfosztása és száműzése is alapvetően vallásos tett, és annak a hatalmi szorongásnak a beismerése, hogy a száműzött bizonyosan vissza fog térni, és ítélni fog eleveket és holtakat. A *Példabeszédek könyve* szerint viszont, amiképpen mondtam már, Isten a „gyermekre” tekintettel teremtette a világot, aki már jelen volt a teremtésnél. Sőt, a gyermek játékát is beleteremtette a világba: ezt a humor hívja elő időről időre az „isteni rendből”, mert a rend leglényegéhez tartozik. Lucifer világa – talán Madách szerint is – a tudományvallásé: modernista kísérlet, ami a materialista dialektikát alapozza meg, a szükséges antagonizmusok pusztító ideológiáját. Ami persze az ideológiai antagonizmusok gyártásához vezetett el, és olyan politikai-kommunikációs laboratóriumok működtetéséhez, amelyek a Központ kívánságára szállították (és persze szállítják most is) az éppen szükséges ellentétet és hozzá az ellenséget. A beszélgetés visszahelyezi a Lucifer-színészeket a *Tragédia* dramatikus ívébe: nemcsak bemutatják Ádámnak és Évának a történelmet, hanem rá is akarják venni őket, hogy utasítsák vissza az isteni mű emberi folytatását, és ne bízzanak a megváltás ígéretében.

Fontos beszélgetés, Purcärete nem hogy siettetné, elmerül benne, élvezettel érvel és vitatkozik, egy nappal a bemutató előtt. Mephistopheles „szekuralizált gondolkodó, akiben egy vitriolos tollú liberális újságíró veszett el”,⁶ írja szellemesen Márton László Goethe ördögéről, Lucifer viszont inkább sértett családtag, aki állandóan emlékezteti a túl szigorú apát, hogy ő is hozzá tartozik, és nem fair, hogy ezt a szerencsétlen, mindegyre az érzéseinek engedő, kifejezetten szentimentális emberpárt jobban szereti, mint őt. Madách Lucifere bukott angyal, de angyal, Isten ellenlábasaként kisebb formátumú ördögnek tűnik, mint Mephistopheles. Mutatja ezt az is, hogy Az Úr és Lucifer között nincs paktum, nem létezik megegyezés, amire hivatkozni lehetne. A történelem: álom. Amit pedig – ezt a példázatos álom-dramaturgiát! – el kell feledtetni a nézővel ahhoz, hogy az előadás dramatikus tétjei megmaradjanak a számára. A fölébredésnek, a terhes Éva belépésének, ennek a *deus ex*

machinának nagy és átélhető fordulatnak kell lennie, nem csak egyszerű emlékeztetésnek az eddig lezajlott színházi játék „komolytalanságára”.

Németh Antal írja a nagy sikerrel játszott bécsi előadásról, amit egyébiránt „kasszadarabnak” nevez (nem rossz): „A [Hermann] Röbbling-dramaturgia fő célja a *Faust*-hasonlóságok lehető teljes kiküszöbölése volt, hogy semmi se emlékeztesse a nézőt Goethe művére.”⁷ Érthető. Nekünk meg az volna a fő célunk, hogy a néző minden előre tudását eltörölje egy sodró, megszólító, akkor-és-ott történő előadás, amely meghívja őt, a nézőt, a saját életébe.

Lucifer a kis(ebb) platea-ördögök hagyományát viszi tovább, belemártva persze a felvilágosodás eszmevilágába. Madách a falanszter-jelenet miatt kénytelen megbocsátani neki, úgy tűnik legalábbis, hiszen ott, a túlhajtott tudományosság iróniával kezelt közegében Lucifer Ádám cinkosává válik, és egy szín erejéig már nem ellenlábas. A saját érvelésével megy szembe, amikor a „hideg” tudomány önmagát elpusztító világát is bemutatja neki.

Fölmerül egy másik lehetséges párhuzam is, ami segíthet a figura konkrét színészi felépítésében és a cselekmény fő vonalának fölrajzolásában, ez pedig a tékozló fiú példázata: a nagyobbik fiú, aki otthon marad, és nem herdálja el az örökséget, sokban hasonlít ehhez a Luciferhez, hiszen *per definitionem* ő is az Atya házához tartozónak tekinti magát. Legfőképpen Lucifer sértettsége szembeötlő: úgy érzi, igazságtalanul ítélték osztályisméttlésre. A tékozló fiú példázatában a kicsapongó, mindent elherdáló, de meg-, illetve visszatérő fiú válik pozitív hőssé, míg a nagyobbik testvér számító közepszerűsége tulajdonképpen ítélet alá esik.

Purcărete elindult a radikális minimalizmus felé. A maszkok (meg egyebek) hiánya a római jelenet végét más irányba viszi. Pétert nem feszítik fel fejével lefelé a kétágú falétrára – ezt hiányolni fogom! –, beszéde egyszerű, indulatmentes: szomorú, fáradt próféta, aki nem hisz küldetése nagyságában, de ettől még csodát hajt végre a „szent szeretet” nevében. Föl sem méri, mit cselekszik: megteszi, megingott hittel, amit előír a szöveggönyv. Nemcsak az apostol-szereplő, hanem Silviu Purcărete is. És megtörténik a csoda.

Tévedtem: marad mégis a fölfeszítés: a Caravaggio-Péter, falétra, fejével lefelé. Ő maga tárja szét a két karját, nincs keresztgerenda: kifejezetten szép, tiszta kép. Öröm; végre.

Szünet. A szünetben olyasmi történt, amit el sem tudtam volna képzelni: Silviu röplabdázni invitál, Ilirrel ketten kapcsolódunk be a játékba. Zajlik az önfeledt labdázás, mígnem a labda veszélyesen megközelíti a fénypultot. Elhagyjuk a tethelyet, cinkosan, mintha ott sem jártunk volna. Az előbbi jelenet öröme áthatotta a szünetet is.

Megérkeznak a maszkok. Holnap reggel korán, a bemutató napján, Dragoș egyenként kiigazítja őket majd, a színészek fején. És utána még kellene egy főpróba is, hogy lássuk végre magát az előadást.

Csodálom ennek a „szellemben szegény” vásári színjátszásnak az emberi közvetlenségét, ami *Az ember tragédiáját* ilyen, általam még soha nem tapasztalt emberi közelségbe hozza. A nézők nevetnek, kezdetben, érthető, bártortalanul, hiszen a *Tragédia*-hagyomány híjával van a humornak, de nem a madáchi szöveg és az általa megkonstruált színházi szituációk. A *Tragédia*-előadások, még a jelentősebbjei is, azok legalábbis, amelyek az emlékeztetésben élnek, a szöveg nagyságához és emelkedettségéhez valamiféle színházi nagyságot és emelkedettséget társítottak: a színpadkép és rendezés rendszerint mintegy Madách költészetével próbált konkurálni. Silviu Purcărete felfogásában a színház az emberi mivolt (ön)definíciója, ezt meg nem a nagyság, hanem az elesettség, közvetlen mindennapiság felől érdemes megközelíteni. Az ember nagysága – ami a rendezői színház nagy kísértésévé vált sokak kezén –, a „nagy ember” titanista képzelete tehát elfedi a valódi kihívást,

hogy ugyanis a színházcsinálás a közös megértés-esemény praxisa, a színház nem lehet jó, ha a meglepődés, csodálkozás, elámulás nem kerít hatalmába bennünket, hogy rajta vagyunk kapva mindig, amikor a jó és rossz tudásának fája, sőt az örök élet ígéretével kecsegtető gyümölcs közelébe settenkedünk. „Igazán nincs miért túlzottan nagy hűhót csapni” – ezzel a főszebádító mondattal kezdi Ortega Y Gasset *A színházról* című, 1946-ban született nagyesszéjét, amelyben a nyugati kultúra második világháborút követő nullaszituációjában a színház lehetőségeit vizsgálja.⁸

Egésznapos, fárasztó próba, figyelem, koncentráció, frissítő beszélgetések a kényszerű technikai szünetekben. Silviu átnyújtja nekem *Az ember tragédiája* alatt készített rajzait: két különböző méretű rajztömb. Lenyűgöző, megint. Mintha a próbafolyamat naplóját lapoznám, rajzban. Megrendítő finomsággal tükröződnek vissza beszélgetéseink. Kifényképezek magamnak egy Caravaggio-portrét meg a Szent Péter mártíriumáról készült tollrajzot. Szeretném, ha megvolna nekem is ennek a képi kommentár-füzérnek a másolata, hogy jobban megértsem, mi is történt velünk a próbák során.

Az Úr hangja mindig váratlanul ér és megrendít. Egy kortalan gyermek szól hozzánk, nem is beszél, énekel. Néha kilép az énekből a közvetlen megszólítás recitativójába, mintha itt volna, a közvetlen közelünkben.

2020.3.3.

Próba, a bemutató napján is. Korrekciók: maszkok, fény, olykor egész jelenekek is sorra kerülnek. Még két hét kellene, mondja, de mindig ezt mondjuk, valamennyi bemutató előtt, folytatja. Purcărete emlékeztet a legérvényesebb színházdefinícióra, amit a próbafolyamat elején mondtam neki: a „tökéletes ügyetlenség” művészete, igen. Ezt a színházat műveli ő is, mondom neki, nem csak erre a legújabb munkájára, *Az ember tragédiája* temesvári előadására gondolva. A tragédia a gyermekek nevetésében és a világ iránti öngyilkos bizalmukban mutatja meg igazi arcát. A tökéletes ügyetlenségig hosszú út vezet, mondja, az előadások egy-egy lépcsőfok ezen az úton. Abba kell hagynom most már, folytatja, a rendezés fiataloknak való törődés a világ dolgaival.

„Nem Shakespeare-t rendezek, hanem egy olyan előadást, amelyet Shakespeare rendezett volna, ha kortársunk lenne” – mondta Purcărete a kolozsvári *Julius Caesar* első próbáján, akkori naplóm tanúsága szerint. Színházként elgondolni a szöveget: csak a mi testi tapasztalataink felől olvashatjuk érvényesen a Madách-poémát. A szöveg mint egy virtuális előadás dokumentuma, amely lejátszódott Madách képzeletében. „Amit olvasok, egyfajta hallucinációvá változik át bennem, ami lényegét tekintve vizuális. De nem csak. Kezdetleges ritmusok és hangzások adódnak hozzá, atmoszféra-foszlányok, zene. [...] Az egyetlen dolog, amire rávezettem magam, az az, hogy olvasás közben olyannyira irracionálisan viszonyuljak a szöveghez, ahogyan csak lehet, hogy az irracionális a lehető legszabadabban dolgozzon bennem. Legalábbis az első szakaszban. Utána, mikor leülök dolgozni, ezek a képek és hallucinációfoszlányok elkezdnek megszerveződni, igaz, meglehetősen nehezen. Ennek következményeként a következő etap a kép egyfajta szintaxisát célozza meg, képi mondatok megalkotását. És amikor képet mondok, nem pusztán a vizuális tablókra gondolok. A szöveg gyakorlatilag az előadás képeivé változik át, amelyek annál jobbak, minél irracionálisabbak. Hajlok arra, hogy az irracionálisnak ezt az útját megőrizsem, mert én elméleti kérdésekben nagyon platonikus vagyok. Arra gondolok, hogy a művész nem tesz semmit önmagától, ő inspiráció hatása alatt alkot.”⁹

A saját előadásai alatt eltűnik, nem lehet tudni, hol van. Elbújik, egyedül, valahova. A színházcsinálók tudnak a legjobban belezuhanni a magányba. Vá-

kuum, légszomj. Hogyan lehet kilépni a munkából – hova is? Hát a mindennapi életbe. Oda a legnehezebb. Elszakadás. El kell szakadni.

Megkérdeztem a *Julius Caesar* előtt, hogy mit jelent számára a néző. Meglepő választ adott: „Számomra a néző egy virtuális létező, önmagam fordított képe. Vagyis az én fejemben van valaki, egy ideális néző, aki számára az előadásaimat létrehozom. A bennem élő néző az én megkettőződése, egy tüne-mény, »valaki«, akinek dolgozom: ha tetszik »neki«, akkor jó, ha nem, akkor nem.” Aztán meg azt, hogy előadás alatt figyeli-e a nézők reakcióit. „Soha. Nem tudom úgy nézni az előadást, hogy közben a közönség is jelen van. Számomra a bemutatón minden lezárul. A bemutatókat nem nézem meg. Esetleg benézek egy rövid jelenet erejéig, aztán ki is megyek, de az előadást nem tudom végignézni. Soha. Meg tudom nézni sok-sok idő múlva, ha filmre veszik. Ha eltávolodom tőle, akkor képes vagyok megnézni, de másképp nem. Ha játsszák, ha a közönség jelen van, akkor nem.”¹⁰

Bemutató. Az előadás hajó, ami nem messze a parttól sülyed el. Egy Beckett-mondat, szóbeszéd, Peter Brook terjeszti. Hihető, hogy Beckett.

Figyelem a tér egyik legmagasabb pontjáról a nézői reakciókat. Madách közel jött hozzánk, gyertek közelebb ti is, ne féljete.

JEGYZETEK

¹ Pierre de MARIVAUX, *Jocul dragostei și al întâmplării* [Szerelem játéka], Teatrul de Vest, Reșița. A bemutató dátuma: 2020. február 21.

² Péld 8,22-31

³ Peter BROOK, *Időfonalak*, ford. LENGYEL Ágnes, Európa, Budapest, 1999, 277., 289.

⁴ NÉMETH Antal, *A Burgtheater előadása*, Napkelet, 12/3, 1934.

⁵ Róm 11,36

⁶ MÁRTON László, *Ördög szerződik, Isten eltűnik. Támpontok a Faust értő olvasásához* = GOETHE, *i. m.*, 658.

⁷ KOLTAI, *i. m.*, 38.

⁸ José ORTEGA Y GASSET, *Regény, színház, zene. Esszék a művészetről*, ford. CSEJTEI Dezső, JUHÁSZ Anikó, SCHOLZ László, Nagy Világ, Budapest, 2005, 95.

⁹ CONSTANTINESCU, *i. m.*, 35–36. (Fordítás tőlem – V. A.)

¹⁰ A teljes interjú: *Az irracionális kirobbanása. Silviu Purcărete rendezővel Visky András beszélgetett*, Kolozsvári Állami Magyar Színház, 2015. (A *Julius Caesar* című Purcărete-előadás műsorfüzete.)

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az **Írók Boltjában**, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható. Az alábbi helyeken biztosan hozzájuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Őrs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Őrs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

CUKOR GYÖRGY

„Camera obscura”

Tarjáni Antal fotókiállítása

(Sopron, Torony Galéria, 2020. október 16.)

CUKOR GYÖRGY (1951) Törökbalint

A camera obscura régi technika, a sötétkamra oldalán ejtett apró lyukon behatoló fény a kinti világ képét veti a belső falakra. Tarjáni Antal így használja: „A felvétel készítésekor exponálok csak, vagy külön-külön a három lyukon egymás mellé, de ez gyakorlatilag egy kocka-belső lesz, mert átfedik egymást a széleken. Néha többet is exponálok egy-egy lyukon, akkor van két kép egymáson. Több machina nincs.”

Fekete-fehér képeket látunk. Elemeik a természetből és az épített környezetből valók. Kompozíciójá társulva már nemcsak a világ teréből fényképezéssel kimetszett, pillanatra megállított valóság-részletek, hanem egymásra is hatva az időrétegek új térvariációját állítják elénk, tartalmuk szimbolikus-allegorikus átminősüléssel kap tömör jelentést. A kész kép keletkeztetése sem a kollázs, sem az absztrakt festmények létrejöttéhez nem hasonlítható, ám az eredmény, a kész mű, igen. A helyszín, a téma kiválasztása a szerkesztés mozzanata, melyben a céltudatosság mellett fontos szerepe van a sugallatos ráérzésnek is. A táj és a fotós találkozásakor a szokványos és extrém, azaz történelem terhelte látványok közti mérlegelés vagy ezek egymásba olvadása olyan kép-élmény, melyben az eredeti táj-kivágot már nem ismerne magára, mert a képmezők szervülő halma egy metamorfózissal más természetű táj-képet tesz elénk, azt, ami eddig nem volt, és csak a termékeny fantáziában, a művészi világkép-kísérletben helyezhető el. És a szemlélőt újféle hangulattal lepi meg, mert az idő összegző, új benyomásokat keltő, mai ábráját látja a képen. A képen, mely az eredeti valósággal összevetve annyira irreális, hogy szinte misztikus.

Még közbevetőleg a természetről néhány szó. Régebben, P. Boros Ilona képeiről szólva már fogalmaztam a természet-élményről, abból idézek tartalmilag. A nyugodt táj látványa erős késztetés. A *természeti szép* gondolati-érzelmi kivetülés, a kontempláció formára találásának, az ideig-óráig mozdulatlanul vélt látvány keltette lelkiállapotnak analóg „képe”, mely korántsem azonos a látott táj valamiféle lényegével, az örökös, magánvaló áramlással. Ez a kettősség – a táj és effajta megtagasztalása – máris a köznapi és a transzcendens kontrasztjához vezet. A transzcendens szféra megmutakozásáról élményszerűen is tudhatunk. (Hadd fűzzem hozzá Bergman intelmét, mely az *Úrvacsora* című filmjéből így szűrhető le: a transzcendens világot akkor teremti-élteti az ember, ha nagyon is szereti a hétköznapi sivárságot, ám azt hiszi, hogy maga mégis több a köznapinál.) A köznapi-transzcendens kettősségben az erős sodrású tájélmény, a biofilikus, önfeladásig fokozódott belefeledkezés és spirituális nyitottság metafizikaivá árnyalja a benyomást. És pillanatra a szemlélődő, időbe vetett egyén vénája e megsejtésben együtt lüktet a teljességgel.

Tarjáni Antal tárlatán – azzal a meghagyással, hogy az anyagot nem lehet elhatárolható ciklusokra bontani – a világ teljességének e megérzését sejtem a *Fa, Évi, Mária országa, A Föld álma* című fotók ihletettségében.

Az eddig mondottakat az alkotó a technikája révén esetenként az örök fénnel hozza kombinációba. Azokra az erős hatású fényekre célzok, melyek a képeken átsugárzóan vagy foltszerűen vonják magukra a tekintetet. Ezt vélném a tárlat legérdekesebb részének. A napfényt vagy a lámpavilágot – ami nélkül lehetetlen fényképezni – és az örök fénynek nevezett időtlen sugárzást gondolom itt a fény két típusának. A fény földöntúli megjelenítésénél a monoteista, keresztény hit gondolatvilága a leíró-irányadó. Lux aeterna, az örök világosság. Krisztus a világ világossága, az út-igazság-élet egysége. És két, már-már poétikus, ám e fényjárás ezoterikus jellegére mutató kijelentés: A teremtet világ Krisztus vére. Most tükör által homályosan látunk... majd színről színre. Fényképezés alkalmával nem a természetfeletti szféra gyámolítja, hanem csak a napfény „irritálja” a fényérzékeny réteget. Ám ahol a fehér fény a kész kompozíción átsugározva, a képterepre betörve dominál, azt vélem Lux aeternának. Néhány ilyenfajta fotóhoz hajoljunk közelebb!

A *Múlt* című kép egy csendes park padokkal, utakkal, séta és pihenés helye. Egymástól messze két ember ül háttal, és mereng, nincs közük egymáshoz, magányosak. Fák, bokrok, a táj csendje, magába fordulása, akár a két emberé.

A kép előterében egy bányászbüszk, bal vállá fénybe olvad, vagy mintha abból idéződné elénk, nem e park-térből való jelenség, a fehér fényfolt tette ide, mely mintha a földből törne elő, s adna új jelentést a környező növényvilágnak, emberalakoknak. A bányász arca nem szocreálosan optimista és jövőt fürkésző, hanem emlékein, heroikus küzdelmein, a nagy időközön, a túlteljesített normákon, brigádja vállalásain és a boldog bányásznapokon tűnődik, midőn veszélyes foglalkozását megünnepezték. Egy ipari ország felépítésének nagy erőfeszítéseiről zengett, hittel átélt propaganda-áriák is eszébe jutnak. Az a lélekemelő esemény is 1947-ből, filmhíradó is tudósított róla, amikor az oroszországi Rajk László Kultúrházat maga Rajk László belügyminiszter avatta fel. Akit aztán két év múlva utódja, jó barátja és eszmetársa, sakkipartnere és komája, Kádár János egy koncepció per nyomán Rákossal egyetértésben felakasztatott. Vagy csak a kocsizörgést hallgatja a szobor egy másik híradóból, ahol a beszolgáltatók fellobogózott szekerei vonulnak hosszú sorban? Fáradt és szomorú a markáns arc. És a fotón ez a bányász szétpergő homokból van. Igen, homokból. A 2017. júniusi bányászvárosok találkozója készült. Monostori Ferenc műve. Volt koncert, sátrak sora, sokadalom, szellemi vetélkedő, gyermekmúsor és egyebek. Ekkor avattak homokszobrot is a munka ünnepeéről elnevezett Május 1. parkban. A szobor azóta biztosan elmállott, e képen arckifejezésével idéz múlt időt, mintha a két eleven merengőnek adna bőségesen témát, s minket is az üres padra ültetne.

A *halottak élén* című kép a maga többterűségével úgy formálja át a látványt, hogy az Ady-szobrot mintha nem is kőből, hanem fénytömbből faragta volna Melocco Miklós. A szobor a nagybeteg költő fényképe nyomán készült. Arról a felvételről így ír Juhász Ferenc az *Ady Endre utolsó fényképe* című versében: „Fáj az istent roncsokban látni, / a kozmosz-szívűt a művén merengni. / Így nem pusztulhat el akárki, / kalapján hervadó virággal. / Sárkány- üvöltés és madárdal, / kén-erdő, jégkúrt, lét-alkonyi zsoltár: / csak ennyi volnál, ennyi? // Vén saskeselyű gubbaszt a szirten, / a tolla rongyos, a csőre csorba. / Nagy repülések, uramisten! / Már összebékül a halállal, / zúzott ágyékkal, vénült szájjal. / Az ércköves űr földre nyomja, / ott liheg leomolva. // Zord isten-rózsa a semmi kertjében. / Vad, kopár szeme, mint égitestek. / A dac lefonnyadt, s csak a szégyen / szögletei vak szikla-arcán. / Büszke magyar, virág a fajtán, / fény harsonása, tán utolsó: / én most temetlek.” Ady padon ül megtörtén, a fotó egyetlen emberalakja, arca szemből is, kalapja felülnézetből is látható. Mögötte fák, balra távol autóforgalom, nincs élő ember a költő közelében. A fénytömb-ember földi megjelenése a tömegek hétköznapijaitól, tülekvéseitől messze, magányosan, csak önmaga két nézetével társulva történt meg. (Nagy László kérdezi az *Egzakt aszály* című versében: „hol vannak a hű lovasok / emlékü is por nyűvi el”.) A gondolatvilág a felejtéssel szembeni örökös újakezdésekkel, korszakolással, felfedezésekkel kor-szerű, jelenre lefordítható és eligazító hatóerőként munkáló részeredményekkel jut el az identitásig. Ez a hetven év körüli korosztály, melynek Tarjáni Antal is tagja, ha el nem kallódik, úgy harmincévesen ismeri föl nagy vonalakban, hogy hol él. Történelem, néprajz, irodalom, szociográfia, számtalan tanulmány és más területeken szerzett ismereteinek alapos mérlegelése viszi el odáig, hogy az a manipuláló álvalóság, melybe beleszületett, elveszítse sorsalakító hatását, és az ember céljának, tetteinek, egyáltalán életszintjének s erkölcsének valós megéléséhez – hittel és bicsaklásokkal – eljusson egy egyéni s azzal együtt társas szabadságfokra. Adytól tudható, hogy gyönyörű hely a Kárpát-medence, ám eszi a vért, ki-kiveti magából még a reformkor jelentőségű nekibuzdulásokat is az űrbe. És a szférák zenéje a gyerekkorban még csillagzizegés, ám csüggeteg életkorban, némi helyismeret után, áthallik rajta a jajgatás. Erről is szól ez a fényszobor.

Az *égő csipkebokor* című képnek egy rég elhagyott temető a helyszíne, ahol még áll egy sírkő, rajta a menórával, annak a csipkebokornak a szimbólumával, melyből Mózeshez szólt az Úr a hegyen, és törvényeket adott az Ígéret Földjére vándorló zsidóknak. Holokauszt-emlékhely a kép a magányos sírkővel. De minden emberirtás, kitelepítés, elűzés emlékhelye is. A képen balról a fák emberi idegzettel szenvednek. A csonkolt fatörzs a *Himnusz* költőjének, Kölcseynek félbetört emlékoszlopát idézi a szatmárcsekei temetőből. De gondolhatunk a hét-tízmillió ukrán halálba éheztetésére, a sztálini légerek áldozataira – Varlam Salamov szerint „a láger fehér krematórium” –, a délszláv háborúra, nem sorolom. És a gyönyörű Lux aeterna veszi birtokba a képet, átsüt sírkövön, fa-

TARJÁNI ANTAL, Nehéz út, 2019

TARJÁNI ANTAL, Szabad választás, 2020

ágakon, míg ki nem fehéredik az egész fotó, mert nem vesz rajtuk erőt a halál. Mint Dylan Thomas versében: „És nem vesz rajtuk erőt a halál. / Nem hallják immár a sirály jaját / S a parton megtörő hullám zaját; / Hol virág lélegzett, fejét virág / Nem emeli az esős szélbe már; / Bár nincs eszük, s feküsznek mereven, / Lényegük általut a százszorszépeken, / S nap felé tör, amíg csak a nap áll, / És nem vesz rajtuk erőt a halál.”

E példákön a Lux aeterna a kép olyan uralkodó eleme, mely időtlen, értelmező, kompozíciós történetet lezáró, axiomatikusan kijelentő, transzcendens mozzanat. A művet úgy teszi befejezetté, hogy a képelemek belső idejét a maga örök valóságában helyezi el, s a kínok-bajok, szenvedések, tragédiák csillapodnak és feloldódnak az időtlenben. E képekből az olvasható ki, hogy az elmúlás csak a pillanatnyi lét része, mert az elemi csapásokon, történelmi abszurdításokon átlábaló ember végül hazatalál, és a Pax aeternába ér.

Tarjáni Antal tizennégy évvel ezelőtti, *Élet-terek* című kiállításán Wehner Tibor művészettörténész ezzel zárta megnyitóbeszédét: „Ám a szomorúságok és a lemondások, a reménytelenségek és a mulandóságok eme tükröztetése mégsem torkoll kíméletlen, végső kilátástalanságba: a régmúlt megkopott emlékei, az enyészet szépségei, az ürességek fennkölt csendjei mindig megcsillantanak egy-egy, a camera obscura nyílásán beszüremelő, a hiányok tereit betöltő reménység-fénysugarat.”

E „reménység-fénysugár” a mai tárlaton már a lelki szomjúságot fénnel megítató Lux aeterna gyanánt is megjelenik. Számomra ez a képekkel megírt intellektuális életöszön a tárlat summája. Nem jelenthetem ki határozottan, hogy csakis az történt itt, ezeken a fotókon, amit megfogalmaztam róluk. Az elemzést megfontolásra szánom.

FALUSI MÁRTON

Képi súlyok szervezése

élmény – ihlet – inspiráció

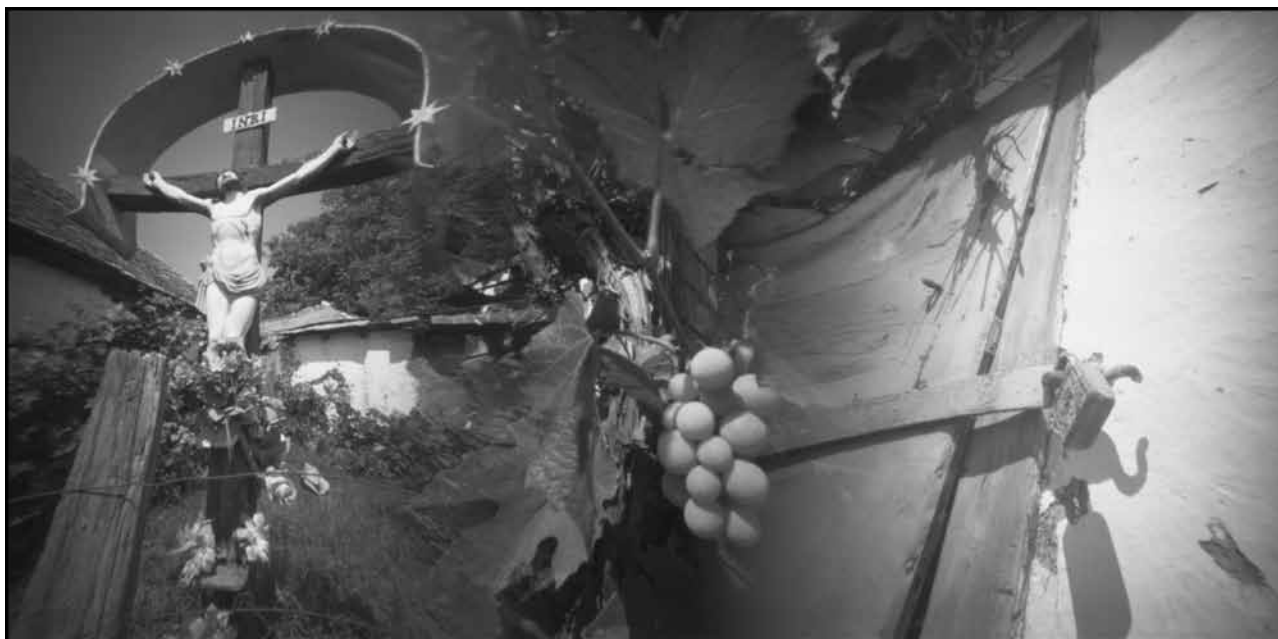

FALUSI MÁRTON (1983) Budapest

Arra ébredek, hogy egy festményt látok, pedig ki sem nyitottam a szememet. Ha rögtön kinyitnám, a látvány szétfoszlaná. Kinyitom, mégsem foszlik szét, noha képtelen volnék lerajzolni; az emlékezés és a felejtés között lebegő állapotban tisztán kivehetők a színek, a formák és a szerkezet; valami kiütközött a nemlétből, valami, ami ettől még nem születik meg. Túl a semmin, kívül a képzelet határain a költészet és a képzőművészet közös eredetét fedezhetjük föl, amikor dereng a hajnal, teljes a csönd, a szoba mozdulatlan. Ösztönösen ceruzához, ecsethez nyúlnék, és lemondóan nyugtázom, hogy iskoláim mulasztásából fakadóan nem fejlődött kézügyességem, nem sajátítottam el a rajzolás fortélyait, tessék beszerezni pasztellkrétát, kedves szülők, ne zsírkrétát, mondom, pasztellkrétát, festékszemcséi kizárólag a felület bolyhossága, érdekessége révén tapadnak meg, az élmény elmosható, szétdörzsölhető, ronggyal átsimítható, de nyugodjanak meg, kedves szülők, a talvány megvásároltatott grafitceruzákat is fogjuk használni, amennyiben hoz a gyerek almat, gyűjt a parkban gesztenyét, modell után dolgozunk, az árnyékolás fotóhűséggel ragadja meg a tárgy karakterét. Mikor és miként tanuljuk a látást, racionális és irracionális gondolkodásunk alapelemeit? Filozófusaink állítják, hogy a felvilágosult nyugati ész elbizakodottan azonosította a látást a megértéssel, és ebből vezette le a kogníciót. Amikor szemünk érzékel, a lényeg már szem elől téveszti; amit elkerít, birtokba vesz, magántulajdonunk gyanánt az értelemre átruház, nem hozzánk tartozik. Platón ezért építette ki az ideák birodalmát, ahol fogalmak és mítoszok rendezkednek be, valamint Heidegger is ezért kritizálja a *Lét és időben* a descartes-i *ratio*t, mely a létezőket „kéznéllevő” dologságukban szemléli, s nem veszi észre „kézhezállóságukat”, eredendő rendeltetésüket.

Ennélfogva vagy nem látunk a dolgok mélyére, csupán felszínüket kapargatjuk, vagy úgy nézünk a mélyükre, hogy amit látunk, azok már nem a dolgok. Felhasználjuk, elfogyasztjuk a világot, vagy pedig technicizáljuk. Élünk, de anélkül, hogy létezésünk egyszeri és megismételhetetlen jellegét, halálra szánt jelentéktelenségét megtapasztalnánk, vagy az egyre parányibb szubatomi részecskéket kutatjuk. A természettudományi fejlődés, a társadalmat mérnöki pontossággal átalakítani igyekvő szociológia és a minden életviszonyt szabályozó jogdogmatika optimizmusát másolta a művészi realizmus és naturalizmus, ami a 20. század elejére a *látás* devalválódását okozta. A költészet és a képzőművészet természetes szövetségese abban, hogy az Istenétől és méltóságától megfosztott, a látóidegeiben manipulált, a hamis vizuális ingerektől eltorzult tudatú embert visszavezessék az autentikus létezéshez, a heideggeri „tulajdonképpeniséghez”. Valamennyi művészeti ágban nehezebb feladat hárul a költőre és a festőre (itt a festő behelyettesíthető a modern képzőművész többi megnyilvánulásával), valamint a velük egyívású filmkészítőkre, hiszen úgy kell meg szabadulniuk a szépség béklyójától és az ábrázolás kényszerétől, hogy tevékenységük végső soron vonzó, izgató legyen, nyersanyagukat pedig az életvilág effektusai szállítják. Ha komolyak a szándékaik, voltaképpen nem *akarhatják* többé a művészetet. A zene absztrakt, akár a matematika, még a programzenét is könnyedén függetleníthetjük témájától, ám a költészet és a festészet gondolkodása alapvetően képi; ha ezt felszámolná, semmi sem különböztetné meg a filozófiától. Hamarabb fogtam föl, hogy az igazi festmény vagy a valódi filmkocka nem *ábrázolhat* semmit, mint azt, hogy a jó vers nem *szólhat* semmiről: az előbbi felismerésből következett az utóbbi.

Az esztéták elfintorodnak, ha referenciális próza, cselekményközpontú film, retorizált és élményszerű lírai előadásmód elemzésébe fognak. Pedig korántsem ilyen egyszerű a képlet – jöllehet a fentiek hajlamosítanak az efféle sematizmusra –, hiszen a műből a valóságvonatkozás, a történet, a személyes élmény úgy illan el, hogy le is csapódik benne; a retorika úgy teszi eszközzé a nyelvet, hogy a szerzői szándék fölött azért a nyelv az úr. Persze amennyivel nehezebb beszélnie a világról, annyival könnyebb az alkotónak, hogy nem kell beszélnie a poétikai fondorlatokról; forgácsait összesöpri, borosflaskáit bezacskózza műhelyében; mire betoppan a látogató, tisztaság fogadja.

TARJÁNI ANTAL, Mindörökké, 2018

TARJÁNI ANTAL, A halottak élén, 2018

TARJÁNI ANTAL, Fény és árnyék, 2019

TARJÁNI ANTAL, Kékgolyó álma, 2017

Költőként legalább annyit tanultam a képzőművészettől és a filmtől, mint az irodalomtól. Nemcsak az szorul felülvizsgálatra, ahogy Shaftesbury előállította a klasszikus „szép”-et, hanem az is, ahogy Lessing a költői és a festői lelemény különbségét ecseteli a *Laokoón*-ban. „Mert márványban kifejezni valamit végtelenül nehezebb, mint szavakkal” – olvassuk nála, de számunkra már nem egyértelmű, sőt végképp fel is szívódott szépség és kifejezés, látható és láthatatlan, valóság és illúzió, tény és fantázia, értelem és kép, leírás és vallomás határa. Miben áll a modern költő hivatása? Rilke adja meg a kezdőhangot (*Első duinói elégia*). „Ha kiáltanék, ki hallaná meg az angyalok rendjeiből? / Ha egyik is karjába venne, perzselő hatalma elhamvasztana. / A Szép nem más, csak az Iszony kezdete, amit épphogy elviselünk, / és csodálkozunk, hogy közönyében miért nem / porlasztott bennünket semmivé. Minden angyal iszonyatos.” Ez a tétel, hogy a szép valójában az iszony kezdete, indokolja, miért ott kezdődik a gondolkodás, ahol az ábrázolás befejeződik. Noha többen idejekorán szembesültek az összefüggés megkerülhetetlenségével, Malevics megdöbbentő reflexivitással, következetességgel tette; ennek ered nyomába nagyszerű könyvében András Sándor (*Malevics és a művészet*).

Marcel Duchamp talált tárgyak kiállításával, Kazimir Malevics a tárgyatlan művészet meghirdetésével reagáltak a művészi világnézetek kiteljesedése, a szépség tökéletesedése által okozott zavarra, egyszerűen: a betetőzés válságérületére, amelyet Hegel *Esztétikája* foglalt rendszerbe. András Sándor azonban Hegel kortársa és vitapartnere, Solger dialektikáját idézi föl mintegy Malevics művészetelméletéhez keresve a kulcsot: „Amikor ugyanis Solger szerint idea és egy partikuláris jelenség azonossá válik, akkor egygyé egyesül, kölcsönösen átmegy egymásba [...] Az átmenés kölcsönös, ha a megsemmisülés kölcsönös, és ez nem mehet végbe »máshol«, mint egy bizonyos én-vesztett öntudatban, amikor beleélés történik egy műalkotás folyamatába. Ha történik, akkor nem az én csinálja a beleélést, sőt nem is beleélés történik, hanem megélés, egy ember, egy ön, tudatos, azaz nem tudat-vesztett létében.” Ekként a lényeg és a jelenség – némiképp leegyszerűsítve – a műalkotásban egyesülnek és megsemmisítik egymást; magasabb energiaszinten létrehoznak valamit, egy értékesebb valóságot, mely viszont nem is idea és nem is partikuláris élet többé. A szerző életeseiményei, csüggedtsége és sebzettsége a vizuális vagy nyelvi látomás során afféle transzcendentális képsíkra vetül. Csakhogy ez a képsík transzformálja, mondhatnánk, „megszüntette megőrzi” a tapasztalatokat; a szerelmes társ műzsaként egyszerre a konkrét életrajzi személyiség és valaki más; gyakran önmaga ellentéte, amikor a művészetben hitelesen állítani már csak a radikális kéttelley vagy a tagadással lehetséges, és az ember ősi arcát az arctalanság, a létezők „kézhezállóságát” a tárgyatlanság viheti színre. Mindeközben az idea a földre költözik, érzéki formát ölt, bepiszkolódik, elkorcsosul, egyszersmind befogadhatóvá válik; részesedik a teremtmények szorongásából. Nem téved, aki ebben a művészi attitűdben, ily módon az avantgárd stílusirányzatokban is Krisztus istenemberi lényének, a szentháromságtan misztériumának eszméjét pillantja meg.

Frenetikus kiállítás tanúskodott erről 2018-ban, a Magyar Nemzeti Galériában: Francis Bacon, Lucian Freud és a Londoni Iskola festészete; az új realizmusban is a 20. század reményvesztett intellektualizmusa bontakozik ki. Lucian Freud *Lány fehér kutyával* című képének kis reprodukciója mered rám reggelente, mikor kávémat főzöm; közvetlenül fölé biggyesztettem a számomra – George Grosszal együtt – oly meghatározó Otto Dix *Szalonját*. Freud nőalakja fürdőköntösben; jobb kezével ugyanúgy, ugyanazzal a szívszorító gesztussal tartja bal keblét, mint Dix kurtizánja bal kezével a jobbat, de utóbbin cirádás sárga turbán; csipkés bugyogóban, mezíten felsőtesttel talán leendő kuncsaftjával szemez, mialatt három kolléganőjébe éppen csak a lélek jár hálai az asztal túlsó felén. Mindkét figura a létezés valamely pokoli bugyrából bámul, kapaszkodna kifelé; Freudé a megalázott, elgyötört és vigasztalan hétköznapi asszony, Dixé mintha még hinne abban, hogy legalább az áruba bocsátott gyönyör ígérhet privát megváltást. Ehhez az új tárgyilagossághoz, új hitelességhez – mely manapság Jovián György roncsmotívumaiban ejt rabul – szükség volt Malevics programjára: ezek az antihősnők élednek föl verseimben, és kideríthetetlen, hogy verseimből kihajózva kelnek-e át mindennapi drámáim partjára, vagy a baklövéseket és veszedelmeket vontatom-e a lírai dokkba; netán kétirányú a közlekedés.

Malevics a szuprematizmus programjával *Az Új Művészet*-ben a képi gondolkodás addig feltérképezetlen irányait is megszabta: „Az új művészet útja a képi súlyok szervezésén és annak formalkotásain át vezet, amelyekben új festői építmények (a festői architektúra) nyernek kifejezést.” Új világnézetéről, új problémákról, új valóságról ír az esszé; nem csupán új formanyelvről, hanem új

– Hegel fogalmát alkalmazva – szemléletmódról, mely „első kézből a léttől kap minden behatást”. Autentikus létezés technikájának is nevezhetnénk Malevics törekvését, mely szerint „A művész dolga, hogy a művészetet szupremáciájához vezesse, és ne a jelenségek visszaadásának »művészetéhez«”. A *Fekete négyzet fehér alapon* „korunk ikonja” lett, mert kijelölte azt a szélsőértéket, leverte azt a jelzőkarót, ahonnan ismét bármelyik égtáj felé el lehetett indulni, szét lehetett tekinteni, ahonnan más perspektíva nyílt.

A képi súlyok szervezésében, a súlypontáthelyezésekben a képzőművészet mellett a filmművészet a költészet másik természetes szövetségese. Koordinátáinkat a mindenségben újra és újra megadó képzelőerő – a Füst Milán-i látomás és indulat – óriási vizuális kultúrája azért állja a sarat a médiatechnológia pornográf ikonjaival szemben, mert a társművészetek kölcsönösen támogatják és magyarázzák egymást: ha olvasunk, filmek, festmények, szobrok, installációk, ha (mozgó)képet nézünk, regények és költemények bukkannak föl, törnek felszínre, villódznak tudatunk képernyőjén. Harcolunk azzal, amit Wolfgang Ernst pontosan definiál: s nincs egyéb eszközünk, mint a kép. „Az állam és a nemzet történetírása már nem képviseli a kollektív emlékezetet. [...] Ha eltekintünk a nemzettől, amely valaha az emlékezet egyes hordozói között totális kapcsolatot teremtve valójában heurisztikus elképzelést követett, csupán egy archi(vum)textuális hálózat marad – egy olyan múlt konfigurációi és memorizálási technikái, amely többé nem válik emfatikus történelemmé” (*Archívumok morájlása*). Ha – így folytatja Ernst – „a hagyományos európai kultúra, amely a tárolómédiumokat részesíti előnyben, a folyamatos átvitel médiakultúrájává alakul”, képzelőerőnk végképp el fog hagyni bennünket, mert a népszerű ikonok az ürességet kápráztatják el, a semmit reprezentálják. Becstelenül tolazkodnak a képek, elvégre fő késztetésük, hogy legyőzzék a *horror vacui*-t, holott már nem vesznek erőt magukon sem. Síkra szállva az autentikus létezésért a művészet immár nem *Kunstwollen* vagy vallás, hanem az egyetlen feldolgozható realitás; utolsó támaszunk a létben.

Amit András Sándor Solger és Malevics szellemi érintkezéseiben mutat be, és amire röviden kitértem, Deleuze *A mozgás-képben* – a filmről írt nagyszabású értekezésének első kötetében – Bergson ontológiája, a „durée”, valamint Eisenstein, Griffith és Orson Welles képalkotási eljárásai révén fejt föl. Kassák Lajos, Nagy László, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Orbán Ottó vágásai, montázs-technikája, metaforikus jelentésátviteli filmkéhez hasonló logikát követ, s én hosszúverseimben tőlük, valamint Fellinitől, Bergmantól, Godard-tól igyekeztem ellesni a merész képzettársítások, regiszterkeverések mechanikáját és lélektanát. A retorikai alakzatoknál, a puszta stílusimitációnál mélyebb szemléletmódot tettek magukévá az irodalmat „feldolgozó” rendezők: Huszárik, amikor Krúdy örök sóvárgását, Kósa és Sára, amikor Nagy László bartóki modelljét, Tarr Béla, amikor Krasznahorkai apokaliptikusságát vagy Menzel, amikor Hrabal iróniáját mozgósították a vásznon.

Legszívesebben képtárak pamlagán üldögelek, és művészmozik magányos vetítésein nyújtózkodom. Vágyálom: a sötét teremben egyedül nézem meg Theo Angelopoulóstól *Az örökkévalóság meg egy napot* és Andrej Zvjagincevtől *A visszatérést*. Idegen városokban is a modern kiállítások, gyűjtemények inspirálnak elsősorban, mert festőik szemét szeretném utcáikra, épületeikre emelni, ha már szűzi tekintet, *tabula rasa* nincsen. Úti célom Bécsben az *Albertina*. Párizsi szerelmes kószálásaimat Rodin szobrainak finom vonásai, domborulatai hatották át, és a lány, akit kézen fogtam, e szoborfigurák közül lépett mellém, hogy hódítson. Napokig ő volt a rám omló *Danaida*. Így tárta föl Velence varázsát Canaletto és Canalettoé Velence. Berlint a német expresszionisták neurotikus rohamai közepette jártam keresztül-kasul, önfeledten, és idegkimerülésig tartó felderítőútjait rőtta bennem a Tegelből frissen szabadult strici, Franz Biberkopf, Alfred Döblin könyvének, a *Berlin, Alexanderplatz* főszereplője. Santander barbár óceánjának homokpadjain bölényfreskók vágtattak végig a közeli Altamirából picassói révületben. Róma különös módon Thomas Bernhardnak a mediterrán iránti sznob rajongását sugározta, főként pedig a Villa Borghese csodáját: bárcsak Bernini márványából faragnák az európai típust.

Újra lehunytam hát szememet. Ideje arcot mosnom.

TARJÁNI ANTAL, Közöttetek jártam, 2018

TARJÁNI ANTAL, Kalaplengetés, 2018

Játszunk-e gyilkosost?

Hlavacska András beszélgetése

Kertész Erzszi íróőővel

detektívtükör

KERTÉSZ ERZSI (1975) Mezőkövesd

Kertész Erzszi Miskolcon és Budapesten folytatta tanulmányait. Pszichológia szakon végzett, majd éveken át szervezetpszichológusként dolgozott. 2012-ben jelent meg az első gyerekönyve, amelyet az elműlt években számos további követett. 2016-ban megkapta a HUBBY-Magyar Gyerekönyv Fórum Alkotói díját. Első felnőtt regénye, Az átutazó 2020-ban jelent meg a Prae Kiadónál.

➤ **Az átutazó című, tavaly megjelent regénye az első felnőtteknek szóló könyve – de nem az első krimije. Berg Judittal például több, fiataloknak szóló detektívregényt is jegyez. Mennyiben más a két célközönségnek bűnügyi történetet írni?**

➤ Vannak bizonyos általános életkori-befogadási szempontok, amelyeket természetesen figyelembe kell venni a gyerekeknel, de a Berg Judittal közös munkám nemcsak ebből a szempontból tért el a szokványos regényírási módtól. A két közös detektívregényünk valójában egy játékból született, amelynek lényege, hogy rövid szövegeket írunk folytatásban, felváltva, anélkül, hogy előre egyeztetnénk a szereplőket, a cselekményt vagy akár a műfajt. Talán csak az életkori besorolásban egyeztünk meg. Rövid sztorinak indult, de mindketten annyira izgalmasnak találtuk ezt a szokatlan módszert, hogy hosszabb, egészen komplex történetet indítottunk útjára. A másíknak okozott meglepetés és az elvárásaitól való eltérés szórakoztatóvá tette a munkát, és rövidesen nyakig benne voltunk egy titkokkal megtűzdelt sztoriban. Ezekután kézenfekvő volt, hogy a rejtély nyomozást kíván, amit természetesen kiskamasz szereplőkkel oldottunk meg, hiszen a szöveget a tíz–tizenkét éves korosztálynak szántuk. Ehhez a munkamódszerhez képest a felnőtt krimim egészen más jellegű hozzáállást kívánt. Ebben az esetben sem mondtam ki az elején, hogy krimi írok, és érdekes módon itt is a középpontba állított rejtély volt az, amely végül a nyomozás, ilyen módon a krimi műfajának lehetőségét hívta be. De készséggel beismerem, hogy talán itt-ott kicsit kilóg a szöveg ebből a műfaji besorolásból, mert elég bátran, talán túl nagyvonalúan kezeltem a kereteket. Péczely Dórával és Balogh Endrével beszélgetve döntöttünk úgy, hogy a történet mégis helyet kaphat a *Krimi ma* sorozatban, amely célul tűzte ki, hogy nyitottan kezelje a műfajt, nagyobb mozgásteret adva az alkotóknak. Az sem véletlen, hogy én egy amatőr nyomozóval dolgozom, aki kényszerűségből vállalja magára a feladatot, hiszen egyszerűen nincs más választása. Részben logikára, részben intuícóra hagyatkozva igyekszik tisztázni egy feltételezett bűntényt, miközben egy idegen és összetett szociális közegben próbál boldogulni és segítőtársat találni. Nem profi detektív, nem is a hatóság képviselője, a nyomozásának személyes, érzelmi és egzisztenciális tétje van.

➤ **Népszerű gyerek- és ifjúsági szerzőként honnan jött a motiváció, hogy merűlt fel az ötlet, hogy egy radikálisan más műfajban próbálja ki magát?**

➤ Viszonylag későn csöppentem az irodalom világába, de már a gyerekönyveimnél is kezdettől jellemző volt rám, hogy szeretem a kísérletezést, a szokatlan megoldásokat, a keretek feszegetését. Több olyan mesekönyvet írtam, amelyeknek, ha úgy tetszik, felnőtt olvasata is van. Egészen más-ként írom ezeket, mint a célzottan korosztályos könyveimet. Ezt olykor a szememre is vetik, illetve az is jól látszik, hogy az ilyen típusú szövegekre kevesebben fogékonyak, én azonban úgy érzem, hogy amíg ezek is tudnak működni – még ha kisebb is az érdeklődés irántuk –, nagyon szívesen folytatom ezt az irányt is. Talán pont ennek köszönhető, hogy a kezdetektől vannak felnőtt olvasóim is, akikről visszajelzést kapok arról, hogy mit adott számukra egy-egy mese, amit a gyereküknek, unokájuknak olvastak fel. Eleve ilyen történettel kezdtem a gyerekirodalmi pályafutásomat, és időrőől időre visszatérek ehhez az irányhoz, miközben az elműlt tíz év során megtanultam célzottan korosztályos könyveket is írni, illetve a pszichológusi hátteremnek köszönhetően az úgynevezett segítő könyvek írásában is tapasztalatot szereztem, amely szintén korosztályos keretek között működik.

Ebből talán látszik, hogy nem kedvelem a kőbe véssett szabályokat, és nagyon érdekel, hányféle módon írhatunk könyvet, tiszteletben tartva természetesen a gyerek olvasók befogadási szempontjait. De a kíváncsiság, a kísérletezési kedv végigkíséri az eddigi munkámat, nekem ez ad folyamatos motivációt. Ennek ellenére sorozatokat is írok, ahol már jól ismert világokban mozgok, és kipróbált sémákat működtetek. Itt főleg az motivál, hogy a gyerek olvasók megszerették egy-egy könyv sajátos világát, azonosultak a szereplőkkel. Ilyenkor az ő lelkesedésük, várakozásuk a hajtóerő. A kísérletező kedvem miatt nem érzem tehát nagyon radikálisnak a váltást sem a felnőtt irány, sem pedig a téma szempontjából. Az önreflexió a gyerekkönyveimben is megjelenik, például gyakran kihangosítom egy-egy helyzetben a belső vívódás, érzelmi hullámváltozás folyamatát, akár a kiskamaszokról szóló történeteimben is. A misztikus elemek alkalmazása kapcsán *Az átutazó* írása közben olyan érzésem támadt, hogy én talán mindig is a mesékben fogok horgonyozni, onnan kirándulgatok más vizekre. Még nevettem is magamon, hogy lám, nem bírom ki, hogy ne fűszerezsem meg némi misztikával a felnőtt szöveget is.

▼ **A bűnügyi történetekkel foglalkozó szakirodalom általában nehezen tartja összeegyeztethetőnek a krimi műfaját a mágikus elemekkel. Hogy látja, *Az átutazó*ban mennyire sikerül ezeket összebecsülni?**

▼ *Az átutazó* elsősorban egy lélektani utazás története, ami nyomozásba torkollik – én legalábbis így gondolok rá. A főhősöm, Csilla sajátos külső-belső utazása, amelyet úgy éreztem kereknek, ha a lélekben jelen lévő irracionálisitást is megjelenítem a történetben. Igyekeztem ezt finoman, mégis markánsan adagolni, és a misztikus elem nem nélkülözi a szimbolikus jelentést sem. Hamarabb született meg ez a döntésem a misztikumról, mint a krimi-besorolás, kicsit vívódtam is, hogy benne hagyhatom-e, de aztán úgy döntöttem, vállalom a kockázatot, hiszen ha kihagyom, a belső út egy fontos összetevőjétől váltam volna meg – legalábbis így éreztem. Mivel nincs igazán alapos és cizellált irodalmi előképzettségem, és nem is készültem soha írónak, ennek minden hátránya mellett adódik egyfajta könnyedség vagy merészség is, amivel neki merek vágni a szokatlan megoldásoknak. Némi önironiával azt is mondhatnám, hogy az újításban nem gátol meg túlságosan a mély és rendszerezett előismeret. Az elemek szokatlan vegyítése egyébként már kezdetől fogva jellemző a munkámra a gyerekirodalomban, és ezt áthoztam a felnőtt könyvembe is. Úgy ítélt meg, hogy ebbe a történetbe részemről belefér a meghökkentés lehetősége. Tudom, hogy a szerkesztőim ugyanis szólnak, ha nagy hibát készülök elkövetni – időnként pedig velem együtt vállalják a kockázatot, ami nagyon kedves tőlük.

▼ **A klasszikus kriminek sincs komoly hagyománya itthon, de a pszichothrillernek talán még ennél is kevesebb a hazai előzménye. Volt olyan magyar szerző, aki inspirációt jelentett írás közben, vagy inkább külföldi szerzőket tudna említeni?**

▼ Be kell vallanom, hogy nem vagyok vérbeli krimiolvasó, a pszichothrillerrel is mérsékelt tapasztalatom van. Nálam Agatha Christie az ikonikus krimiszerző, talán nincs is olyan könyve, amit ne olvastam volna. Még tizenévesen rátaláltam, és azonnal beszippantott a világa, nem is annyira a furfangos rejtvényekkel, persze azt is imádtam – de amit nagyon nagyra értékeltem, az a karakterábrázolása. Bár akkoriban eszembe se jutott, hogy író leszek, szerintem valamit elraktároztam abból, ahogyan ő bánik a karaktereivel. Mindig volt egy olyan halvány gyanúm, hogy minden szereplőjét őszintén kedveli, még a negatív figurákat is, és később örömmel fedeztem fel magamban ugyanezt az érzelmi viszonyulást és empátiát a szereplőimmel. Agatha Christie ugyanakkor mégsem tekinthető számomra előzménynek *Az átutazó* esetében, ahogyan más krimiszerző sem. Mivel a könyv írásának idején egy darabig nem merült fel bennem, hogy pszichothrillert írok, elsősorban a lélektani vonalra és az alaptémául szolgáló, feszítő rejtélyre koncentráltam, amivel a főhős szembesül. Ebből a feszültségből bontakozik ki az ő amatőr nyomozása, és talán ez a mozzanat teszi lehetővé, hogy krimiként tekintsünk a könyvre. Írás közben egyébként próbálom kerülni a műfaji kereteknek való megfelelést, ez az én sajátos munkamódszeremhez tartozik, mert sokkal nagyobb szabadságot élek meg addig, amíg nem foglalkozom a kategorizálással. Természetesen belátom, hogy szükségesek a címkék, hiszen orientálják a vásárlókat, az olvasókat, de én sokkal könnyedebben tudok írni, amíg viszonylag keveset törődöm ezzel. A Prae Kiadó *Krimi ma* sorozatában talán pont ezért éreztem nagyobb mozgásteret, mert a műfaji jellegzetességeken túl vagy azok mellett, illetve azokat bővítve új elemeket is hozhatnak a szerzők.

► **Ha *Átutazó* magyar irodalmi vonatkozásaira gondolok, elsőre nem is krimik, sokkal inkább a szegénységet, a kirekesztettséget, a perifériálétet tematizáló alkotások jutnak eszembe. Mennyire adott támpontot ez az irodalmi hagyomány a regény megírásához?**

► Az előbb említettem a belső utat, hiszen a regény felfogható egyfajta folyamatos monológként is. A külső táj, illetve az alakok részét képezik annak az életérzésnek és pszichés folyamatnak, amelyen a főszereplő végigmegy. A kirekesztettség és idegenségérzés nálam összefügg Csilla elidegenedés-érzésével és értékvélságával. A szegénység és periféria bemutatása itt az egyébként jólétben élő menedzser belső sivárságérzését hangosítja föl. Izgalmasnak találtam őt idegen elemként belehelyezni egy tőle távol eső, másik világba, amely azonban hangulatában épphogy rezonál azzal, amit ő átél, és egy idő után ezt ő is felismeri. Ebben a közegben szembesül igazán a saját helyzetével, és itt kezd el kiutat keresni, nemcsak a külső, hanem talán a belső csapdából is. Egyfajta nyomás alá helyeztem őt ezzel a környezettel. Szerettem volna rámutatni, milyen sokáig élhetünk együtt a belső démonokkal anélkül, hogy akár észrevennénk őket vagy meghallanánk a hangjukat, hiszen a világunk teljes mértékben kifelé, a felszín és a látszatok irányába fordítja az összes energiánkat. Csilla pedig érthető módon menekülni szeretne abból a helyzetből, amibe csöppent, ezért nem halogathatja a szembesülést. Amit maga körül lát, és amire elítéléssel, averzióval reagál, az ugyanaz, mint amit megpróbál elfedni magában a siker, a jólét és a hamis önérzet kelléktárával. A függőség pedig, mint a valóságtól, illetve a szembesüléstől való menekülés egyik lehetősége, egyaránt megjelenhet a sikeresek és a periférián élők sorsában is, kényelmetlenül tükrözve egymás számára a két, látszólag egymástól távol eső világot. Egy másik fontos szereplőm, a szintén a Csilla világából érkező jó módú, nagyvárosi férfi egészen más okból, de szintén önmagával küzd ebben a sajátos, sártól és kilátástalanságtól súlyos közegben, amely így nála is tükrévé, egyfajta vizuális megfogalmazásává válik a belső folyamatoknak. A falu különös lakói ezért nem nélkülöznek némi archetipikus jelleget, de emellett nagyon is törekedtem a hús-vér, hiteles alakok megformálására, egyedi sorsokkal, történetekkel.

► **Az *Átutazó* erősen pszichologizáló írás abban az értelemben, hogy a történetben előtérbe kerülnek Csilla, a főszereplő érzelmei, a tudatában bekövetkező változások. Ugyanakkor Csilla mindig ironizál, ha a pszichológusánál tett látogatásait idézi fel. Pszichológusként mennyire fontosak Ön számára írás (vagy olvasás!) során a szöveg lélektani aspektusai?**

► Csilla érzékeny és sebezhető személyiség – mint oly sokan –, aki azonban jól megtanulta, hogyan tagadhatja vagy fedheti el az érzékenységet az irónia eszközével. Egyfajta elhárító mechanizmus ez, és nem is alacsony színvonalú, mert az önirónia természetesen önismeretet és önkritikát is kíván. De a valódi katarzistól mégis elválasztja a személyiséget, mert ahhoz több kell: paradox módon több gyengeség és több erő egyszerre, vagy talán úgy is fogalmazhatnánk, hogy erő a gyengeség beismeréséhez. A sebezhetőség felvállalása, illetve az a fajta megadás és belátás, hogy a hatékony és sikeres álarc nem képes minden helyzetet kezelni. Ezt nagyon időszerű problémának látom, mert úgy érzem, erős a nyomás abba az irányba, hogy szinte folyamatosan és kényszeresen fenn kell tartani valamilyen idealizált imázst. Közhely, hogy nárcisztikus társadalomban élünk, ám a színes-szagos álarcok mögött figyelemre sóvárgó, önérteklési zavarokkal küzdő, sokszor érzelmileg éretlen személyiségek húzódnak meg, akik ráadásul gyakran kerülnek olyan helyzetbe, ahol maguk és mások sorsával is el kell számolniuk. Az önismeret alacsony szintje, illetve ennek elhanyagolása pszichológusként mindig foglalkoztatott, és az a számtalan mód is, ahogyan leplezni, palástolni igyekszünk a hiányosságainkat, illetve másokra vetítjük azokat. A könyvben szereplő figurák épp ezt teszik, ahogyan Csilla is, nála azonban – részben az önirónia is erre utal – már van egyfajta nyitás a belső megismerés felé. Tehát van remény. De nagy kedve nincs hozzá, ez tény. Végül is az önismeret és a saját árnyékunkkal való szembenézés sohasem diadalmenet, az esetek nagy részében, ahogy a könyvben is, inkább kényszer szüli. Íróként és pszichológusként is mindig nagy kihívás számomra, hogy akkor érzek hitelesnek egy figurát, ha képes vagyok kívülről rálátni, ha értem, mi és hogyan mozgatja, ha tudom, hogyan illeszthető be egy társas viszonyrendszer szövedékébe, ott milyen erőhatások érik, és hogyan reagál azokra. Ezért az írás nálam önismereti út is, és mindig izgalmas – persze nem mindig kellemes –, amikor az ember a saját vakfoltjaiba ütközik. Olyankor azt érzem, hogy a szereplőm hirtelen mesterkélt vagy élettelen lesz, valamit palástol, nem reagál hitelesen, mert valamit nem vettem észre. Ezt a helyére tenni néha szintén felér egy nyomozással.

▼ **Az átutazó rendhagyó krimi abból a szempontból, hogy a történet legtöbb rejtélyére a befejezés-kor sem kapunk választ. Várható esetleg a regény folytatása?**

✓ Nem gondoltam folytatásra, mert a bizonytalan kifejelet részemről nem egy gonosz játék az olvasóval, hanem a koncepcióm része. Azt szerettem volna, ha ki-ki maga dönt arról, hogy szerintem van-e, illetve mi a rejtély megoldása. Végül is, nagyon lecsupaszítva a kérdést, csak két megfejtésből lehet választani, ilyen értelemben nem tágitottam végletekig a lehetőségeket. Talán bizarr, de elárulom: én sem döntöttem el magamban, hogy A vagy B. Valamiért megbékéltem ezzel a bizonytalansággal, és talán ezt is szerettem volna közvetíteni. Ha folytatnám, úgy érezném, hogy ugyanehhez az alapkérdéshez rakok további adalékokat, miközben az A-t vagy B-t továbbra sem szeretném kimondani – ez pedig kicsit öncélúnak tűnne. De bevallom, mindig nagyon megkedvelem a karakterimet a könyv végére, az ő dinamikájuk az én alapvető írói erőforrásom, ezért akár a végtelenségig tovább tudnám játszani velük a kis játszmáikat a világtól elzárt közegben. Mégis, az alapokhoz ez semmit nem tenne már hozzá. Egyébként én az a típusú szerző vagyok, aki a rövidebb szövegeket szereti, ezeket viszont jócskán meg szoktam terhelni érzelmekkel, fajsúlyos kérdésekkel és olykor iróniával is. Van, aki értékeli ezt a sűrítményt, de természetesen nem várhatom, hogy mindenkinek tetszen. Ez a hozzáállásom nem sokat változott azóta, hogy elkezdtem írni, kivételt talán csak a kiskamasz kalandregény-sorozatam képez, hosszabb kötetekkel. Az egyéni ízlésem is benne van a sűrítésre való törekvésben: mindig is nagyon szerettem az elgondolkodtató, asszociációkat megmozgató, megfejtésre váró szövegeket, amelyeket egy csomaghoz hasonlóan lehet bontogatni. Ez íróként és olvasóként is szórakoztat.

▼ **Az átutazó a Prae Kiadó Krimi ma sorozatában jelent meg. Milyen jövőt jósol a sorozatnak, és hogyan értékeli az eddig megjelent darabjait?**

✓ Nagyszerű lehetőséget látok abban, hogy a krimi műfaját több irányban nyitottá és átjárhatóvá tette a kiadó. Így sokan, akik egyébként nem feltétlenül krimirajongók, a kis plusz miatt talán fokozott kíváncsisággal fordulnak majd egy-egy kötet felé, mert más irányú érdeklődésüket is felkelti a történet. A műfaj rajongói pedig még többet kapnak a hagyományos zsánernél. Tudtommal a sorozat egy sikeres pályázat nyomán már az idén további kötetekkel bővül. Kíváncsian várom, hogy milyen történetek születnek, és ezek milyen egyedi ízt hordoznak majd, túl a műfaji elvárásokon. Ed-dig Molnár T. Eszter *Szabadesését* és Mészöly Ágnes *Rókabérc, haláltúráját* olvastam – mindkettő nagyon tetszett.

MAYER ERZSÉBET

A plein air és a vörös légáram

Szubjektív gondolatok a Teremtés –

Ferenczy Noémi művészete című kiállítás kapcsán

MAYER ERZSÉBET (1951) Budapest

„A képek azok a tárgyak, melyek a legtöbb butaságot kénytelenek meghallgatni.”

Oscar Wilde

INSPIRÁCIÓ A TÉMÁHOZ

2020 tavaszán kimentem Szentendrre, hogy megnézzem Ferenczy Noémi gobelinkiallítását. Bodonyi Emőke művészettörténész éppen egy szenior csoportnak tartott tárlatvezetést, amihez örömmel csatlakoztam. A híres *Teremtés* és *Madonna* gobelinnek után az utolsó termék egyikében láthattam *Szent Erzsébetet* mint kolhozparasztnőt a dolgozó nők egyikeként. Mivel Ferenczy Noémi életműve a mai napig nem teljesen feldolgozott, tele van rejtélyekkel vagy rejtett tényekkel. Az első kérdésem az volt, hogyan mehet végbe egy ilyen erőteljes párfordulás valakinek az életében és életművében.

Tapolcai születésű lévén, követem egykori városom eseményeit. Arról kaptam hírt, hogy lelkes tapolcai önkéntesek hozzáláttak az elhanyagolt, gondozatlan zsidó temető rendbehhozásához. Ott találtak rá Lessner Sámuel, a híres bordinasztia egyik tagjának carrarai márványból készült síremlékére, amelyet Ferenczy Béni szőlőfürtjei díszítenek. Úgy tudjuk, ez volt az utolsó munkája. A kérdésem az volt, milyen szálakon fonódott össze Béni és a Lessner család élete.

A Ferenczy családdal foglalkozván egyre inkább megkerülhetlenné vált számomra a család eredeti német neve, ugyanis Ferenczy Károly, a neves nagybányai magyar festő Carl Freundként született.

Ezeket a tényeket szerettem volna értelmes életszövevé összeszőni.

A CSALÁDI MULTIKULTI

Ahogy említettem, Ferenczy Károly (1862–1916), a híres, nagy elismertségű magyar festő apai ágon

Freund nevű bányai nagybirtokos család gyermeke. Apja Bécsben a magyar minisztérium magas rangú hivatalnoka, a magyar ügyek intézője. Úgy tudjuk, 1848-ban sem a bécsi, sem a magyar forradalomban nem vett részt, ezért tehetséges fiát többször is a hazaáruló gyermekének nevezték. Az Osztrák–Magyar Monarchia felállásával nagy változás állt be az osztrák–német család életében. Az apa Károly fiát Budapesten magyar keresztény iskolákba járatta, aki itt készült volna fel a bányai birtokok kezelésére. De a sors mást rendelt számára. A távoli rokonával, az osztrák–cseh származású, bécsi műveltségű Fialka Olgával (1848–1930) való találkozást követően Ferenczy Károly a képzőművészet bűvkörébe került, és a nála tizennégy évvel idősebb, tehetséges festő, illusztrátor Olgát feleségül vette. Házasságkötésük után néhány napra megszületett első gyermekük, Valér (1885–1954), majd őt követték az ikrek: Béni (1900–1967) és Noémi (1900–1957). Fialka Olga ettől kezdve férje alkotói pályafutását támogatta, segítette gyermekeit, s teljesen felhagyott művészi tevékenységével. Férje amúgy is kritikával illette illusztrációit. A család választott hazája Magyarország lett, életük színhelye pedig Nagybánya. A festőtelepen éltek a gazdag nagypolgárok életét, s mivel ekkor Európában útlevél nélkül lehetett utazni (az oroszok és a törökök kivételével), beutazták a klasszikus európai kultúra valamennyi jelentős helyét, megnézték a korszak kiemelkedő kiállításait. Ferenczy Károly igényesen beszélt választott anyanyelvét, jóllehet a családban többnyire németül társalogtak. A gyerekek a magyar és a német nyelven kívül használták a nagy európai nyelveket, Fialka Olga pedig még több szláv nyelvet is. Összegzésként: osztrák, német, cseh öszszefogásból felállt egy magyar család elkötelezve a magyar kultúra megújítása iránt. Velük kapcsolatban

arra a kérdésre, hogy ki a magyar, csak azt válaszolhatom: aki annak tartja magát. Ne feledjük, hogy a magyar nemzeti mozgalom középpontja, Pest – 1873-tól Budapest – lakóinak többsége német volt, s közülük többen szolgálták a magyar ügyet. (Lásd erről Mikusi Balázs Robert Volkmann zeneszerzőről írt könyvét.)

A Nagybányai Művésztelep 1896-tól azzal a céllal jön létre, hogy a korszerű nemzeti művészetet megteremtse, az alkotásokat kiemelje a szűk provinciális élet megörökítésének szándékából, az öntömjenezés szolgálatából. A nagybányai telep zárt kolónia volt, távol a világ zajától, a történelem viharaitól, a társadalmi gondoktól. A tiszta festészet művelésére szövetkeztek, s fegyelmezett, alázatos alkotó munkára. Valamennyiük számára meghatározó volt a természet közelsége, a természet teremtményének, szépségének csodálata. Ferenczy Károly európeerként élt. S hogy valóban megújította a magyar festészetet, beszédesen bizonyítja, hogy például *Három királyok* festményét milyen elutasítóan, értetlenül fogadták. Többen feljegyezték, hogy az első nagybányai kiállításokra a pesti közönség „röhögni” járt. Ferenczy *Három királyok* képén a „zöld lovak” felháborították a közönséget, s az élc-lapok is tele voltak gúnyolódó cikkekkkel. Erről a képről írt elemzésemben (*Íme, a nőember* tanulmánykötet) hangsúlyozom a téma eredeti értelmezését és festői kivitelezését, valamint az ember és a természet összefüggésében gondolkodó művész láttató festői erejét.

A Ferenczy gyerekek anyjukkal együtt betagozódtak a nagybányai telep művészvilágába: Noémi szőtt reggeltől estig. Elkészítette *Madonna* (1914), valamint *Teremtés* (1913) gobelinjét, amelyek egyértelműen bizonyítják dekoratív, archaizáló szemléletét, technikai felkészültségét, a bensőségességre való hajlamát. Lírai egyénisége átsüt az alkotásain. A keresztény ikonográfia és a mitológia bűvkörében élt. Ez utóbbiból Vénusz, Szapphó (1919), valamint Heró és Leander (1925) története érdekelte. Nem témája jelen tanulmányomnak, de a tragikus, kiteljesületlen, elaltatott szerelem élménye ott van ezeken a mitológiai képeken.

Béni, jóllehet gondolkodásmódban, viselkedésben leginkább különbözött apja elveitől és elvárásaitól, mégis a klasszikus európai művészeti hagyományok jelennek meg szobraiban. Ha elvárhatjuk, hogy a művész személyisége hitelesítse az alkotást, akkor Béni nem kapna túl sok elismerést. Inkább technikai ismeretek megvalósítója, mint önálló teremtő.

Valér festőként (is) követte apját, hatása alól nem tudott kibújni. Apja halálát és a Monarchia

szétesését követően talajvesztett lett. Grafikai munkákkal próbálkozott, nem is eredménytelenül.

Ez a termékeny, hatékony alkotói élet az első világháború végével és Ferenczy Károly halálával tragikusan ért véget. Se Monarchia, se Magyarország, se birtok, se művésztelep. Sarkítva úgy is mondhatnám: a Ferenczy család első nagy történelmi vállalkozását elfújta a történelmi légáram. Egészen pontosan az a történelmi földrengés döntötte romba, amit a gazdasági, társadalmi, kulturális sikerektől megrészegült Nagymagyarország nemcsak hogy nem érzékelt, hanem ha érzékelt is, nem vette komolyan. A politikai elit teljes valóságvesztésben élt. Osztrák részen is. A balkáni szláv népek egyáltalán nem akartak osztráknémetek lenni, magyarok pedig végképp. Az angolok a háttérből Németországot akarták izolálni, az oroszok pedig a Monarchia megsemmisítésére törekedtek. A jól megtervezett, de a szereplők/statiszták által át nem látott helyzet – az ideák, a verbális konstrukciók, a szűklátókörűség miatt – tragikusan ért véget. Az sem mellékes tény, hogy Nagybánya nagy bányái angol, valamint francia, német társaságok kezében voltak.

A VÖRÖS LÉGÁRAM

A vörös légáram a fent említett vákuum miatt hatékonyan betört keletről is, nyugatról is. A Ferenczy ikrek balra fordulása egyben korjelenség is, a kommunizmus kísértete történelmi tény. A kérdés sokkal inkább az, miként tett olyan nagy befolyásra ez az eszme a családban. Nem a tanácsköztársaság kikiáltásával kezdődött. Noémi korábban is radikális baloldali csoportokkal tartotta a kapcsolatot, a tanácsköztársaság művészeti tevékenységébe való bekapcsolódása ennek következménye. A bukás után Bénivel együtt bújtatták barátaikat, de ők maguk is emigrációba kényszerültek. A vörös fonál végigkísérte életüket. Noémi eleinte a romániai, majd 1929-től a német kommunista párt tagja. A balos átalakulást jól mutatja Noémi férjének életútja. Kőrösi Krizsán Sándor (1896–1970) az első világháborúban orosz fogságba esett, majd az ott élő forradalmi értelmiségiek hatására balra fordult. Ahol megjelent, ott fontos személyiségek közelébe került, s a mediális eszközöket eszméi terjesztésének szolgálatába állította. Moszkvában Kun Béla titkára volt, Trockijjal közeli barátságba került. Amikor visszaküldték Romániába, a Romániai Kommunisták Pártjának vezetője lett. (Fontos érteni a párt nevét: nem román kommunistákról, hanem a Romániában élő idegenek pártjáról van szó. Az 1933-ban

létrejött párt alig egynegyede volt román, többsége magyar, zsidó, bolgár, orosz, ukrán, moldvai volt.) Az erőteljes balratolódás, a mindenféle nacionalizmussal való szembenállásuk azzal is összefüggött, hogy a nemzetállamokban bizonytalanul élők a szocialista eszméktől remélték a velük szemben megnyilvánuló diszkriminatív – jogegyenlőség, általános választójog biztosításának akadozása – intézkedések megszűnését. Kőrösi Krizsán 1936-ban áttelepedett Magyarországra, 1941-től a Magyar Nemzet berlini tudósítója. 1951-től a müncheni Szabad Európa Rádió magyar főszerkesztője. Inét meggy nyugdíjba 1965-ben.

Béni balos múltja még erőteljesebb. A tanácsköztársaság 133 napja alatt a Művészeti Direktórium tagja. A bukás után Bécsbe emigrált. Az ő balos befolyásoltsága sem ekkor kezdődött. Már korábban meghatározó volt számára Lukács György személye. A baloldali extravagáns figurája meggyőzően hirdette a világproletárság igazságához szerepét, a demokrácia fontosságát. Lukács György apjának, a dúsgazdag zsidó bankárnak lakását már 1916-ban Ferenczy Noémi *Alvó lány* című képe díszíti. Béni már Nagybányán olvasta a *Kommunista kiáltványt*, ami a baloldaliak meggyőződésének és érvelésének fundamentumát biztosította. Erre alapozták a társadalmi akadályok leküzdésének reményét.

A balos befolyás erejét az is erősíthette, hogy a családban nagy volt az apai tekintély. A vörös elköteleződés felfogható akár az ez elleni nyílt vagy burkolt lázadásként is. Ferenczy Károly az európai klasszicitáshoz, Európa szellemi és morális értékrendjéhez kötődött, ami a gyermekei számára kiüresedett, élehetetlen életformává vált. Ahogy Béni kapcsán említettem, ő volt leginkább demokrata a családban, érte ezalatt, hogy legerőteljesebben tagadta az apai értékeket. A Monarchiával és a magyar nemzeti törekvésekkel szemben ő volt leginkább elkötelezett a nemzetközi tendenciák iránt.

NEMZETI ÉS NEMZETKÖZI SZÉLJÁRÁSOK A CSALÁDBAN

Béni a bécsi emigrációban elvette feleségül az egyik osztrák tanítványát, akitől két gyermeke született. Egyikük, Mátyás (1923–1943) később visszakanyarodott a család eddigi életében takarékos üzemmódban működtetett német gyökerekhez. Német katonaként szolgált a Wehrmachtban, amely Hitler hatalomra jutását követően nemzetiszocialista hadsereg lett. Úgy tudjuk, húszévesen, 1943-ban autóbalesetben halt meg, majd eltűnt a családi emlékezet mélyén. A történelmi inga tehát az ő ese-

tében nyugatról lendült, és barna színt kevert az amúgy is színváltozatos család életébe. Béni házassága válással végződött, 1933-ban immáron Moszkvába ment, ahol feleségül vette Plop Mária Erzsébetet, akit még Nagybányáról ismert. A vörös szín tónusa a családban így tömörebbé vált. Életük Budapesten folytatódott. Mivel a II. világháborúban zsidókat bűjtattak, Béni később megkapta a Világ Igaza-díjat. Litván György ezt személyesen megköszönte egy 1979-es írásában, amelyben megemlíti, hogy Béni és felesége tucatjával mentették ki a zsidókat a már fallal körülfalt pesti gettóból. Ezek az élettények teszik érthetővé kapcsolódását és elköteleződését többek között a gazdag tapolcai Lessner családdal. A kárpótlás itthon sem marad el. 1948-ban Kossuth-díjat kap, jóllehet '49-ben elbocsájtják az egyetemről. '56-ban agyembóliától lebénel, elveszíti beszédképességét. Két történelmi sokkot kell még elszenvednie fia halálán túl: Budapest német megszállását, valamint 1956-ban a lukas nemzeti lobogókat.

A II. világháborút követően Noémi is védelmet kapott, és kárpótolták elvű magatartásáért. 1947-ben kiállítását Lukács György, a család dúsgazdag patrónusának fia nyitotta meg. Ez a gesztus ugyanakkor a haladási irány kijelölését is jelentette. Állami megbízásokra dolgozott. A művek címe (*Köztársaság fája, Összefogás, Szabadság*) mutatja, hogy Noémi eleget tett az elvárásoknak. 1948-ban Kossuth-díjat kapott, 1951-től '56-ig az Iparművészeti Főiskolán tanított.

SZÉLFORGATAG A MŰTEREMBEN

Említettem, hogy Béni első házasságából született fia 1943-ban Wehrmacht-katonaként meghalt. Még középiskolás korában a bécsi Theresianumból vonult be, majd a Franciaországot megszálló német haderő tagjaként Poitiers-ba került. Itt érte baleset, a katonákat szállító teherautóról lezuhant és szörnyethalt. Jeltelen katonai sírban nyugszik. Béni nem szívesen beszélt erről, művei sem őrzik Mátyás fia emlékét. Vele ellentétben Plop Mária Erzsébet fia, Miklós alakja többször is feltűnik az életműben.

Bodonyi Emőke frissen megjelent könyve Ferenczy Noémiről kronologikusan halad az életmű áttekintésekor. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy a teremtés csodájától a kolhozparaszttá süllyedt Szent Erzsébeten át a végső búcsúra való felkészülés jelenetéig. Mindez a folyamat a gobelinek témaválasztásán, térkezelésén, színvilágán nyomot hagyott. Alkotásain az ember eleinte a pompás természet részeként jelenik meg, majd gondozójaként és

felhasználójaként, miközben a termelőmunka himnusza hangzik. Ezeken a munkásképeken a közép-pontban, frontálisan megformálva látjuk a dolgozókat, környezetük a munkára, a kezükben tartott szerszám a konkrét munkafeladatra utal, a bordúrón pedig ott találjuk a munka eredményét. Ezek a figurák már nem kecsesek, mozdulataikból hiányzik a test hajlékonysága. Aligha állíthatjuk, hogy Noémi lírai hajlama és dekoratív készsége kiteljesedett ezeken a kárpitokon. A figurák a szocialista realizmus alaptételére jönnek létre: tipikus alakok, tipikus körülmények között. Az ünnep megélt áhítata helyett maradt a hétköznapi hétköznapisága. A természet itt már munkaterület, elveszíti buja gazdagságát, mint ahogy a munkások is elveszítik saját személyiségüket. De mindez még rendjén is volna, ha ismerjük a szocialista realizmus emberfogalmát: az ember társadalmi viszonyainak összessége. Innen már csak egy lépés, hogy a gyakran viszatérő munkásnő-gobelinek egyikén megjelenik a vörös baloldal szimbóluma, a sarló és a kalapács. Majd az anya dicső gyermekei masíroznak vörös zászlót lobogtatva kárpitjain. Nehéz elképzelni, hogy a művésznő ne tudta volna, hogy a népszerű és ismert Szent Erzsébet-legendában nem csupán a történet a lényeges, hanem a spiritualitás, a belülről megélt istenhit, a teljes személyiség jósága az adott történelmi-társadalmi elvárások ellenére. Szent Erzsébet jelenléte a magyar kultúrtörténetben töretlen, ez minden bizonnyal azzal hozható összefüggésbe, hogy Szent Erzsébet az ég és a föld leánya egyszerre, a neve azt jelenti: Isten az én esküvésem. Története egy mélyebb pogány (ókori) tant és egy még mélyebb ősi tudást is magában rejt, amennyiben megmutatja a dolgok, jelenségek átfordulását, minőségi újjászületését. Mint ahogy azt is, hogy az ilyen minőségi átfordulás csak akkor lehetséges, ha az ember be van kapcsolva az univerzum nagyobb összefüggésrendszerébe, s ha az ember képes megélni saját élet- és létfolyamatait. Az ókori mitológiából Ceres, a gabonaistennő történetét az eleusiszi misztérium őrzi. Ez a tudás és lét-émlék ott van a bibliai szövegekben: a magnak el kell halnia, rothadnia a földben, hogy új élet sarjadjon belőle. Ezért tölt Ceres ifjú leánya, Koré több hónapot a sötét halálbirodalomban, majd amikor viszatér a földre, szárba szökken a gabona, és bőséges termést hoz. Ha mindezt figyelmen kívül hagyjuk, akkor valóban megérkezünk a kolhozparasztok termelési szintjére, vagyis a minőség világából a mennyiségébe – az aktuális politikai elvárásoknak megfelelően.

„SÍR SZELE KÉL”

Noémi 1957-ben, Béni 1967-ben, a Monarchia létrejöttének centenáriumi évében halt meg. Csak sajnálni tudom, hogy arra a kérdésemre, hogy milyen tanulsággal szolgált számukra a család százéves története, már nem kaphatok választ.

Bizonyos következtetéseket azért megoszthatok. A történelem mint vállalkozás és mint befektetés nem garantált sikerű. „Édesanyámtól örökölttem a soha sehol otthont nem találó vándorsorsot” – vallja Ferenczy Béni. A letakart múlt előbb vagy utóbb újjáéled. Az alkotás a megrendelő igényén túl elsősorban teremtőmunka, amihez nem elég a technikai tudás, még a széles körű szakmai ismeret sem, szükségeltetik maga a személy is. Továbbá az is, hogy a művészet ne kényszerű igazodás legyen a „fejlett” korszerű áramlatokhoz, ugyanis az állandó összehasonlítások megalázó és megcsúgyenítő érzést keltenek. Sokkal fontosabb a saját élethelyzet, a saját életút, a saját művészeti kifejezés vállalása. Mindez azért aktuális, mert a nemzeti, vallási, nemi, családi identitást érzékenyítő hatékony mediális propaganda ennek az ellenkezőjével csábít.

SZAKIRODALOM

- BIBÓ István, *Politikai históriák*, Argumentum, 2011.
 BODONYI Emőke, *Ferenczy Noémi*, Ferenczy Múzeum Centrum, Szentendre, 2020.
 BOIA, Lucian, *A román kommunizmus különös története*, Koinónia, 2017.
Egy aranykor modern mesterei, Szentendre, 2013.
 FERENCZY Béni, *Ferenczy Károly*, Nyugat kiadás.
 FERENCZY Béni, *Írás és kép*, Magvető, Budapest, 1961.
Ferenczy Béni Arcképe, Európa, Budapest, 1984.
 GERŐ András, *A magyar polgárosodás*, Atlantisz, Budapest, 1993.
 GOMBRICH, E. H., *A művészet története*, Gondolat, Budapest, 1978.
 GRATZ Gusztáv, *A dualizmus kora 1867–1918*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1934.
 GRATZ Gusztáv, *A forradalmak kora 1918–1920*, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1935.
 HANGODI László, *Zsidó borászdinasztiák Tapolcán – és szerepük a térség borkultúrája történetében 1703–1944*, Tapolcai Értékmegőrző Egyesület, 2019.
 MAYER Erzsébet, *Íme a nőember*, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, Pilisvörösvár, 2016.
 MAYER, Gregor, *A szárazjevi merénylet és következménye*, Noran Libro, Budapest, 2014.
 RÉTI István, *Nagybányai művésztelep*, Kulturtrade, Budapest, 1994.
 UTRIO, Kaari Éva *lányai*, Corvina, Budapest, 1989.

MURÁDIN JENŐ

Palackposta egy régen volt temetői sétáról

MURÁDIN JENŐ (1937) Kolozsvár

Van egy páratlanul szép síremlék Nagybányán, a katolikus temetőben. A szobrász Ferenczy Béni domborműve. A sírhely, amelyet díszít, Ferenczy Károlyné Fialka Olga hamvait rejt magában. Valahányszor Nagybányán járok, s ha van rá mód, mindig megnézem, nem tűnt-e el ez is azóta, mint anynyi más értéke a Kárpát-medence magyar és nem magyar temetőinek műkincsei közül.

Számomra más vonatkozásokban is érdekes ez a dombormű. Pályám kezdetének egyik korai írásához vezet vissza. Ugyanakkor annak a korszaknak szorongató tiltásait is fölidézi. A hiteles forrást, amely tisztázta volna néven nevezve a síremlékállítást körülményeit, semmiképp sem lehetett idézni.

A sírkövet ledöntött állapotából 1969 tavaszán állították újra. Azt első látásra lehetett tudni, hogy egy kiérlelt Ferenczy Béni-műről van szó, és nyilvánvalóan nem véletlenül került édesanyja, Ferenczyné Fialka Olga sírjára. A dombormű klasszikus szépségű női fejet elevenít meg. Profilban mintázott arca és dús hajkoronája az örökkévaló szépségek szobrászi összegezését mutatja. Olyan értéket sugároz, amely méltóvá tehetné volna, hogy bármely muzeális gyűjteményben helyet kapjon.

A műről írt lelkes beszámolóm megjelent a romániai Írószövetség folyóiratában, s a lap címlapján jelentette meg a róla készült felvételt (Utunk, 1969. június 27.). A probléma az volt, hogy senki nem tudott róla semmi közelebbit. Ferenczy Károlyné 1930 decemberében hunyt el, és a nagybányai művésztelepen már nagyon megritkult az egykori tanúk száma.

Azután, tíz nappal az írás és kép megjelenése után, jött egy levél, amely tényszerűen és élményszerűen tisztázott mindent.

Csakhogy... Igen, csakhogy ezt a levelet nem lehetett egy az egyben közzétenni. A folyóirat akkori főszerkesztője (becsületére legyen mondva) egy napra kezembe adta a hozzájuk címzett küldeményt, épp hogy csak tudjak róla, mert át kellett adnia a román titkosszolgálatnak. Persze, lefénnyépeztettem – mert xerox-másolás akkor még hírből sem létezett –, s most levelezésem és céduláim rendezgetése közben ez a levélmásolat is előbuk-

kant. Így tehát, annyi idő múltán, palackpostaként közlöm a benne foglaltak lényegét.

A levél föladójának hiteléhez semmi kétség sem férhetett. Körösi-Krizsán Sándor (1896–1970) pár évig a textilművész Ferenczy Noémi férje volt, és a család baráti köréhez tartozott. De életpályája olyan fordulatban szegült ellene a kommunista hatalomnak, hogy nála rosszabb „káderlapja”, úgy hiszem, senkinek sem lehetett.

A sokoldalú tehetséget fölmutató család tagjaként húszéves korában, 1916-ban orosz fogságba esett. Mint több nyelvet beszélő ambiciózus fiatal – német nyelvtudása mellett a táborban oroszul, angolul és franciául is megtanult – a Szibériai Vörös Újság szerkesztőjeként működött. Fölkerült Moszkvába, ahol Kun Béla titkárnak választotta maga mellé, és mellesleg a később kivégzett Buharin hívének ismerték. Hazakerülve a Kommunisták Romániai Pártjának vezetőségi tagja, agitprop-titkára lett, és egyben a Balkáni Kommunista Pártok fedérációjának tagja.

Kiábrándítóvá akkor vált számára a dolog, amikor tapasztalnia kellett, hogy a román kommunista párt illegalitásban Odesszában tartott kongresszusának elhajlásokkal vádolt tagjai valahogyan csak nem akarnak a sztálini baráti Szovjetunióból hazakerkezni. Mi több, Körösi-Krizsán Sándor a nemzetközösség helyett a nemzetek önrendelkezését vallotta. 1927-ben nyíltan szembefordult Sztálin diktatúrájával, mire kizárták a pártból. Az országos szintre emelkedett Brassói Lapok munkatársa lett. Pályáját a müncheni Szabad Európa Rádió magyar főszerkesztőjeként végezte, ahol több évtizeden át Gedeon Sándor néven a *Párt és politika* című rovatot vezette, kiváló nyelvérzéssel megírt leleplező írásaival.

Tehát tőle érkezett a levél müncheni keltezésével, a Fritz-Meyer Weg 35. szám alól küldve. Ebből idézem a lényegre utaló részeket.

„Ferenczy Károlyné Fialka Olga temetéséről én gondoskodtam, minthogy akkor három gyermekén kívül én álltam hozzá legközelebb – írta levelének bevezetőjében. – Ugyanis Valér fia, a festő, betegen feküdt Budapesten, Béni Moszkvában élt, Noémi pedig, akivel éveken át házastársak voltunk, majd barátságban elváltunk, nem sokkal azelőtt utazott

Párizsba művei kiállítása végett. Így egyikük sem vehetett részt a temetésen. Engemet Ferenczy Károlyné azóta szintén elhalt Liptay Róza nevű házvezetőnője hívott táviratilag Nagybányára Brassóból, ahol akkor a Brassói Lapok külpolitikai munkatársa voltam.”

A sírkővel kapcsolatban így folytatta levelét: „A domborművet én tétettem Ferenczy Károlynénak a katolikus temetőben ásott sírjához. Amikor ugyanis utoljára beszélgettem vele a Petőfi utca, illetve str. Bolintineanu 13. sz. alatti lakása verandáján, azt az óhaját fejezte ki, hogy sírját semmi egyébbel, csak Béninek ezzel a reliefsjével jelöljük meg, amely mindig a veranda egyik falának támasztva állt. – Hogy a dombormű mikor készült? Véleményem szerint vagy közvetlenül az első világháború előtt, 1913–14-ben, vagy 1919–20-ban, amikor F. Béninek saját műterme volt a művésztelepen. Tudtommal egy nagyobb mű részletének, de semmi esetre sem síremléknek szánta, és nincs családi vonatkozása sem. A családi lakás verandájára minden valószínűség szerint 1920 végén került, miután Béninek az októberi általános sztrájk szervezésében történt

részvétele miatt Bécsbe kellett menekülnie, és műtermét más vette át.”

Arra a fölvetésemre, hogy a domborműnek múzeumi gyűjteményben lenne helye, a levél írója nem talált semmi kifogást, mert mint írja: „én még mindig vagyok annyira nagybányai »lokálpatrióta«, hogy azt elvben csak helyeseljem!”

A lényegét tekintve ez a levél érdemi összefoglalója.

A domborműves sírkövet illetően – a levélíróhoz hasonlóan – csak reménykedni tudunk háborítatlan öröklétében, hogy nem jut azoknak a tárgyi-helytörténeti emlékeknek a sorsára, amelyek az utóbbi években mind fogyatkozó emlékei az egykori nagybányai festőiskolának és művésztelepnek. Lehangelő példaként éppen azt a verandás házat kell fölemlítenem, amelyet a város polgármesterének cinkossága mellett pár éve egy újjagzdag építető valósággal ledózerolt a Petőfi utcai telekről. Pedig ez a ház 1897-től Ferenczy Károlynak és családjának lakása volt, majd Mikola András műtermes otthona.

Sic itur...

SOLTÉSZ MÁRTON

Moszkovita versus nemzeti

Megjegyzések Papp István Szabó Dezső

temetése és a Rajk-per című tanulmányához

SOLTÉSZ MÁRTON (1987) Budapest

Várva várt tanulmánykötet látott napvilágot 2020 nyarán az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és a Kronosz Kiadó gondozásában. A levéltár 2019. május 22-i, *A Rajk-per éve: közelítések 1949-hez* című konferenciájának előadásaiból Takács Tibor szerkesztett reprezentatív kiállítási könyvet. A gazdag anyagból lényeglátó alaposágával, merész föltételezéseivel egyaránt kiemelkedik Papp István dolgozata,¹ amely Szabó Dezső földi maradványainak sorsán keresztül mindeddig ismeretlen vagy elhanyagolt politika- és kultusztörténeti összefüggésekre világít rá. Úgy tűnik, az MMA MMKI 2019. október 28–29-i Szabó Dezső-konferenciájának előadója, *A magyar népi mozgalom történetének* szerzője átfogó monográfiát tervez *Az elsodort falu* írójáról.

Úttörő értelmezése szerint a hajdani belügyminiszter elleni koncepciós eljárás és a kommunisták népi szárnya körében is komoly népszerűségnek örvendő írófejedelem gyors és határozott, a nyilvánosság teljes kizárásával lebonyolított újratemetése üzenetértékű gesztus volt. Jelzés a Magyar Nemzeti Függetlenségi Népfrent romjain 1949. február 1-jén megalakuló MFN azon tagjainak, „akik valamiféle nemzeti kommunista, külön utas politikai irányvonallal rokonszenveztek vagy rokonszenvezhettek volna”; figyelmeztetés Darvas József, Donáth Ferenc, Erdei Ferenc, Haraszti Sándor, Kádár János, Kállai Gyula, Losonczy Géza, Veres Péter és mások számára. Vagyis Rákosi Mátyás, a Magyar Függetlenségi Népfrent elnöke Rajknak, a pártszövetség titkárának 1949. május 30-i letartóztatásával és a NÉKOSZ július 10-i megszüntetésével lényegében egyértelművé tette, hogy az a kiscgazda, szociáldemokrata és parasztpárti gyökerekből táplálkozó progresszív magyar baloldali hagyomány, amelynek húzóerője és tolmácsolója ekkor és a későbbiekben is a népi írói mozgalom tagjai voltak, egyszer s mindenkorra száműzetik a magyarországi szocializmus föl- és kiépítésének programjából.

Papp István kitűnő érzékkel diagnosztizálja azt a szemléletmódosulást, amely az MKP részéről 1946–47 fordulóján lezajlott, s amelynek nyomán a Szabó Dezső-életmű iránt fogékony eszmei alapállás, értelmiségi attitűd reakciós bélyeget nyert,

amennyiben mindaz, ami *Az elsodort falu* írója és a népiek gondolati örökségéből a koalíciós időkben még a haladó nemzeti hagyomány részét képezhetett, 1949-re minden kétséget kizáróan a szovjet típusú diktatórikus berendezkedés kerékkötőjévé vált. Már Lukács György 1947. december 5-én, a NÉKOSZ Akadémiáján elhangzott, *A népi irodalom múltja és jelene* című előadása kategorikusan három csoportba sorolta a „népieket” – szövetségeseiket, meggyerendőket és ellenségeket különböztetve meg.² A '47-ben kezdődő Rákosi-féle „kiszorítási” – amelynek 1949-ben maga Lukács is áldozatává válik – klasszikus példája annak, miként állítható a doktriner kritikus vélemény – az ideológia aprópénzére váltva – az adminisztratív hatalmi gyakorlat szolgálatába. Mint ismeretes, az ellenzéki pártok felszámolását, a totális politikai hatalom megragadását követően „Sztálin legjobb magyar tanítványa” – a szovjet kirakatpercek mintájára – hazánkban is koholt eljárások, kínvallatások és brutális politikai gyilkosságok sorozatát indította el.

A hatalom belső köreiben ugyanakkor irgalmatlan gyorsasággal zajlott le moszkovita és anyaországi kommunisták szétválása: Rákosi, Gerő, Farkas és Révai mellől eltűntek az illegalitás, a második világháborús ellenállás és zsidómentés karizmatikus figurái, a spanyol polgárháború hősei, a magyar munkásmozgalom régi harcosai. S a diktatúra darálója senkit sem kímélt. Így az illegalitás és az ellenállási mozgalom felől érkező, majd a belügyminiszteri székben Rajk Lászlót követő (sőt, elődje beismerő vallomásának kicsikarásában tevékeny szerepet vállaló) Kádár János sem kerülhetett el sokáig sorsát: 1951 májusában letartóztatták, majd koncepciós perben börtönbüntetésre ítélték. A magyar munkásmozgalom meghatározó figurái 1949 és 1954 között vagy rács mögött ültek – mint az '56 utáni időszak kulturális életét irányító Aczél György –, vagy félreállítva várták Rákosi tündöklésének végnapjait.

E sajátos fénytörésben látszik csak igazán, hogy a reformmozgás nagy letéteményese miért éppen Nagy Imre volt – az a Nagy Imre, aki moszkovitaként is vállalta a magyar népi mozgalom iránti kötődéseit, aki kegyvesztve-félreállítva (1949), mi-

niszterelnök-helyettesként és begyűjtési miniszterként (1952), majd miniszterelnökként (1953–1955), egyetemi tanárként és szakíróként kitartóan dolgozott egy, a sajátosan magyar viszonyokra szabott agrárszocializmus fölépítésének programján. Amint snagovi fogva tartása idején (1956–1957) született följegyzéseiben olvasható: „A magyar tragédiának az a lényege, hogy a szocializmus és a nemzeti függetlenség eszméje szembekerültek egymással. A magyar felkelés alapvető értelme az volt, hogy megkeresse és megtalálja ennek az ellentétnek a megszüntetését, és megteremtse a két-egységét, teljes összhangját.”³ Miközben nyilvánvaló, hogy Nagy Imre kríziskezelő politikája – amelyet 1953-ban Moszkvában még maga Berija szentesített –, valamint a magyar forradalom céljai és eszméi közé nem tehető egyenlőségjel, látnunk kell egyúttal a forradalom miniszterelnökének mély emberi és eszmei csatlódását a szovjet rendszerben. „Elárultam, de nem az eszmét, hanem a rendszert, amely elárulta az eszmét” – jegyezte föl Snagovban.⁴

Csakis így érthető meg, miért kellett a november 4-én szovjet tankok védelmében visszaérkező (immáron „moszkovita”) Kádárnak elpusztítania az 1956-os forradalom – magyarságában erkölcsi és politikai értelemben egyaránt megerősödött – miniszterelnökét, s az ifjúkori nosztalgiáitól haláláig nem szabaduló Szabó Dezső-hívőnek, Király Istvánnak még ugyanebben az esztendőben, 1958-ban az alábbi sorokkal bélyegeznie – s óvnia – meg a népi írók csoportját: „a »népi« írók mozgalma jelentős szépirodalmi tevékenységet felmutató politikai mozgalom, amelynek alapvető eszmei jellemvonása egy erős nacionalizmussal telített »harmadikutas« koncepció az imperializmus és a szocializmus világméretű küzdelmében, egy nem létező harmadik útnak, a »külön magyar útnak« hamis illúziója”.⁵ Szükségszerű volt így nézve Nagy Péter 1964-es Szabó Dezső-monográfiája, amely a „legnemesebb” európai antiszemita hagyományokat meghonosító ideológusként leplezte le hőseit. (Az MTA Irodalomtörténeti Intézetének gondozásában megjelent mű 1951 és 1962 között belügyi szolgálatra kényszerített szerzője egy 1992-es naplójegyzetében drámai erővel mondta ki: személyes sorsában a törés ott következett be, „hogy ’56 novemberében szétlőtték egy emberi szocializmus reményét; rá vagy másfél évre a szimbólumát is felakasztották Nagy Imre szemé-lyében”.⁶)

És végül törvényszerű volt Király István 1986-os nagy ívű Szabó Dezső-tanulmánya is, amely a Király-személyiség mélyén lüktető feloldhatatlan ellentmondás, a *kommunista magyarság* és a *szovjet internacionalizmus* eszme- és politikátörténeti viszonyának-viszályának hű dokumentuma lett.⁷ Jellemző tény, hogy Király perújító dolgozata, amely mögött a megértés, a korántsem kritikátlan történelmi „rehabilitáció” szándéka húzódott meg, az Alföld hasábjain 1986–87-ben kibontakozó vita során éppen jobbról kapott kíméletlen kritikát. (Nagy Péter ekkor már nyílt levélben utasította vissza a hozzászólás lehetőségét.) Naplója és kései nyilatkozatai alapján Király helyesen érzékelte a Szabó Dezső-kultusz újjáéledésének kockázatait; az életművet a kultusszal szembe-tesítő-szembeállító sorai azonban süket fülekre találtak. Eszme- és irodalomtörténeti értelemben is fontos pillanathoz érkezünk tehát, amennyiben Papp István dolgozatát e rendkívül összetett problémakör szakszerű elemzésére irányuló kísérletként fogjuk fel. Csupán őszinte reményeinket fejezhetjük ki, hogy Gróh Gáspár 2020-as irodalomtörténeti tanulmányát⁸ követően hamarosan kézbe vehetjük történész kollégám levéltári forrásokon nyugvó, eszme- és politikátörténeti megalapozású Szabó Dezső-monográfiáját is.

JEGYZETEK

¹ Papp István, *Szabó Dezső temetése és a Rajk-per = A Rajk-per éve: közelítések 1949-hez*, szerk. Takács Tibor, ÁBTL–Kronosz, Budapest, 2020 (Közelmúltunk Hagyatéka), 109–136.

² Lukács György, *A népi irodalom múltja és jelene*, Valóság, 1948/2, 88–102.

³ Nagy Imre, *Snagovi jegyzetek: Gondolatok, emlékezesek 1956–1957*, szerk. SZÁNTÓ László, VIDA István, bev. KENDE Péter, jegyz., tan. VIDA István, Gondolat, Budapest, 2006, 127.

⁴ Idézi: IOANID Ilona, *Töprengések Nagy Imréről*, Múltunk, 2005/2, 147. Lásd még: KAHLER Frigyes, M. Kiss Sándor, RIBA András, *A snagovi tükör: Ecsetvonások a politikus pályaképehez*, Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2019. (Az idézett mondat a 2006-os budapesti kiadásban nem szerepel.)

⁵ A „népi” írókról: Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő kulturális elméleti munkaközösség állásfoglalása, Társadalmi Szemle, 1958/6, 38.

⁶ NAGY Péter, *Kósza jegyzetek: Napló 1992–2010*, 1992. december 2-i bejegyzés. Kéziratban, a szerző tulajdonában.

⁷ KIRÁLY István, *Az ellentmondások írója: Szabó Dezső I–III.*, Alföld, 1986/9, 10., 11.

⁸ GRÓH Gáspár, *Szabó Dezső: Kivezetés a szépirodalomból*, MMA, Budapest, 2020.

MÓZES HUBA

Talán a mélyben Atlantisz harangoz

Dsida Jenő Reményik Sándornak ajánlott verse

MÓZES HUBA (1941) Miskolc

A *tenger* című, Szatmár, 1926. augusztusi keltezésű, Reményik Sándornak ajánlott vers Láng Gusztáv gyűjteményében őrzött gépiratról került Dsida Jenő *Összegyűjtött versei* című, 2011-ben közreadott, Urbán László összeállította kötetébe. A vershez fűzött 815. számú, Dsida Jenő megjegyzésére hivatkozó, kötet végi jegyzet az olvasót mintegy a kötet szerkesztésben való részvételre buzdítja – arra, hogy a kötetben szereplő kilencszakaszos mű ötödik szakaszát egy virtuális kritikai kiadás jegyzetapparátusába utalja, minthogy a költő ezt a szakaszt a gépiratban áthúzta. A 815. számú jegyzet további információt is közvetít. Nevezetesen azt, hogy a gépiratban aláhúzott, a kötetben dőltten szedett szavak „Reményik S. verscímei”. A Reményik Sándornak szóló ajánlás, valamint a dőlt betűkkel kiemelt verscímei és más, Reményik-versekre utaló szavak nyilvánvalóvá teszik a nyolcszakaszos mű szövegközi beágyazottságát.

A dőlt betűs kiemelések, amelyek Reményik Sándor címadási és kötet szerkesztési gyakorlatára is fényt vetnek, arról tanúskodnak, hogy Dsida Jenő a korszak legjelentősebbnek tudott erdélyi magyar alkotójának költészetét elmélyülten tanulmányozta. Reményik Sándornak ajánlott versében nem véletlenül utal tehát a *Fagyöngyök* (1918), a *Csak így...* (1920), az *Egy eszme indul* (1925), az *Atlantisz harangoz* (1925) kötet címadó versére és a *Vadvizek zúgása* (1921) című kötet érzésvilágára. És a legkevesbé sem véletlenül utal a *Iovranai versek* csoportjára, amelyet a következő, 1927. évi *Két fény között* című kötet *A tenger álmai* ciklusban ölel egybe.

A Dsidát ihlető *A két fény között* című Reményik-versre kötet-címadóként való megjelenése, majd szerzőjének elhunytja után mások is, többen is rezonáltak. Egyet ragadnék ki. Molter Károly az Erdélyi Helikon 1941. decemberi számában írta: „Minden olcsó sikert elhárított magától, egyszerűen és világosan hatott vissza a jelszavakra, és a tolakodó anyaggal szembeállította a lélek hatalmát. És így jutott el, minden csillogástól menten, Babits közelébe, akinek puritánságát még fokozta – önértékelésében: »Se fárosz nem lettem, se fénybogár. / A parton állok két fény közt, sötétben.«”

Értjük Reményik Sándort, a költőt és Molter Károlyt, az irodalom ítéset. Ám Dsida Jenő *A tenger* című versét és alakulóban levő költészetét talán jobban megértjük, ha további Reményik Sándor-sorokkal próbáljuk megvilágítani. Szemelgetek a sorok között:

Fagyöngyök: „Ha könny a gyöngy: / A fagyöngyök az erdő könnyei, /.../ Az erdő gyöngybefagyott bánata, / Élősködők, mint minden bánat, / Amely az élet üterére támad / És lassan, észrevétlen / Felszürcsöli vérét a büszke fáknak.” *Csak így...*: „Hogy mért csak így: / Ne kérdezzétek; / Én így álmodom, / Én így érzek.” *Izvor*: „Megtudtam ezt is: / A patak nevét.” *Ördögyszoros*: „Mi dübörög, a szikla vagy a víz? / Egyszerre dübörög / Az Izvor és az ördög katlana.” *Egy Eszme indul*: „Az Eszme jó, robogva, tűzszekéren, / A mozdony nő, de amíg testet ölt, / Csak fojtott, tompa dübörgése hallik”. *Helgoland*: „A sziklafokon megtörik a hullám / És újra jó – és újra megtörik... / Harsogva csap fel, bűgva hull alá, / És ez így tart öröktől-örökig. /.../ Egy hullámparány vagyok én is ott, / Nincsen számomra más vigasztalás, / Mint hogy ezekkel együtt jajgatok. / Hullám is vagyok, tenger is vagyok, / Csak egy vagyok – és mégis az egész.” *Atlantisz harangoz*: „Mint Atlantisz, a rég elsüllyedt ország, / Halljátok? Erdély harangoz a mélyben. / Elmerült székely faluk hangja szól! / Halkan, halkan a tengerfenéken. /.../ Erdély harangoz, harangoz a mélyben.”

Alig hiszem, hogy Dsida Jenő viszonyulása és művének kapcsolódása a fenti versrészletekhez magyarázatra szorulna. Ahhoz azonban, hogy a kép teljesebbé váljon, vissza kell kanyarodnunk *A két fény között* ihlető szakaszaihoz: „Szemközt a fiemei kikötő, / Elöl a nagy világítótorony. / Lobban, forog, forgó fénykévéit / Futtatja végig a hullámokon. // Hátam mögött a sziklarepedésben / Parányi fényű szentjánosbogár. / Kis hangya, kóbor pille, valaki / Az ő fényénél is hazatalál. // Hát én, hát én világítok vajon? – / Csobban a tenger csorba sziklaélen. / Se fárosz nem lettem, se fénybogár. / A parton állok két fény közt, sötétben.”

A Reményik-motívumokat felhasználó Dsida Jenő alkatából fakadóan szakít a „két fény közt” depressziót gerjesztő kétségkedésével. Az ő olvasatában Reményik versei sokakhoz szóló, jelentős alkotások, szerzőjüket méltán tekintheti példaképnek. Megközelítésében szinte magától adódik a „hát én világítok vajon?” kérdés helyett *A tenger* című versében megfogalmazott bizonyosság.

Dsida Jenő verse a Reményik Sándortól kölcsönzött motívumok mellett rímszerkezetével és felépítésének dinamikus egyensúlyával hat. A rímszerkezet konvencionális jelei az adott csoportosításban egyúttal a vers szakaszbeosztásának aranymetszéses arányait is érzékeltetik: *xaxxa / xbxbx // xxcxc / dx added / xxexe // xfxxf / xgxgx // xhxxh*

A nyolc versszak közül ötben a második, kettőben pedig a harmadik sor cseng össze az ötödikkel, s csak egyetlen versszak, a második zárul rímtelen sorral. Ennek a sornak a végén a „lovranai versek” szókapcsolat „rideg” hangzása hívja fel a figyelmet arra, hogy utána valami fontos következhet. S valóban, a vers strófa alapú másodrendű negatív aranymetszésének a szintjén (8 → 5/3, 5 → 2/3) kategorikus megállapítás olvasható: „Most Éretted van minden a világon.”

A strófa alapú elsőrendű pozitív aranymetszés szintjén (8 → 5/3) a „s talán a mélyben Atlantisz harangoz” sűríti magába mindannak a – legalábbis a pályakezdő Dsida Jenő szerinti – lényegét, amivel a háborús és a háború utáni éveket megszenvedő Reményik Sándor fordul nemzettársaihoz és a bárhol élő jó szándékú emberekhez.

A strófa alapú másodrendű pozitív aranymetszés szintjén (8 → 5/3, 3 → 2/1) a „De Tenger vagy. A hírednél nagyobb” metaforikus azonosítás nyomatékosítja a korábbi „Most Éretted van minden a világon” kijelentést.

Az aranymetszéses szerkezetet az „Állok előtted” adóniszi sorkezdet „állok Előtted” írásképváltozatban való visszatérése keretezi.

Dsida Jenő A TENER

Reményik Sándornak

*Állok előtted. Színed nem veri
tékozló dűhű vad szenvedély-ördög –
Sima vagy most és fájdalmas, szelíd,
s cseppjeid úgy villognak a sziklákon,
mint székely erdő fái a fagyöngyök.*

*Emlékszel? voltál vadvizek zúgása,
csörgő Izvor az Ünőkő alatt,
de habod árja bomlottan sörényelt
s egyszer végtelen tengerré dagadt:
s így születtek a lovranai versek.*

*Most Éretted van minden a világon,
a forgó fárosz, a jánosbogár
s minden, mi sötét szívnek drága kincs:
Te vagy a ködös tenger-szerelem,
amelynek célja nincs és vágya nincs.*

*A partok hangja ezerféle
sugaras, álmos, sajgó és irigy,
de Te erős vagy, vesztegethetetlen,
az örök titkok zsolozsmáiban
s csak így dalolsz... Csak így... Csak így...*

Egy eszme indul alkony-vitorlával
és Terajta szenved hajótörést.
Fülünk szédülten rezonál a hanghoz,
amely a szálfán-küzdő hördülése...
s talán a mélyben Atlantisz harangoz.

Néha két ladik űzi Rajta egymást.
Mebámulják a repedéseket,
a sziklák búbánatos ívelését.
Messziről nézem s befelé azt mondom:
Egymást el nem érő szerelmesek.

És este lesz. És csöndesen csobogsz,
mint egy végtelen földöntúli álom
s fölszálló párad esti imádsága
tán zivatar lesz lenn a Hargitán,
talán egy könnycsepp lesz a szempillámon.

De Tenger vagy. A hírednél nagyobb.
Belőled szívok életet, erőt
és gyöngy parány: reszketve és félve
levett sapkájú kis halászyerekként
állok Előttem: a Tenger előtt.

Szatmár, 1926. augusztus

TARJÁNI ANTAL, Az Öreg halász és a tó 2020

VOJNICS-ROGICS RÉKA (1996) Szeged

VOJNICS-ROGICS RÉKA

„Na, Tótisz, ez a te formád”

Egy pesti kamasz srác kalandjai
a Mesteralvók földjén

Úgy jó tíz-tizenöt évvel ezelőtt még számos írás fejezte ki azon aggodalmát, hogy az ifjúsági irodalom mintha toporogna Magyarországon. Míg a kisebbeknek szóló meseregények reneszánszukat élték, a nagyobb korosztályt megszólító irodalom bizonyos műfajai, tendenciái és témái szinte teljesen hiányoztak a magyar könyvpiacról. Eközben a nemzetközi piacon a rég elsiratott olvasás kultúrája a young adult irodalom szempontjából mindenképpen felívelni látszott, és ez a siker töretlenül tart ma is. Az elmúlt évtized azonban komoly változásokat hozott az ifjúsági irodalmunkban. Vojnics-Rogics Réka írásában Huszti Gergely Év Gyerekkönyve díjas duológiáját vizsgálja, amely a kortárs magyar irodalomban még nem akkora népszerűségnek örvendő fantasy műfaj egyik különleges darabja.

(Szekeres Nikoletta)

Ha innen, a 2021-es év távlatából tekintünk vissza az elmúlt évtizedre, azt látjuk, hogy a magyar ifjúsági irodalom fejlődő tendenciát mutat: a nemzetközi irodalmi színtéren már régés-régóta jelen lévő fontos témák, kérdések és műfajok nálunk is szépen lassan megjelennek, növekszik az ifjúsági írók száma, és magának az ifjúsági irodalomnak is egyre inkább emelkedik a presztízse. 2015-ben még így írt a *Jelen!* antológia szerkesztője a magyar ifjúsági irodalom kapcsán: „Manapság külföldön egyre népszerűbb, hazánkban viszont még csak éppen bontogatja szárnyait a modern ifjúsági, illetve young adult irodalom. A bővülő választékban számos történet születik sárkányokról, űrhajókról, szerelmes vámpírokról és az elnyomás ellen küzdő kamaszokról, viszont a minket körülvevő világról annál kevesebb.”¹ Ezt a hiányt a Móra Kiadó, a Menő Könyvek Kiadó vagy akár a Pagony Kiadó Tilos az Á sorozata is sikeresen pótolta a mai magyar valóságban játszódó, tabutémákat boncolgató ifjúsági könyvekkel. A kétezres évek hiánycikkének számított a magyar fantasy is, ám a 2010-es évektől kezdve számos színvonalas magyar regény jelent meg ebben a műfajban.²

A HUBBY – Magyar Gyerekkönyv Fórum 2019-es Év Ifjúsági Szerzője díját is egy fantasy-író nyerte el, duológiájának első kötetéért. Huszti Gergely *Mesteralvók* sorozata a fantasy kínálat élmezőnyében van, ráadásul – hogy visszaidézzem a *Jelen!* szerkesztőinek kijelentését – úgy ír fantasyt, hogy közben a minket körülvevő problémákra is igen nagy hangsúlyt fektet, hiszen a műfaj „remek eszköz a valóság problémáinak megértésére”.³ A *Mesteralvók hajnala* és a *Mesteralvók viadala* Till Katalin szerkesztésében jelent meg a Ciceró Kiadónál. Az első kötet 2019-es megjelenését egy évvel később már követte is a sorozat befejező része, ami mögött tudatos kiadói stratégiát sejtethetünk: a járvány ideje alatt egyrészt többet olvasnak az emberek időtöltés céljából, másrészt megnőtt az igény a fantasy műfajára, hiszen a valóságból kiszakadás és az otthoni bezártság előli menekülés lehetőségét nyújtja – bár a történet evilági cselekményszálában szintén jelen van a koronavírus, ha csak egy említés erejéig is. A viszonylag gyors kiadási tempónak köszönhetően az olvasónak még friss benyomásai vannak az első kötetről, ráadásul a szerző elegáns módon gondoskodott az olvasók emlékeinek felfrissítéséről: a második kötet első három fejezetében a szereplők a történetbe ágyazva idézik fel és foglalják össze a korábbi eseményeket. A mi világunkból a mágikus univerzumba csöppenő Miló például így írja le élményeit: „Ez eddigi életem legrosszabb napja. Senki ne dumáljon, amíg nem élte át, hogy akaratán kívül átkerül egy full idegen világba, majdnem halálra fagy, kis híján felzabálják a kannibálok, egy befagyott tó jegén zombikutyák üldözik, nulla tapasztalattal megmássza a Himaláját vagy mit, végül pedig tokától bokáig kivarrt szerzetesek egy világítótoronyba úzik, ahol vasgolyók igyekeznek laposra préselni őt.”

Huszi az angolszász fantasy hagyományából építkezik, leginkább J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk ura*, C. S. Lewis *Narnia krónikái* és George R. R. Martin *Trónok harca* című regénysorozata lehet ismerős az olvasó számára, de részben J. K. Rowling *Harry Potter* regényuniverzumát is eszünkbe juttatja, amennyiben a műfaj két legalapvetőbb cselekményszervező elemét emeljük ki: a világok közötti átjárásból fakadó bonyodalmakat és az ismeretlen univerzum középkori jellegét. A *Mesteralvók* duológia egy archaikus nyelvű, képzeletbeli középkori világba kalauzolja el az olvasót, ahol három főszereplő sorsán és nézőpontján keresztül ismerhetjük meg a mesteralvók titkát. A középkori helyszín a műfaj egyik legmeghatározóbb eleme Tolkien óta. A mai olvasó „különböző, középkorszerrű környezetben játszódó kalandos történeteket ért [a fantasyn], varázslóval, mágiával, misztikával; nem a Földön – egy másik, kitalált világban játszódó történetek jutnak eszébe”.⁵ Bár az olvasónak ismerősek lehetnek a *Mesteralvók* egyes cselekményszervező elemei a klasszikus fantasy művekből (vegyük például a két világ közti misztikus portált),⁶ de a szerző nem esett a klisés megoldások hibájába, a műfaj kötelező kellékeit saját ízlése és ötletei alapján dolgozta tovább: nemcsak a téma és a cselekmény eredeti, hanem a karakterek és a nyelvezet is újszerű a magyar fantasyirodalmat tekintve, sőt a nemzetközi mezőnyben is megállja a helyét.

Bár azt szokás mondani, hogy nem illik borító alapján megítélni egy könyvet, mindenesetre előnyt élveznek a piacon az olyan kiadványok, amelyek küllemükkel is csalogatják az olvasót. Egy borítónak – főleg ifjúsági regények esetén – nagy a tétje: nem lehet se túl lányos, se túl fiús, mert az olvasóvesztéssel járhat. Hegyi Péter fedéltervei mindkét nem ízlésének megfelelnek: a cirkalmas betűk, a mandala és a borító sarkainak díszítése a lányoknak „kedvez” inkább, míg a jelképek (lángok, csont, léghajó stb.) a fiúkat is bevonzza. A regényborítók letisztult színvilágukkal (fekete–arany és fehér–arany) jól leképezik a regények atmoszféráját. Az első kötet borítója például a regény steampunk fantasy jellegét vetíti előre, míg a második fedőképe a regény fő motívumaira helyezi a hangsúlyt. Mindkét kötet első oldalán megtaláljuk a mágikus világ térképét, amely a szöveg hasznos kiegészítőjeként szolgál: minden, a történetben említett földrajzi egység megtalálható rajta, így könnyen követni tudjuk a több szálon futó cselekménysíkokat. A térképdizájn harmonizál a szövegvilággal, az illusztrátor kisebb piktogramokat is felskiccelt a jelentősebb városok mellé a beazonosíthatóság végett. A szerkesztő és az illusztrátor mellett a korrektor is kiváló munkát végzett: a 629 oldalas szövegben mindössze két darab tipográfiai hiba csúszott be.

A sorozat témája az alvás–ébrenlét motívumára épül: egy olyan világban járunk, ahol a mottó szerint „átok az alvás, bűn az éberség”. Az emberek éjszaka álomtalan álomba merülnek, mivel a hagyomány szerint a szentként tisztelt Mesteralvók (akikből mára csupán csontok maradtak) már nem veszik le az emberek válláról az alvás terhét. Azonban a történet mögött titok lappang, amelyet három, egymástól a végletekig eltérő személyiség képes csak megfejtetni egymás segítségével. A csontcsipkéző rend 224. nővére (Admira) a Mesteralvó csontjainak eltűnése után Dakorleónból Tamarislánba kénytelen menekülni, hogy felkutassa az utolsó élő Mesteralvót. Vulgarus Pokk szintén dakorleóni lakos, viszont ő az erényes és aszketikus életet élő nővérrel szemben nem veti meg a világi élvezeteket – amelyek celláriusi (borospince-őri) mivoltából fakadóan sűrűn kijutnak neki. A „szent” és a „gyarló” karakterek ellensúlyozásaként tűnik fel a tizenhét éves Tótisz Miló/Milán a színen, aki a mi világunkból átkerülve először mindössze megpróbálja túlélni az eseményeket, majd felnőve feladatához tevékenyen részt vállal a mágikus világ konfliktusában is, és személyiségfejlődésének köszönhetően egy igen kemény év után hazajuthat Budapestre. Mindhárom karakter komplex személyiség hiteles nyelvvel és világnézettel, ráadásul a részletesen kidolgozott személyes sorsok mögött mozaikokban az ismeretlen univerzum is felsejlik (mítoszok, természetrajz, természetföldrajz, vallás stb.).

A regény egyik nagy érdeme a nyelvi kidolgozottság: Milán a mai kamaszok választékosabb szlengjén szólal meg, rengeteg utalással a fogyasztói/tömegkultúra termékeire (Joker-nevetés, Fjällräven tatyó), elbeszélésének humora szkepticizmusából és komikus metaforáiból, hasonlataiból fakad (például egyik aranyköpése a „Na Tótisz, ez a te formád”). Admira és Vulgarus megnyilvánulásai jóval szofisztikáltabbak, mi több, költőiek (ezt nevük jelentéssége is előrevetíti). De a szerző kettejük nyelvezete között is éles határt húz: Vulgarus fellengzősen és szókimondóan ír, szemben a nővér tartózkodó, kifinomult írásmódjával. A három énelbeszélő egymással párhuzamban mesél, a rövid és koherens fejezetek az adott főszereplő szemszögéből jelen időben mutatják az eseményeket, amiktől a regény filmszerűvé válik. Ez a mozi hatás lassan szinte a young adult

könyvek kötelező tartozékaként említhető: ma már egyre kevesebben olvasnak szépirodalmat, így a befogadhatóság kedvéért az intertextuális utalásokról az intermedialitásra helyeződött a hangsúly, szinte egy az egyben adaptálni lehetne mozivászra a forgatókönyvként is értelmezhető szöveget. A regény filmszerűségét a nyelvezet mellett (a legveszélyesebb pillanatokban is higgadtan és összefüggően nyilvánulnak meg a karakterek, akár a kalandfilmek hőszai) a sűrű nézőpontváltás is alátámasztja, hiszen az olvasó három különböző „kameraállásból” élheti át a gyors snitteket. A jelen idejű narrálás azonban kezdetben zavarhatja az olvasót, hiszen logikai képtelenség, hogy valaki naplót vezessen, miközben, teszem azt, pont egy csata kellős közepén küzd az életéért, vagy éppen orgyilkosok bandája elől menekül. Az egyes szám első személyű beszédmód pedig a mindentudó narrátor lehetőségét is kizárja, csak a szereplők szemszögéből, azaz korlátozott perspektívából ismerhetjük meg az eseményeket. Huszti azonban sikeresen, jó érzékkel alkalmazza technikai megoldásait, és kikerüli az említett buktatókat. A regény hosszú terjedelmének köszönhetően az olvasó hozzászokik a jelen idejű E/1-es elbeszélői stratégiához, amely dinamikussá és nyílttá teszi a történetet, illetve a három – életkorban és személyiségre is – igencsak különböző karakter többféle azonosulási lehetőséget kínál. A szerző egyébként nemcsak Admira, Vulgarus és Miló gondolatait tolmácsolja, hanem a három narrátor környezetében felbukkanó alakok megszólalásait is közvetlenül beidézi, így változatosabbá és komplexebbé válik az elbeszélés.

A populáris regényben több műfaj elemeit is felfedezhetjük, vagy továbbmenve: a szöveg úgy idéz fel műfajokat, hogy egyik alá sem sorolható be igazán. A young adult művek általános jellemzője, hogy „igencsak eltérő műfajokban (például fantasy, sci-fi) ölthet testet, amelyekben legtöbbször valamilyen alzsáner (például urban fantasy, disztópikus sci-fi stb.) is megjelenik”.⁷ A hatvanas évektől a filmiparban egyre inkább hangsúlyos műfajkeverő technikák kihatással voltak az irodalomra is, főképpen az intermedialitással játszó populáris/young adult regényekre.⁸ A műfaji heterogenitás már abból a szempontból is előnyt jelent egy ifjúsági mű esetén, hogy a többféle téma felvonultatásával az eltérő ízlésű és érdeklődési körű serdülők (és persze felnőttek) minél szélesebb csoportjait képes megszólítani. A young adult alkotások a való világ aktuális problémáira is felhívják a figyelmet, Huszti többek között a droghasználat önpusztító jellegére és manipulációjára mutat rá. A *Mesteralvók* sorozatban az ifjúsági fantasy alapvető sémái számos egyéb műfajjal keverednek (többé-kevésbé), például az urban fantasyval (a regény egyes részeiben Budapest és Salgótarján jelenik meg reális helyszínként), a taburegénnyel (testi fogyatékos harcos, drogok, alkoholista főhős, számítógép-függőség), a sci-fivel (informatikai kódok és természettudományos ismeretek felhasználása a nyomozás során, modern technológiai eszközök szerepeltetése), a horrorral (szóók, alias zombihordák támadása), a kalandregénnyel, a krimivel (nyomozás a Mesteralvók után), a pikareszk regénnyel (utazás egy ismeretlen világba), a háborús regénnyel (a második kötet központjában egy epikus csata áll), a fikciós történelmi regénnyel (a cselekmény során kibontakozik a mágikus világ történelme, kultúrája) és a fejlődésregénnyel. Bár szerelmi szálak is találhatók benne – szerelmesregénynek azért nem nevezhető. A legtöbb karakter érzelmi kötelékeinek ábrázolása hiteles, kivéve a Vulgarus Pokk és Fáta nevű harcostársa között kibontakozó románcot: kissé erőltetettnek, felvezetés nélkülinek éreztem, a szerelmi lángolás valahogy idegen a karakterektől, és az olvasó nem érti, hogy Fátát mi motiválta a hirtelen feltámadt érzelmeire.

A regény sokoldalúságát támasztja alá, hogy implicit tanulságokat hordoz többek között a hűségről, barátságról és becsületről. Például Vulgarus Pokk gyakran hangoztat aforizmákat: „Ne keress célt az életben, fiam, mert amint a cél megtalál, szolgája leszel, míg utolsót nem dobban a szíved.” Súlyos kérdése a műnek Koffer (Milán legjobb barátjának) viselkedése, aki poénból arra használja a középkori világhoz képesti technikai fölényét, hogy egyfajta szimulációs játékként irányítsa a mágikus univerzumot. „Te, tudod, hányan halnak meg most miattad? Ez egy háború, nem egy virtuális gamer szarzság. Élő emberek sorsa felett döntesz, nem lehetsz noob. – Jaj, lazulj már be egy kicsit, anyuci. Ki a franc fogja megtudni otthon, hogy mit csináltam itt, mikor az is lehet, hogy több ezer kilométerre vagy több száz évre vagyok a saját koromtól? Megteszem, amit amúgy soha nem mernék, kiélem magam [...]”⁹ A két kamasz fiú esetében gyakran cserélődik fel a realitás és a médiavalóság, sőt, hasonlóan Totth Benedek *Holtversenyéhez*, „éppen a mediálisan közvetített tapasztalat válik az elsődleges valóságtapasztalattá”.¹¹ Miló szemszögéből olvasva a történetet egy szimulációs játék elevenedik meg előttünk, amely egy kicsit elveszi a tétjét a regénynek, ugyanis az olvasóban nem merül fel, hogy a „játék” főszereplőjének baja eshet.

Az olvasó számára zavaró lehet a mágikus világ névtelensége: hiányzik egy átfogó név a föld-rész számára, csak a kisebb területegységek kaptak megjelölést (például Tornác, Tűzföld, Ozari-pusztaság stb.). Illetve az első kötetnek azt a kritikát róhatja fel az olvasó, hogy a sorozat második részéhez képest kiszámíthatóbb, nem olyan eseménydús. Ez a jelenség azonban műfaji kritériumokból fakad: ahhoz, hogy egy fantasy élvezhetővé váljon, szükség van a teljes háttér kidolgozására, magára a világteremtésre.¹² A *Mesteralvók hajnalában* a szerző elvégezte a regényuniverzum háttérmunkálatait a megatextus kibontásával (azaz a kultúrtörténeti leírásokkal és az ismeretlen helyszínekhez, lényekhez és szereplőkhöz fűzött érdekes adalékok ismertetésével),¹³ hogy a második kötetben már a cselekmény bonyodalmaira koncentrálhasson. Vagyis azért érezhetjük a *Mesteralvók viadalának* eseményeit pörgősebbnek, izgalmasabbnak, sőt: jobbnak, mert szilárd, hiteles alapon áll a történet, köszönhetően az első kötetnek. Azzal, hogy Huszti duológiát írt az általában jobban preferált trilógia helyett, elkerült egy gyakran tapasztalt jelenséget: az elnyújtott és túlírt történetek buktatóját. Az olvasó így egy kerek egész, a figyelmet végig fenntartó sorozatot vehet kézbe, amelynek valódi lezárása azonban megkérdőjelezhető: Miló cselekményszála félig-meddig lezáratlan maradt, Huszti aktivizálja az olvasót azzal, hogy rábízza a történet tényleges befejezését.

JEGYZETEK

¹ DÁVID Ádám, GABORJÁK Ádám, *Jelen! Kortárs ifjúsági novellák*, Móra–JAK, Budapest, 2016, 3.

² FEKETE I. Alfonz, *A 10 legmeghatározóbb magyar fantasyíró*, Kortárs Online, 2020. május 10., <https://www.kortarsonline.hu/aktual/a-10-legmeghatározóbb-magyar-fantasyiro.html>

³ Moskát Anita népszerű fantasy-író így nyilatkozott a műfajról egy 2018-as interjúban: „Sajnos a fantasyről még ma is sokan azt gondolják, hogy lovagokról meg sárkányokról szóló mesék gyerekeknek. [...] A fantasy remek eszköz a valóság problémáinak megértésére. Ugyanazt a helyzetet kicsit kifacsarva, más szemszögből mutatva új oldalait világíthatja meg, új szempontból vizsgálhatjuk meg. Ez formálhatja is úgy az olvasót, hogy esetleg a való életre is másként tudjon tekinteni.” Kovács Krisztián, *Moskát Anita: A fantasy remek eszköz a valóság problémáinak megértésére*, Ectopolis, 2018. május 30., <https://ectopolis.hu/interju/moskat-anita-a-fantasy-remek-eszkoz-a-valosag-problemmainak-megertesere/>

⁵ Tick Pétert idézi: VÉGH Dániel, *A magyar fantasy-irodalomról*, Holmi, 2007. szeptember, <https://www.holmi.org/2007/09/vegh-daniel-a-magyar-fantasy-irodalomrol-jegyzetek>

⁶ A fantasy népszerűségének egyik fő oka pont a narratíva kiszámíthatóságában, sémáinak viszonylag kis számában keresendő. Vö. PATAKI Elvira, *Seneca már (megint) nem a régi. A young adult fantasy és az antikvitás az Időfutár tükrében*, *Studia Litteraria – Gyerekvilágok*, 2019/1–2, 261.

⁷ TORBÓ Annamária, *Kívülállók, varázslók, disztópiák. A young adult gyökereitől a kortárs popkultúráig*, *Studia Litteraria – Gyerekvilágok*, 2019/1–2, 238.

⁸ PÁPAI Zsolt, *Bolond Pierrot Csodaországban – Az európai művészfilm és a Hollywoodi Reneszánsz*, SZTE–BTK, Szeged, 2009, 103.

¹¹ MÉSZÁROS Márton, *Young Adultként olvasni = Mesebeszéd – A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, MÉSZÁROS Márton, SZEKERES Nikolett, FISZ, Budapest, 2017, 298.

¹² „a meséléshez mindenekelőtt világot kell alkotni, és azt be kell rendezni, amennyire csak lehet, a legutolsó részletig”. Umberto Eco, *A rózsza neve*, Árkádia, Budapest, 1988, 592.

¹³ A megatextus „az a kulturális, történelmi, földrajzi tudásanyag, amelyre az olvasónak folyamatosan reflektálnia kell a befogadás folyamán, és amely folyamatosan befolyásolja az értelemadás aktusát”. STEMLER Miklós, *A világteremtés poétikája*, Prae, 2003/1, 7.

HENRI DE MONTETY (1967) Beaune – Franciaország

HENRI DE MONTETY

Francia szerzők a Korunk Szava keresztényszocialista folyóiratban

(1931. június – 1938. december)

A magyar egyház 1887-től kezdve publikálta a Katolikus Szemlét. A jezsuiták 1921-ben indították saját havilapjukat, a Magyar Kultúrát, amely a II. világháború során bekövetkezett megszüntéig a demokratikus eszméket ellenző érdekközösség dárdahegye volt.

Ami Prohászka Ottokárt illeti, létrehozta az akkoriban modernbb ihletettségűnek számító Sion folyóiratot (amelyben leginkább a kiterjedt magyar egyházi ingatlanvagyon folyósításával mutatkozó egyetértőnek). A keresztényszocialista püspök halálával azok, akik meg kívánták őrizni emlékét és eszméit, megalapították a „Prohászka Köröket”, amelyek egy új lap, a Korunk Szava születése mögött álltak. Utóbbit Katona Jenő főszerkesztő közreműködésével gróf Széchényi György indította 1931-ben. Kezdetben az „Ifjú katolicizmus folyóirata” felirat szerepelt volna a címlapon, ám Serédi bíboros, Magyarország elöljárója, aki a katolicizmust egynek és oszthatatlannak tekintette, nem adta beleegyezését.¹ A Korunk Szavát 1938-ig, az Anschluss évéig közölték, mikor is kormányrendelet hatályában megszüntették, néhány hónappal alapítójának halála után. Később, 1939 októberében Katona Jenő megalapítja a Jelenkornak keresztelt új folyóiratot.

A Korunk Szava francia behatások alatt állt alapításától fogva; rendszeresen jelentetett meg cikkeket Charles Péguy, Paul Claudel, Jacques Maritain tollából. A magyarok követték őket a „konzervatív haladás” szűk ösvényén, amelynek a magyar legitimizmus egy ága megkísérelte felállítani a szintézisét. Magyarországon leginkább Széchényi György számított a társadalmat politikai kontroll alatt tartó és Németországhoz diplomáciailag közeledő gömbösi politika egyik leghevesebb kritikusaként.²

Az alábbiak mélyebb megértéséhez érdemes megemlíteni, hogy a magyar legitimista mozgalom 1920-ban, IV. Károly trónfosztása után alakult meg azzal a céllal, hogy az említett uralkodót, később pedig fiát, Ottót visszaültessék a trónra. Határozottan köztársasági mozgalmak hiányában Magyarországon a legitimizmus ellenzéke egyrészt a status quo (Horthy admirális kormányzósága) pártján állt pragmatikus megfontolásból, másrészt a Habsburg-ellenes (kuruc) függetlenségpártiak utódaiból állt, akik megelégedtek a kormányzósággal, vagy – mint azt jelen írásban is láthatjuk – a szabad, leginkább Habsburg-házon kívüli királyválasztást pártolták.

E tanulmányban először is bemutatom a Korunk Szava nemzetről alkotott álláspontját, ahogyan az explicit és implicit módon megjelent a politikai kérdéseknek szentelt cikkekben. Ezt követően a francia gondolkodás, avagy a francia gondolkodók – akik szerzőként közvetlenül is részt vettek a nemzet kérdésének megvitatásában – sajátos hozzájárulását ismertetem. Végül rövid említést teszek a folyóirat új formájának alakulásáról 1938, illetve 1940 után.

A KORUNK SZAVA ÁLLÁSPONTJA A NEMZETRŐL

1937 novemberében a Korunk Szava beszámolt egy jelentős, német nyelven megjelenő kormányparti napilap új főszerkesztőjének kinevezéséről (*Ottlik György és a Pester Lloyd*), kinyilvánítva efelőli érdeklődését, lévén „a Korunk Szavát és közönségét ebben az eseményben az érdekli, ami nemzeti és országos jelentőségű benne”. Ebben semmilyen nagyzolás nem volt. A Korunk Szava vélemény-folyóiratként rendszeresen fogalmazott meg koncepciókat a nemzet belső természetére és nemzetközi szerepére vonatkozóan egyaránt. Ezen állásfoglalások szintézisét a Szent Korona eszméje adta, vagy legalábbis az az elképzelés, amelyet a politikai legitimizmus és a keresztényszocializmus határmezsgyéjén elhelyezkedő folyóirat alkotott róla.

A *Keresztény legitimizmus és álkeresztény nemzeti szocialisták* című, 1938. január 1-jén megjelent vezércikkben Széchényi György hangot adott azon gondolatának, miszerint egyedül a szocialista legitimizmus képes megmenteni nemcsak az emberiséget attól a káosztól, ahova az extremizmus éppen vezette, hanem kifejezetten a magyar nemzetet is mint az emberség törésvonalakról szabdalt, ám szükséges alapkövét. Emellett úgy vélte, nem kizárólag a szocialista legitimizmus volt minden szélsőség közös ellensége, hanem maga Magyarország is, Kelet és Nyugat, „a keleti barbárság és a nyugati vallástalanság” között „újfent az Európát eluraló harc legkiszolgáltatottabb pontja lett”. Márpedig „nemzeti megközelítés hiányában” nem létezett semmilyen megoldás. Széchényi György három pontban részletezte programját: (1) Szent István gondolata, vagyis a nép és az egyetemesség felé nyitott királyságra való törekvés; (2) az emberi élet tisztelése, valamint az emberi képességek kibontakoztatása, amelyeket a társadalom és az állam alapkövének tekintett; illetve (3) a magyar létforma mint ezen általános elvek megtestesülése. Innen ered az akkortól már némely specifikus alkalmazásra korlátozódó és leginkább az urbánus körzetben gyakorolt országos politika követelése (mindezt követte egy politikai mozgalom, a „Vidéki Keresztény Párt” maró kritikája).

„Magyar létformáról” beszélünk tehát. Márpedig nem sokkal ezelőtt még évszázados küzdelemben állt szemben a magyarság az osztrák császári dinasztiával. Hogyan állhattak hát elő a Korunk Szava vezetői ezen ellentmondás feloldásával? A válasz kettős volt: egyrészt új körülmények kialakulása révén, másrészt amiatt, amit bizalomtételnek hívhatunk. Ennek megfelelően írta 1936 novemberében, elővigyázatosságból csak *Ottó Király* címet viselő cikkében Katona Jenő: „[A király] tisztán látja, hogy [...] a magyar állami és hatalmi gondolattal egyesülve az egyetlen igazi kibontakozás lehet a Habsburg-principium. [...] Az anakronisztikus álkurucok germanofil politikájával szemben a mozaikba tört Közép-Európában az egyetlen igazi politikai rendező erő a Habsburg-principium, a magyar szent korona fényében. Ez a bizonyos Habsburg-principium a múltban sok keserűséget jelentett, de most számunkra megteremné jó gyümölcsöt.” Vizsgáljuk meg részletekbe menően a fentebb említett két pontot. (1) Új körülmények: az évszázados függetlenségpárti törekvések utódai épp egy külföldi szövetségbe keveredtek, jelen esetben Németországgal. (2) Bizalomtétel (sőt, fohász): annak feltételezése, hogy a Habsburg trónörökös és annak minden utóda őszintén elfogadta a „magyar létformát” – Ottó király erre vonatkozó pusztá kijelentésére alapozva.

Másfelől e körülményt a folyóirat általában nem vállalta fel, pontosabban a körülményekre való effajta érzékenységet, amelyet a magyar legitimizmus bizonyos értelemben hirdetett magáról, ahogyan az feltűnik a Korunk Szava főszerkesztőjének szóban forgó cikkében. Épp ellenkezőleg, a keresztényszocialista legitimizmus fő vezetőjének, Griger Miklósnak szánt, 1938 március 1-jén, vagyis az Anschluss előtt néhány nappal közölt nekrológban Katona Jenő két példátlan kijelentést tett. Egyrészt, hogy „Griger Miklós számára a keresztényszocializmus soha nem volt a szociáldemokráciával való megkésett rivalizálás, hanem az Evangéliumból spontán felforrászozó hit és erő”. Másrészt, hogy „[Griger Miklós] a nép és a király ügyét árnyalatilag egybevonónak látta”. Semmilyen mellébeszélést nem láthatunk itt a magyar independentizmus megtévesztő tekervényességéből, viszont észlelhetjük a magyar monarchia, a legitimizmus és a szociális ügyek közti kapcsolat tiszta és egyértelmű megvallását. A következő számban (március 15.), két nappal az Anschluss után, *Griger Miklós sírjánál* címmel megjelent cikkében Széchényi György újra fölvetette ezt a gondolatot, még több erőt kölcsönözve neki: „[Griger Miklós] még a szentkorona-eszmét, még a királyság intézményét is csak szociális mezben tudta látni, [...] az is kiegészítő része lett szociális elgondolásainak, annyira mindent átfogó volt benne a szociális gondolat ereje. [...] S ha ő eszményét nem találta volna meg a szent korona várományosában, Griger Miklós nem is lett volna legitimista, és bizonyos, hogy nem lett volna a szociális királyság eszméjének igazi apostolává.” Ám Katona március 1-jei cikkében szerepel egy kulcsfontosságú elem, jelesül, hogy Griger Miklós a többi nemzetiséggel való testvériség elve nevében felszólalt a hitlerizmus ellen. Vagyis magáévá tette azt a nemes és bátor politikát, amely a katolicizmust a „nemzetek fölé” helyezi. Úgy tűnik, feloldván a jellegzetesen magyar ellentmondást a legitimizmus és az independentizmus között, a Korunk Szava ettől kezdve egy jóval általánosabb ellentmondással került szembe, vagyis az egyszerre nemzetinek és egyetemesnek felfogott katolicizmus dilemmájával. Jellemzően e terület volt az, ahol találkozhattunk a francia értelmiséggel.

A FRANCIA SZERZŐK SZEREPVÁLLALÁSA A NEMZETI KÉRDÉS KAPCSÁN

A folyóirat fennállásának teljes időtartama alatt jelentek meg francia szerzők mint különböző reflexiók és elemzések apropói, vagy direkt módon szerepeltek mint cikkek és esszék szerzői, amelyeket a szerkesztőség a francia irodalomból vagy sajtóból fordított; végül közvetlenül megrendelt cikkek íróiként is részt vettek a szerkesztésben. Az irodalmi holdudvar széles volt: Baudelaire, Henri Brémond, Anatole France, Proust, Céline, Paul Valéry stb... A francia szellem, nyelv és irodalom felé mutatott vonzalmon túl a folyóirat különösen érdeklődött a 20. század első felében végbemenő megterési hullámhoz, amelyet köznapian nagy francia katolikus megújulásnak hívtak. Ezzel a lap felkínálta oldalait Léon Bloynak, Charles du Bos-nak, Huysmans-nak vagy Péguy-nek, illetve kortársaknak mint Bernanos, Maritain, François Mauriac, Daniel-Rops. Leginkább ez utóbbiakat vizsgáljuk azon megközelítéseik alapján, amelyeken keresztül specifikusan vagy mellékesen a nemzeti kérdést tárgyalták a Korunk Szava lapjain.

A francia ajkú katolikusok számára Jacques Maritain volt a mérvadó hivatkozási pont. 1937 februárjában ez utóbbi Budapestre látogatott, hogy előadást tartson Aquinói Szent Tamásról. Az esemény egyik, a Korunk Szavában közölt beszámolójának szerzője nem apadó dicséréssel halmozta „a latin intelligencia legméltóbb hordozóját”, aki az lehetett a modern korban, aki az Angyali Doktor volt a maga korszakában, abban a „legfényesebb és legdicsőségesebb korban”, mikor „[a keresztény kultúra] égit és földit, istenit és emberit maradéktalanul egymásba olvasztott”. „Ezen az estén – fejezi be a beszámoló írója – a katolikus Franciaország, az igazi Európa, az örökkévaló emberi kultúra és az isteni igazság egy sugara csapott be és tündökölt föl a régi Üllői-úti előadóteremben.”³ Nem sokkal később két mélyreható, 1937 októberében és 1938 februárjában közölt cikk – közülük az egyik maga Maritain tollából – részletezi a mester gondolatait a nemzeti kérdésről, ügyelve a kulturális és a közösségi rend megkülönböztetésére. Maritain szerint a kereszténység a kulturális rendhez tartozik, ám „az Egyház tanításaiban részesült népek meggyökerezhetnek a közösségi rendben. Csak egy Egyház van, de több keresztény államalakulat létezhet [...]”. Mindazonáltal a keresztény állam feloszlásával a felszínessé vált vallás feszítővássá válhatott az elnyomó osztályok kezében. „A válasz e burzsoá deizmusra a kommunista ateizmus lett. Itt az ideje, hogy a Kereszténység vállalja a Reneszánsz és a Reformáció Krisztussal való szakításának következményeit.”⁴ A szóban forgó esetben óvakodni kell három hibától – olvassuk a Maritain által írt cikkben – (1) a világot és a földi várost a Sátán művének és uralmi területének tartani; (2) a földön akarattal megvalósítani Isten országát (a kálvinizmus és a gallikanizmus, illetve a jozefinizmus és a kommunizmus jellemzője); (3) megszakítani minden kapcsolatot a földi és égi ország között (az antropocentrikus humanizmus és a liberalizmus elve).⁵ Az eltervezett út tehát olyannak látszik, amely önálló nemzetek közösségéhez vezet egy nagy latin kulturális közeg ölen. Íme egy bizonyos elképzelés Európáról, amellyel előszeretettel szimpatizáltak a magyarok jóval a legitimizmuson túlmutatóan is, a magyar etnolingvisztikai eredet ellenére (amely, mint tudjuk, nem latin, még csak nem is indoeurópai). Két évvel később a Korunk Szava szót adott a latin Európa egy másik hívének, a Maritainnál sokkal kevésbé haladó szellemű P. Gillet OP-nek, a domonkosok rendfőnökének. A folyóirat az ő irányában sem volt szűkmarkú a dicséretekkel illetően: „De különben milyen igen nagyon francia! Nem téved frázisokba [...]. A szája szélén mindig ott bujkál a parányi kis, humoros mosoly, amely szellemi fölényt is jelent, de lelkesedése fölötti uralmát is. Nagyszerű ember: azért is, mert szentéletű szerzetes, de azért is, mert francia!” P. Gillet éppen Budapestre látogatott, hogy előadást tartson a barbársággal szemben álló latin (keresztény, humanista, egyetemes) Európáról.⁶ Mellesleg a kevésbé szemellenzős szellemiségű Korunk Szava érdeklődést mutatott minden francia szellemi irányzat felé, és meg is jelentetett egy elemzést Julien Benda republikánus francia értelmiségitől a spinozai békefelfogás kapcsán. („A béke nem csupán a háború hiánya, hanem erény, melyet a lélek ereje hoz világra.”) Igaz, hogy Benda, a híres *Írástudók árulása* (1927) szerzője könyvében, amelyben kritizálta az értelmiség megalkuvó magatartását a politikai ügyek és indulatok síkján, ezúttal Spinozára támaszkodott, hogy ostromozza a pacifistákat, főként pedig, hogy kritizálja a morális tényezők figyelmen kívül hagyásában álló hibát, amelyet a kölcsönös gazdasági függésekre kizárólagosan alapozva követnek el.⁷ (Az akkori Magyarországon a politikai gondolkodás jórészt az 1920-as békeszerződésben meghúzott határok revíziójára irányult annak érdekében, hogy teljesen vagy részben visszaállítsák a Szent István korabeli királyság határait, ellentétben a Duna mentén zajló gazdasági együttműködésre alapozott pusztá kárpótlási projektekkel).

1938 ÉS 1940: ÚJ PROBLEMATIKA?

Ami a határokat és a veszélyben forgó békét illeti, 1938. március 13-án reggel Magyarország egy olyan határ mellett ébredt, amely a Lajtán végighúzódván már nem Ausztriától, hanem a III. Birodalomtól választotta el. Április 1-jei számában a *Korunk Szava* több oldalt szentelt az új helyzet leírására azon elvek szempontjából, amelyeket a folyóirat továbbra is hirdetni és megőrizni kívánt. Vezércikkében (*Az idő sodrában*) Széchényi György kiállt amellett, hogy minden körülmények között, beleértve az akkoriakat, a Magyarországon élő németeknek (a lakosság durván 5%-ának) garantálják saját nyelvük és kultúrájuk gyakorlásának teljes lehetőségét. Ahelyett, hogy minden követ megmozgattak volna a (nácizmus felé sodródás veszélyének kitett) német kisebbség asszimilálása érdekében, fontosabbnak tartották megnyitni előttük az utat, hogy egy különálló, tisztességes és hűséges csoportot alkothassanak mint *Hungarus*, egyfajta *Deutsch-Ungar*. Így kívánta – állította Széchényi György – az egyszerű igazságérzet, a keresztény gondolat és a történelmi magyar államérdek. Dr. Dsida Elemér ugyanebben a számban egy alapos cikkben (*A szentistváni gondolat európai jelentősége*) hangsúlyozta, hogy Szent István nemcsak Magyarország szempontjából számít nagy alapítónak, de a keresztény Európából is, amiről emlékezetes „intelmei” is tanúskodnak, követendő modellként fennmaradva minden kormány számára. Szent István nemzetiségekről való gondolata volt az, ami előmozdíthatta volna a Duna menti országok önrendelkezését a szomszédos hatalmak minden fenyegetésével szemben anélkül, hogy szükségszerű lett volna a közös nyelv bevezetése; ehelyett egy bizonyos szellemiséget, lelkületet hintett volna el a régióban. Ezért tartotta Széchényi György a Szent István-i gondolatot „az európai béke fő tényezőjének”. Nem véletlen, hogy később (1938 májusában) a budapesti eucharisztikus kongresszus irányította Magyarországra a nemzetközi katolikus véleményközösség figyelmét. Írása végén a szerző Paul Claudel-től idéz, aki nem sokkal azelőtt kijelentette, hogy Közép-Európa gyógyulásához a Szent István-i út vezet.

Az eucharisztikus kongresszusok szokás szerint az egész világ legmagasabb katolikus egyházi méltóságait fogadják. A francia delegáció vezetőjeként Verdier bíboros⁸ interjút adott, amely megjelent a *Korunk Szava* június 15-i számában. Egy időben azzal, hogy örömet lelne honfitársai, mint Maritain, Mauriac és Daniel-Rops nevének felfedezésében a folyóirat lapjain, a közép-európai országok együttműködésének köszönhetően a bíboros kinyilvánította hitét a békében. Szociális téren azzal méltatta a *Korunk Szavát*, hogy a *Rerum Novarum* és *Quadragesimo Anno* enciklikák szellemében tevékenykedik; mindeközben hangsúlyozva, hogy „a népek problémáikat saját szellemük, törvényeik és érdekeik szerint, minden külső befolyástól menten oldhassák meg. A szociális kérdés megoldása is szerencsésebb akkor – fejtette ki –, ha egy nép a maga akaratából és a saját szelleme szerint hajtja végre a szükséges szociális reformokat, mint ha kívülről erőszakolnának rá valamilyen megoldást.”

Továbbra is elítélve az extrémizmust, a *Korunk Szava*, főként Jean Giraud (a *La Croix* francia keresztény napilap főszerkesztője) hangján keresztül⁹ újfent helyeslését fejezte ki egy „harmadik úttal” kapcsolatban, amelyet Széchényi György mérsékelte, keresztény, minden diktatúrával és a liberalizmussal szemben álló útként definiált, ahol „szinte pártokon felül álló erkölcsi elvek irányítják felfogásunkat”.¹⁰ Ezen elképzelésében Széchényi Daniel-Rops támogatását élvezhette, aki nem sokkal azelőtt cserélte le a „fiatal nonkonformista értelmiségi” köntösét a katolikus íróéra. „A baloldal is, a jobboldal is [...] rettenetes feloldódásban van – írta Daniel-Rops. – Az evangélium tehát [...] társadalmunk fölemelkedésének hasonlíthatatlan és egyedül eredményes üzenete marad.”¹¹ (A magyar társadalom fölemelkedésének szintúgy – vélte a *Korunk Szava*.)

1938 novemberében az első bécsi döntés visszaszolgáltatta Magyarországnak az 1920-ban elvesztett területek egy részét, ezzel némileg beteljesítve a nemzeti program bizonyos pontjait. A *Korunk Szava* számára az esemény visszafogott ünneplésre adott alkalmat, amelynek szigorú költőisége élesen elűtött a magyar sajtóban általános elterjedt örömmujongásoktól. Helyeslően fogadva „a világ legnagyobb hazugságának”, vagyis az addigi Csehszlovákiának végét, Katona Jenő szót intézett a Magyarországhoz végre újra csatlakozó magyar lakossághoz: „Titeket halmoz el az igaz Isten könyörületével és jóságával, az az Isten, aki lehetővé teszi a nemzetek születését és pusztulását, és aki nem kedveskedő megoldások felé, hanem vastörvények szerint vezeti a népeket.”¹²

Az 1938-ban elhunyt Széchényi György hiányában, illetve a *Korunk Szavának* betiltása után az említett Katona Jenő új folyóiratot indított 1939-ben *Jelenkor* címmel. Indulása egybeesett a fran-

cia–német hadbalépéssel. Megőrizve erősen náciellenes irányelveit, az új folyóirat természetszerűen fonódott össze a francia harci szellemmel. Példaként említhetjük a Jean Giraudoux *Teljhatalom* című könyvét¹³ méltató, 1939. december 1-jén megjelent cikket, amelynek szerzője azt hangsúlyozta, hogy „a szellem mindenütt, kis és nagy népeknél is védekezésre kényszerült, mivel létében, alapjaiban érzi magát megtámadva”. Az 1940 májusában történt vereség, amelyet „francia tragédiának”, „szörnyű végzetnek” minősítettek, egyszerre idézett elő kábultságot és Marc Bloch¹⁴ módjára levont elhamarkodott következtetéseket. Ez a végzet „több, mint amit a józan értelem megérteni képes” – írták. Ezért hat olyan szálnalmas fecsegésnek minden kommentár, amely a „francia összeomlás okait a napi politika vagy gazdaság síkján összefoglalja”.¹⁵ Mi maradt hát? A Giraudoux által felidézett szellem kétségtelenül. 1941 áprilisában a Jelenkor készült szót adni Henri Massis kritikájának az intellektualizmust illetően (*A francia szellem válsága: Henri massis, Les idées restent* című cikkében, amely látszólag jószívű, valójában maró kritikája Proust-nak, Gide-nek és Valérynek), amely a maga túlzásaival félrevezette a francia szellemet. Ugyanezen számban szerepelt egy hosszú filozófiai elemzés Jaques Maritain tollából, illetve François Mauriac szokásos tárcája. A Jelenkor magyar munkatársai számára Pétain Franciaországa maradt a latin kultúra követendő, ám a bizonytalanság sűrű ködébe burkolózó vezércsillaga.

Az említett nehéz évek alatt a Korunk Szava folyóirat és utódja, a Jelenkor elemzése meglepő képet ad némely jellegzetes magyar vonásról a francia szellemmel való kapcsolatra vonatkozóan. A Szent István-i hazaszeretet erős ötvözetet képezett a nemzet iránti feltétlen elköteleződés és a kereszténység egyetemes felfogása között, amit tovább erősített a szociális érzékenység. Ellenben a szerzők gyakorta követték el a Szent István-i gondolat és a Habsburg-princípium összeomlását, ami a folyóirat irányvonalában felveti az összeegyeztethetlenség problémáját a Habsburg dinasztiához való legitimista típusú kötődés és a francia irány között. Az Ausztriával mindig is szemben álló, épp annyira monarchista, mint republikánus Franciaország ténylegesen olyan politikai hagyományt őrzött, amely azon az elven alapult, hogy minden nemzetet egy uralkodónak (királynak vagy a nép képviselőinek) kell irányítani, szem előtt tartva kifejezetten nemzeti hivatását egy nemzetközösség keretein belül, ahol minden tag egyenlő megbecsülésnek és legitimitásnak örvend. Végső soron a humanitárius vészhelyzetben összeálló szokatlan körülmények olykor képesek elfedni a szembenállásokat.

Fordította Matuz Bence

JEGYZETEK

¹ Interjú Gergely Jenő professzorral, 2005. május.

² Vö. Széchenyi György nekrológja, Korunk Szava, 1938. november 1.

³ KATONA Jenő beszámolója Jacques Maritain Iparművészeti Múzeumban tartott konferenciájáról, 1937. február 15.

⁴ Jacques Maritain gondolataiból, 1937. október 1.

⁵ Isten országa, 1938. február 1.

⁶ P. Gillet OP, az erópai gondolat szószólója, 1936. március 1.

⁷ Az igazi békeprobléma, 1938. január 1.

⁸ Jean Verdier (1864) bíboros, 1929-től haláláig, 1940-ig párizsi érsek.

⁹ A faj mint a totális állam bálványa, 1938. július 1.

¹⁰ A keresztény demokrácia, 1938. december 15.

¹¹ Levél a francia katolicizmusról, 1938. július 1–15.

¹² Köszöntünk Magyar Felvidék, november 15.

¹³ Jean Giraudoux (1882–1944) francia író és dramaturg, 1939 és 1940 között információs főmegbízott. A *Teljhatalomban* (1939) fejti ki a gondolatot, miszerint egy nemzet sorsa ugyanannyira függ identitásától, mint fegyveres erőitől.

¹⁴ Marc Bloch (1866–1944) zsidó származású francia történész, a húszas és harmincas évek úttörő, a középkort vizsgáló tanulmányainak szerzője. Híres politikatörténeti esszéjében (*L'étrange défaite [Furcsa vereség]*, készült: 1940, első kiadás: 1946) az általában vett francia elit és a francia hadsereg vezetésének morális összeomlását fejti ki. Az ellenállásba való belépése miatt 1944-ben kivégezték.

¹⁵ A francia tragédia, Jelenkor, 1940. augusztus 1.

TARJÁNI ANTAL, I. Béla, 2019

TARJÁNI ANTAL, Mária országa, 2020

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

BALÁZS GÉZA

Székely nyelvjárási feredő – Sántha Attila írói tájszótáraiban

Sántha Attila: Bühnagy székely szótár;

Székely szótár küssebb s nagyobbacska
gyermekeknek és cinkáknak

Helyesen tesszük, ha nem úgy közelítünk a *Bühnagy székely szótár*hoz, ahogy egy szótárhoz szokás. Én szeretek szótárt lapozgatni csak úgy is (Kosztolányi után szabadon: „szótárat lapozgatni”), ezt a *Bühnagy székely szótárt* viszont szó szerint „csak úgy” érdemes böngészni. Lapozgatni kell, ízlelgetni a szavakat, fordulatokat, szólásokat, olvasgatni a miniesszéket és nézegetni a csodálatos képeket. A rendhagyó cím is árulkodik, hiszen nem az szerepel a borítón, hogy a székely nyelvjárás szókinccse, hanem a bizonyos „bühnaggal” eléggé megzavarja a tájékozódásunkat. Mi a csuda ez a bühnagy, mert hogy nem része még az aktív székely szókinccsnek sem. Nekem sem volt fogalmam felőle. A bühnagy azt jelenti: erősen, ocsmányul (!) nagy. Ez tehát egy erősen, ocsmányul, baromira nagy és kilóra is súlyos székely szótár. Talán azért a név, mert volt egy előzménye: egy kücsüd vagy kicsid változat, szerényebb névvel: *Székely szótár* (Havas Kiadó, Kézdivásárhely, 2004). A *Bühnagy szótár*nak nincs bühnagy szócikke, szerepel benne viszont a bű, büh (rossz, undok, ocsmány), s bizony azért vettem egy kalap alá a bemutatását a *Székely szótár küssebb s nagyobbacska gyermekeknek és cinkáknak* című csodakedves kiadvánnyal, mert ott megtalálható a megoldás: bünagy, bühnagy (ocsmányul nagy, erősen nagy), sőt még példamondatokban is szerepel: „A büteheny, büh teheny kifejezést kizárólag nőre mondják, férfiakra a csemer állat-ot használják. A kettő keresztezése a büh nagy állat, amelyikről jobb nem is beszélni.” Sántha Attila a bühnagy szót már egészen biztosan visszavezette a székely nyelvjárásba, sőt a magyar köznyelvbe is. Ez nem kevés érdem, mert szavakat felfrissíteni, terelgetni azt jelenti, hogy kultúránk egy darabját megerősítjük. Mielőtt még továbbmennék, a másik könyv címében szereplő cinka szót is illenék megmagyarázni: „Cinka, cinkó: 16 év alatti leánygyermek; s van még pisiscinka, a moldvai csángóban pedig a cenk a fiatal fiú (kölyök)... de most nem etimologizálunk.” A szerző viszont sokszor etimologizál: utal(gat) a szavak lehetséges magyar nyelvi, „családi” (gyök-eredetű) és külső (jövevény) voltára.

Ha nem tudományos munkának tekintjük a szótárt, akkor csak dicsérni tudjuk. Van ugyebár székely nosztalgia. Mérvadó közvélemény-kutatások szerint a magyarok a székely nyelvjárást tartják a legszebbnek. Van kultusza az erdélyi íróknak. Tény, hogy a székely nyelvjárásnak sajátos hangulata, „íze” van. És tegyük hozzá: nagyon is tisztességes értelmiségi törekvés általában is erősíteni nyelvjárásaink megbecsülését – például úgy, hogy feltárjuk és használjuk őket. A székely nyelvjárás egy kicsit a fülünkben cseng, elég Nyíró Józsefre, Tamási Áronra, Karácsony Benőre, Wass Albertra gondolni. Nemcsak maga a nyelvjárás, hanem a sajátos székely gondolkodásmód (furfangnak is nevezik, s a székely viccek ezt használják fel), amelyről egy erről szóló kolozsvári doktori értekezésből azt vettem ki, hogy egyáltalán nem sajátos. Én pedig érzem és tudom, hogy az. Hadd áruljak el valamit: a székely gondolkodásmód és ennek nyelvjárási kifejeződése – meggyőződésem szerint – egy keleti, ázsiai mentalitás leképeződése. Először csak éreztem, nem tudtam bizonyítani, ma már igazolni igyekszem az arisztotelészivel ellentétes, „paradox” gondolkodásmóddal – mely alapvetően ázsiai jellemző, ám szerintem a székely nyelvhasználatnak is sajátja.

Sántha Attila székely szótárai ebbe a varázslatos, furfangos, összetett nyelvi világba vezetnek el bennünket. Nyelvi fölfedezés, mert bár azt (majdnem) mindenki tudta, hogy van székely (és mézőségi meg moldvai csángó) nyelvjárás, de azt talán kevésbé, hogy ez mennyire sajátos és mennyire élő, folyamatosan megújuló. Egyébként hadd tegyem egyértelművé: a székely az egyetlen magyar nyelvjárás, amely köznyelviessé, vagyis kialakult irodalmi nyelvé, stílusa, sajátos (transzszilvánnak is nevezett) létezés módja. Volt erre törekvés a szegedi (szögedi), a palóc vagy a

dunántúli nyelvjárások kapcsán is, de erre a szintre egyik sem ért el. Hogy is mondta Veres Péter? A székely az egyedüli nyelvjárás, amelynek felsőfoka is van.

A nyelvészek természetesen alaposan dokumentálták a székely, a mezősegi és a moldvai csángó nyelvjárást. Történetét elképesztő alapossággal tárta fel és dokumentálta Szabó T. Attila *Erdélyi magyar szótörténeti tára* mintegy másfél millió nyelvi adatával, 14 kötetben. Létezik *Székely nyelv-földrajzi szótár*, *A romániai magyar nyelvjárások atlasza*, *A moldvai magyar tájnyelv szótára*. És vannak még további tájszójegyzékek is. De Sántha Attila székely szótára más. Ez az írói-költői hozzáállásból fakad. Egyébként szótárának címében a székely megjelölés kicsit korlátozó, de én sem tudnék jobbat. Erdélyi? Romániai magyar? Na, ne.

Mitől is más ez a szótár, mint a többi? Attól, hogy kinézetre bár szótár, tehát lexikográfiai munka, beleolvasva azonban szubjektív kalandozás a székely nyelvjárásban (nyelvben) felbukkanó érdekes, különleges, sajátos jelenségek között. Bár a szerző igyekszik körülhatárolni anyagát, vagyis: „Azokat a szavakat kerestem, amelyek a magyar nyelv használoin belül kizárólag vagy elsősorban a székely nyelvcsoporthoz jellemzőek”, de ez csak félig-meddig sikerült. A szótárt végiglapozva a szavak legalább 20-30%-át köznyelvi és persze (nem kimondottan székely) nyelvjárási és néprajzi tudásomból ismertem. Tehát lehet, hogy a szótár címszavai „elsősorban” a székely nyelvcsoporthoz jellemzőek, de azért ismeretesek máshol is. A másik fontos észrevételem, amire egyébként nem is utal az író-költő-szógyűjtő-szótáríró: az időtényező. Leginkább azt mondhatjuk, hogy az élő nyelvjárást gyűjtötte, amelyben értelemszerűen felbukkannak nagyon kevesek által ismert régi és nagyon mai elemek egyaránt. Tehát archaizmusok és neologizmusok, esetenként erdélyi szlengszavak, sőt – megkockáztatom – egyedi előfordulások is.

Egy szótár alapvetően szavakat gyűjt egybe. Sajátos a szavak nyelvészeti besorolása. A nyelvjárási (dialektológiai) szakirodalomban a tájszavakat hagyományosan három kategóriába soroljuk: valódi tájszó, jelentésbeli tájszó, kiejtésbeli (alaki) tájszó. Sántha Attila eltér ettől, bár a hármasságot megtartja: tulajdonképpen (valódi) tájszó (amelyet a székelység kisebb része használ), általános székely tájszó, erdélyi tájszó (nemcsak székelyek használják). Nem is akarom kifogásolni, hogy egybemosza a nyelvészeti szakirodalomban megkülönböztetett székely, (kalotaszegi és) mezősegi, csángó és persze partiumi nyelvjárásokat, vagy például azt, hogy a nyelvészek nagy súlyt fektetnek a kiejtésbeli sajátosságok bemutatására. Rendkívül rokonszenves, ahogy néhány oldalon összegyűjti a tömb- és szórványszékelyeket: különösen a nagyon rejtőzködő, régi székely diaszpórákat – egészen a nyugati és északi részekig; és nem feledkezik meg a partiumi Székelyhídról sem, ahol bühnagy módon él a székely öntudat. Ilyen alapos áttekintéssel még nem találkoztam, ennek oka természetesen az, hogy nagyon sok a kérdőjel a székelyek múltjával, elhelyezkedésével, vándorlásával kapcsolatban. Annyi azonban – éppen néhány nyelvi jelenség kapcsán – kirajzolódik, hogy a történelmi Magyarországot egyfajta „székely gyűrű” vehette körül.

Azért nem bonyolodom bele sem a nyelvjárástani módszerekbe, sem pedig a székely nyelvjárás jellemzésébe, mert Sántha Attila sem nyelvészként és nem is lexikográfusként kezdett hozzá szótárához, hanem íróként. Íróként, aki ízlelgeti, fölfedezi, használja, alakítja és továbbítja a nyelvet. Munkáját találóan írói tájszótárnak nevezi Péntek János nyelvész. Sántha Attila „tájszótár jellegű” gyűjtést említ, és bár tudományos formátumban igyekszik közreadni a sokféle forrásból (újságcikkekből, könyvekből, beküldött listákból, hallomásból, saját élményeiből) összeállt anyagot, azért a szócikkek nem teljesítik a tudományosság követelményeit. Sajátosak a szócsalád-csoportosítások, a jelentésmegadások, olykor nagyon terjedelmesek, már-már esszészerűek a szóra vonatkozó példák, és bőven vannak nem bizonyított etimológiai sugalmazások. Semmi gond, ha nem tekintjük tudományos munkának és forrásnak. A szerző ki is jelenti: „Elképzelésem szerint egy szótár is lehet olvasmányos, s ha nem is regényként, de legalább elbeszéléskötetként olvasható, naponta felütve azt egy-egy oldalon.” Pontosan így kell olvasni: kalandozni kell benne, ízlelgetni, fejtegetni, élvezni, megfürödni nyelvi világában. Ismerünk hasonló törekvéseket. Tágabban akár ide sorolhatnánk Temesi Ferenc *Por* című szótárregényét (de azért az mégiscsak egyértelműen regény vagy pontosabban: regények), viszont nagyon hasonlóan tartom Nyelvész Józsi *Szlengblogját* (2009), amelynek bevezetőjében meg is írtam: „A szlengszótár különlegessége a példamondatokban összekapcsolható háttértörténet.”

Nincs értelme azon fennakadni, hogy a szótárban mi székely, és mi az, ami más nyelvjárásokban is előfordul, illetve köznyelvi, hogy mi az archaikus és mi az újabb, román átvétel, mi van benne

TARJÁNI ANTAL, Párhuzamos keresztezés, 2018

TARJÁNI ANTAL, Fénybe zárva, 2018

TARJÁNI ANTAL, Tatabányai panelkehely, 2017

TARJÁNI ANTAL, Múlt századi örökség, 2017

és mi nincs benne (magam több tucat székely szót ismerek, amit nem találtam a szótárban), sőt a kákán sem érdemes csomót keresni: vagyis belekötni a sokszor valóban elég szabad etimológiába. (Megteszi ezt Kuszálik Péter *Az intrikus kritikus* című könyvében: ProPrint, Csíkszereda, 2019.) Tehát írói tájszótárról van szó, egy író vegyes gyűjteményéről, s a közlés kapcsán szabad fantáziájának, gondolatainak termékéről. Hogy lehet tudományos értéke is, hiszen rögzít, dokumentál, fölvet ötleteket, az kétségtelen. Hiszen a tudomány számára minden lehet – megfelelő kritikával – forrás. Így én is fogom használni – megfelelő körültekintéssel – a szótár anyagát.

Annyit azonban mindenképpen meg kell jegyezni: a szótár egyenetlen. Vannak benne valódi archaikus székely nyelvjárási elemek (megmásodegyesedik, siritt, telleg, tőked), újak (hajtási, deszkalé), valamint egészen biztos alkalmi, ironikus-tréfás-furfangos (még az is lehet, hogy székely) szavak (ádámbűz, éjjelibátor, fingos borvíz, izoming), olykor szólások (deszka a talp alá = pálinka, szeszes ital; disznóvágáskor mondják, jó volna valami deszka a talpam alá, mert elég hideg van; elszövődik a nap = fátyolfelhő húzódik a nap elé; felbogozza a farkát = megsértődik). Vannak régen nem használt archaizmusok, és vannak az egész magyar nyelvben széles elterjedt kifejezések (böszme, cefetül, cibere, ciher, cinterem, condra), no meg új román átvételek (bulándra, miccs, punga), amelyeket csak némi megszorítással tekintenek székely nyelvi elemnek, s nem is örülnék, ha ez lenne a székely nyelvjárás jövője (bár az én érzelmi viszonyom érdektelen). Hogy mennyire nem csak székely szavak vannak a szótárban, hadd mutassam be két példával.

Nagyon szép régi szavunk a harap: lehullott, száraz falevél, avar. A szótár utal arra, hogy más tájszótárak is följegyezték, van rá nagyszalontai, szilágysági adat. De ennél is fontosabb: a nem székely Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelme*: „Halál formára jár bán törökök között; / Mint az lángos harap, ha nádiban ütközött”. Sokan nem értették itt a harap szót, igének gondolták, pedig főnév: avartűz, égő avar (Beke József: *Zrínyi-szótár*). Kétségtelen, hogy a székely szótár további adatai gazdagítják a szócsaládot: harapégés, harapégésgomba, harapégtégomba, harapica. A szótárban csíki adat van a kancsukára (többágú, bőrszíjból font korbács), és utalás az *Új magyar tájszótár*ra, s valóban, utóbbi helyen nagyon sok további adat: pl. Makó, Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Torontáltorda, Makád, Nagykőrös, Nagyszalonta, Szeged... (A kancsukáról magam is írtam: *Kancsuka és nuncsaku*, Magyar Nyelvőr, 1995). Vagyis sem a harap, sem pedig a kancsuka nem tekinthető „csak” székely szónak. És így vagyunk még sok egyéb adattal.

Elég pontosan körülhatárolható, hogy a szótár minek van híjával. Először is vannak benne elvett szólások, tehát mintha azt sugallná, hogy ez nemcsak szótár, hanem frazematár is. De nem. Pedig tudom, hogy a székely nyelvjárás gazdag szólásokban. Vagyis egy székely szólástárra még szükség lenne, lehet tehát ez irányban folytatni a gyűjtést, esetleg éppen a szerzőnek, mert egészen biztos, hogy aki ennyire belevetette magát a nyelvjárásba, az nem fogja abbahagyni. Az elmúlt paraszti élet szavaiból csak hébe-hóba vannak mutatók, pedig rendkívüli gazdag terminológiája részben már kiveszett, utolsó képviselőit még éppen ki lehetne faggatni. Ugyanis már nem a régen megjósolt 24., hanem a 25. órában vagyunk. Biztos vagyok benne, mert jeleit érzékelem, noha magam nem ismerem, hogy létezik egy erdélyi szleng, főként diáknyelv. Ez hiányzik a szótárból. Egy apró adalék hozzá: Málnási Ferenc: *Erdélyi diáksóder* (Tinivár, Kolozsvár, 2010). Tehát úgy látom, hogy a szótár írója (összeállítója) nem ment bele elég mélyen a paraszti múltba (ehhez néprajzkutatónak vagy nyelvjárásgyűjtőnek kellene lenni), és nem akarta bevenni a szlenget (ehhez talán szociológusnak, de legalább szociografikus újságírónak) – valahogy a kettő között, talán az erdélyi kisvárosok sajátos, vidék és irodalom által árnyalt „köznyelvét” igyekezett megragadni.

A legfontosabb kérdés az, hogy ha nem tudományos, hanem „csak” olvasmányos, akkor mire is való ez a szótár. A „csak” azért került idézőjelbe, mert ha valami „csak” olvasmány, az már nagyon örvendetes. És ez a szótár vonzó, csalogató! Szótárt ugyanis nem nagyon vásárolnak és nem nagyon olvasnak az emberek. Ezért tartom jó ötletnek, hogy a *Székely szótár* első, igazából valóban szótárszerű, nekem, szakembernek megfelelő, jobban kereshető formátuma után a *Bühnagy székely szótár* nagyon látványos, vonzó: mozgalmas a tördelés, rengeteg erdélyi fotó (Ádám Gyula és Fodor István) – és ezért ugyan szótárként kevésbé használható, viszont böngészhető, lapozgatható; vagyis nem szakmai, hanem szobánk díszére válható könyvélmény. Célja tehát nem a székely nyelvjárás dokumentálása, szavak felsorolása és kereshetősége, tudományos kutatása, hanem valamiféle belefeledkezés ebbe a nyelvjárásba – szépen illusztrált, és olykor esszéisztikus szócikkkel. Eből a címszótípusból kedvencem a puca. Jelentése: a kislány pinája. Folytatás: Székelyföldön kívül

a szó mindenütt a férfi nemi szervet jelenti. Hadd ellenkezzem: szó sincs róla. Mindenhol máshol mindkét nem nemi szervére utal. Bakos Ferenc szerint román jövevényszó, s a románban is kislány vagy kislány nemi szervét jelenti. Mivel a szó nagyon közel áll a pina, puna, picca szavakhoz, nem erőltetném a román párhuzamot. Azt pedig teljesen magától értetődőnek gondolom, hogy a kislány és kislány nemi szerveire ugyanaz a szó vonatkozik; hiszen a kisgyermek nemileg nem érett, nem is szükséges megkülönböztetni. Ha mégis szükséges, teljesen egyértelmű, hogyha a kislány vagy a kislány pucája kerül szóba. Hogy lehetne ezt félreérteni? Inkább arra gyanakodnék, hogy itt valami nagyon ősi kettősség rejlik. Egyes szavak a régiségben két ellentétes dolgot is jelölhettek, gondoljunk csak az öl és az ölel szóra, melyeknek ugyancsak van egy kis közük a nemiséghez (is). Freud írja a *Bevezetés a pszichoanalízisbe* című könyvében, hogy az ősi gyöksszavak magukban foglalják ellentétüket („az ellentét jelentheti önmagát”), nincs okunk kételkedni abban, hogy a puca is ilyen ősi gyöksszó lehet.

Ha a *Bühnügy szótárt* már eléggé kiveséztem, bizony szólni kell a kicsid vagy kücsüd szótárról is. A *Bühnügy szótár* megjelenése után ugyanis a szerző készített egy kisebb székely szótárt – gyerekeknek (Csillag István illusztrációival). Ennek már sokkal nyilvánvalóbb a pedagógiai célja: fölfedeztetni, megismertetni és gyakoroltatni a (székely?) gyerekekkel a székely nyelvjárást. Például ilyesféle szövegekkel:

„Délután, jövet hazafelé Barótról, gondolám bémények a korcsomába, vegyek egy szem bambucot. S há látom, hogy a reggeli koma ott feszedezik a bójáratnál. Most egy másik csóróba kötött belé, de avval nem ment a meccs, me’ az egy keményebb csórócska vót, s asszongya neki: Varrjál gombot a szájad szalonnájára, me’ hanem a pofád meg lesz hasogatva. Több se kellett, a koma megfordult, s nagy sebesen vette es az irányt Hermány felé.” (A webvidek.ro versenyén egy kisbaconi csapat helyi nyelvjárásban írt fogalmazása.)

Borbé Levente *Csihányferedő* című írását is idézi – ez már valódi nyelvjárási irodalom:

„Ekkor megint nekifogott a monyókálásnak. Eccercsak sikerül! Felállt, s nagy böcsen tekintett belé a sugárzó Napba. Osztán egyet gondolt, s a házháta felé fordulva, kitárta magyaróhutyuróspokrócos repelőszerketáját, s levetette magát a »mélybe«. Nem es úgy repült mint egy sas, de még úgy se, mind a hergelődő verébpalánták, hanem úgy, mint egy zsák. A kellenél hamarébb ért földet. A szerencséjére bokrosra és jó füvesre esett, s egy csomó csihányba. Belélepcsent oda, s csak a szemüvege folytatta a repülést balfelé. Jól belerittyentette a hátsóját, na meg a hátát, s azt a bütürmec fejét. (...) Mondák es neki – há nem akkor, me nagyon mérges vót, csak utána – hogy ejsze egy életre sikeredett kiűznöd magadból a rehumát, olyan csihányferedőt vettél.”

Van itt minden: valódi (csak székely) tájzó, sajátos szórend, archaizmus, elbeszélő múlt, mondatátzövdés, kijelentő helyett használt felszólító mód, kicsinyítés, székely „sesegés”, ejtéskönnyítésként betoldódó magán- és mássalhangzók, valamint betűnépiesség (az írásmód tükrözi a nyelvjárási kiejtést).

És mivel ez valamiféle székely nyelvjárási tankönyv, ott a feladat: Írd át közmagyar nyelvre! És ott a sok kérdés: Milyen ember az, aki feszedezik? Két sor, hogy akkor írja oda a (székely?) gyerek! Én most megoldom, megnyitom a *Bühnügy szótárt*. Feszedezik: teszi a nagyot, adja a nagyot.

A másik írás után pedig ez a feladat: Kérdezd meg az öregeket, mit szoktak rehomára használni? Jó ötletnek tartják-e a csihányferedőt? (A rehom, ugye, reuma, a csihány meg is van magyarázva: csalán, sőt meg is van toldva egy szólással: csihányra pisil vagy pesel: arra mondják, aki ideges, és emiatt kötekedik, veszekedik). Hogy ez utóbbi sem föltétlenül csak székely lenne, bizonyíték (azon túl, hogy én is ismerem például városi folklórbeli formáját: rá fogsz hugyozni a karbidra), de a ez a szólás benne van O. Nagy Gábor *Magyar szólások és közmondások* (1976) című könyvében is: csalánra vizelt (hugyozott, pisált): feltűnően komor, mérges; illetve Bárdosi Vilmos *Magyar szólástárban* (2003) is: nem várt kínos helyzetbe került.

Szóval efféle furfangos székely kifejezésekkel kínálja meg a könyv a gyerekeket, hogy felfedezék, gyakorolják nyelvjárásukat. De mivégre is? Ez itt a nagy kérdés. A válasz az antropológus nyelvész számára egyszerű: az anyanyelvi környezetét, esetünkben az anyanyelvjárási környezetét mindenkinek ismernie, szeretnie kell. Mert ez a személyiségünket biztonságossá tevő kötődés alapja. Azért kell ezt hangsúlyozni, mert ettől az embert sokszor elidegenítik. Ha elhagyja szülőfaluját, akkor szinte biztos, hogy rácsodálkoznak, rosszabb esetben megjegyzéseket tesznek, csúfolják is nyelvjárásáért. Ez a jelenség több társaslélektani okra is visszavezethető: van egyfajta nyelvi verseny

TARJÁNI ANTAL, Esztergomi Kálvária 1., 2017

TARJÁNI ANTAL, Esztergomi Kálvária 2., 2017

az emberek, közösségek között, létezik egy torzult fejlődéstudat, amely szerint a vidék nyelvhasználatát elmaradott, ráadásul erre ráerősítettek azok, akik – talán a legjobb szándékkal – a helyi nyelvjárásokkal szembeállították az iskolában tanuló köznyelvet; holott nem egymás ellenében, hanem egymás mellett, egymásra épülve kellene alkalmazni. Szerencsére van egy egyre erősödő, egészséges társadalmi jelenség: a lokálpatriotizmus, a szülőhely, szülőföld, lakóhely szeretete, kultúrájának, nyelvének, nyelvjárásának (!) a fenntartása. Részben ezzel függ össze a világon itt-ott megfigyelhető nyelvjárási reneszánsz. És ebbe a folyamatba illeszkedik a székely szótár és „küssebb” (köznyelvi: kisebb) változata.

Korábban Sántha Attila székely tájnyelvi verseivel már beopta magát az olvasóközönség szívébe. Nyelvészkedésének bizonyítékát, a székely nyelvjárás szótárát és olvasó- vagy tankönyvét a székely nyelvjárás emancipációjának, valamint a helyi értékek fölfedezésének, megszerettetésének szándéka jellemzi; egyúttal beleilleszthető a több nyelvi kultúrában megfigyelhető nyelvjárási reneszánszba, tehát több okból is nagy rokonszenvvel tekintem, nyelvészként támogatom, és szívesen ajánlom „küssebb s nagyobbacska gyermekeknek és cinkáknak”, de akár szüleiknek is esti olvasmányként. (*Előretolt Helyőrség Íróakadémia; 2018, 2019*)

TARJÁNI ANTAL, Évi, 2017

STURM LÁSZLÓ (1967) Budapest

STURM LÁSZLÓ

Két Gyula

Illyés Gyula: Mi az, hogy idő?

Kelecsényi László: Az utolsó kéz

Egy kritikába gyömöszölve Illyés kötetben eddig meg nem jelent rövid írásai és Kelecsényi László Krúdy-kérdéseket ízelgető „lakomája” (alcíme ugyanis: *Krúdy-lakoma*). Hogy kerül a kettő együvé? A kötetkiadások egyidejűsége, klasszikusok mai jelenléte, részben kortársak voltak – merülhetnek föl az érvek. De maradjunk Illyés megfontolásainál. Egy kötetbeli jegyzetében ír a vakok intézetében tett látogatásáról. Ő a verseit olvasta fel, előtte egy előadó róla és Juhász Gyuláról beszélt. Így kommentálja a költő a témaválasztást: „Sohasem ötlött eszembe, hogy Juhász Gyula megindító, bensőséges munkásságával az enyém valahol is érintkezik. Tán emiatt suhant át a fejemben az a megmosolyogtató gondolat: vajon nem annak köszönhetem-e a megtisztelő párba állítást, hogy engem is Gyulának hívnak? Aztán még badarabb ötlet; s ha Reviczky Gyulát, Vargha Gyulát, Krúdy Gyulát s általában az irodalom minden Gyuláját bevinnénk a kalap alá? S ha egyáltalában az írókat egyszer keresztnevük szerint osztályoznánk?” Én össze nem hasonlítom, csak egy kalap alá veszem őket.

És ha még azt is tudjuk, hogy Illyés kötete olyan sorozatba illeszkedik, amely eddig ismeretlen kéziratait jelenteti meg, köztük történelemfordító évek (1945, 1956–1957) naplójegyzeteit és egy regényt, akkor rá is vonatkoztathatjuk Márai mondását, amit Kelecsényi idéz: „A halottak mostanában sokat és jól írnak.”

I.

Az Illyés-kötet első darabjai (egy novella és néhány tárcsa a húszas évek végéről, harmincas évek elejéről-közepéről) a szociális kérdést állítják a középpontba. A novella egy tipikus sorson át, a publicisztika egy helyszín vagy egy jelenség vagy egy esemény cseppjében igyekszik megragadni a problémák tengerét. Egy új bérház lakói, az otthon főzés helyett terjedő ételrendelés szokása, a szabolcsi parasztok Baranyába bolondulása az állítólagos puszták földek miatt – a jelen folyamatainak tettenérésére kínál lehetőséget. Ha az író nem is vall szégyent velük, de nem tartoznak az életmű javához. Inkább az írástudói felelősség megnyilvánulásai. A legutóbbi (*Legenda a földről*) végén ír fogantatásuk indulatáról: „A tények miatt pirulok [...] a valóság kiált, és azt kiáltja, hogy a kérdés döntésre megérett és bűn nem foglalkozni vele.”

Egyértelműen szépirodalom, és annak is magaslata, amikor a tájokról ír Illyés. Ilyen a tágabb szülőföldről szóló *Dombóvár* és *Érzelmes hátrapillantás*, illetve a szerzett otthont bemutató *Tihany*. Személyes élmény és történelmi ismeret, hagyománytisztelet és jövőfürkészés harmóniája melegíti át a sorokat. A máig, mit máig, örökké tartó elevenség titkát már az 1934-es *Dombóvár* eleje felé kimondja a szerző: „Az én életemben Dombóvár volt az első város, csak vallomásokban tudok beszélni róla.” Az egész személyiség érintettsége és az ebből fakadó vallomásosság teszi többé ezeket az írásokat az egy-egy problémára összpontosító publicisztikánál (miközben természetesen a publicisztikának is megvan a maga tisztas helye a közéletben és az életműben). Az érett férfi távlat és a várossal először itt szembesülő gyerek közvetlensége együtt érvényesül, együttesük teszi vibrálóvá az emlékezést. Miközben egyre jobban kitárul az író előtt az évek során a város, végig megmarad az új létér meghódítására induló kisdíák alapérzése, aki a pályaudvaron „a boldog szükkölésnek izgalmát” élte át. A szociális szempont innen sem marad el, de a történelmi távlat és a kiútkereső remény távlatában a helyzet biztatónak, alakíthatónak mutatkozik.

Ahogy Tihanyban is (1960 körül, az írás keletkezése idején) fenntartható a táji hagyomány és életmód szerves egysége: „Amennyire a divatos fürdőhelyek fárasztanak, sőt csüggesztenek, annyira fölűditenek engem a maguk eredendő tevékenységét folytató tájak.” Ezek kínálják az otthonlét érzését, ide lehet belegyökerezni. Az otthon, a haza mibenlétét ugyancsak a *Tihanyban* tapogatja körbe a szer-

zõ: mentesítve érezzük magunkat a dolgok aggályos felmérésétől, hiszen az egész meghittsége amúgy is kezeskedik a részletekért. Nem kipálandó látnivalók köteleznek, hanem az érzelmek rejtélyes alkímiája párolja ki a környezet esszenciáját: „No de én Ozora valamennyi utcáját sem jártam be, s itt is azt érzem, ráérek. Ha én nem, hát az unokáink. A hazámban vagyok. Abban pedig – mint a jó öltönyét a férfi – elsősorban nem azért élünk, hogy díszelve mutogassuk, hanem hogy jól mozogjunk, jól dolgozzunk, vagyis emberien jól érezzük magunkat benne. Tihany látnivalói minden útikönyvben benne vannak [...] A látnivalók helyett a tihanyi éreznivalókra terelném a szót.”

A negyvenes éveket az említett *Vakok* közt mellett két írás képviseli. Az egyik a kisgyerekről szól, nyelvi leleményeiről. A másik a háború pusztításáról. A három együtt akár jelképesen föl is vázolja Illyés – korabeli – világát: családi örömök, közös borzalom, mégis megmaradó művészet. 1960 körüliek a következő darabok, köztük a három említett tájleírás közül kettő. A sajátos téeszkrónika (*Gyapottermesztés Vilma-majorban*) – aligha véletlenül – csak több mint fél évszázaddal keletkezése után jelent meg folyóiratban. Az utolsó írások többnyire már a hetvenes években keletkeztek. Bennük az öregedéssel, az idővel, önmaga pályájával vet számot az öregedő költő.

A java írásokban teljességében, a többiben helyenként élvezhető, ami Illyés egyik nagy vonzereje: a stílusa. Vagyis hát a bölcsessége, mert ez nyilvánul meg leginkább ebben a stílusban: a pontos számbavétel és a körültekintő mérlegelés. (Nemrég némi örömteli meglepetéssel olvastam, hogy Orbán Ottó is Illyésben találta meg egyik nyelvi példaképét.) Magáról is írhatta volna Illyés, amivel a mindenk ellenére sikeres téeszelnököt jellemezte: „Szűkszavúsága, egyszerűsége [...] egykettőre megértést teremtett. [...] Különös ösztöne volt, hogy a lényegtelen az utolsó csöppig lerázza magáról, de olyan természetesen, akár a vízből kilépő kutya.”

Egyszerűség és megfontoltság számos jól idézhető bölcsességet forog ki magából lépten-nyomon. Jelzik ezek, hogy a látszólag véletlenszerű meglátásoknak is érett meggondolás ágyaz meg. Például: „az igazi átalakulások, melyeket a visszacsínálás veszélye nem fenyeget, láрма nélkül szoktak megadni”; „A magyar városok története első pusztulásukkal kezdődik”; „tűnődtem, azzal a lebegő emelkedettséggel, amibe ilyen mély próbák után kerül az ember”; „A hallgatag emberek nyelvét leginkább még a veszekvés oldja meg”. De elámul a mai olvasó egy-egy találó, megkopott nyelvérzékünket üdítően megcsúfoló kifejezésén is. Érdekes, itt is a „vall” ige az egyik ilyen meglepetés: „Ágai recsegése, törése, széttörése vallja meg a fát”; „mi más vizsga számít, ha nem az, amelyben a baj vallat?” Vagy két fordulat arra, hogy *beszélgetni kezd*: „hogyan kezdünk-e vele”; „Nem vagyok jó szóindító ember”.

A külvilágra irányuló figyelem állandóan önmagát is vizsgálztatja, saját magát pásztázza. A kettő együttes megjelenítése az olvasót társul fogadja. A vakok kapcsán írja, de megint nem csak rájuk áll: „eltökéltem, vendéglátóimat azzal becsülöm meg, hogy egy gondolatomat sem rejtem el előtűk”.

Egy megjegyzése – az ügyis kipusztuló gyapotra kapott állami támogatásból megélt téeszről szóló darabban – a stílus újabb forrásvidékére vezet. „Az olvasó nyilván megérzi, amit én is megéreztem, az óriási vígjátéki szerkezetet ezekben a helyzetekben s általuk mintegy a tájban” – írja. Igen, talán ez a titka Illyésnek (az örökölt nyelvi gazdagság, ép mondat szerkezetek mellett), hogy meglátja a helyzetek műfaji szerkezetét! Így rögtön adódik számára az értékrendek, arányrendek választéka. És miközben a jelenségek determináltsága válik egyrészt nyilvánvalóvá (a műfaji határok), másrészt a határon belüli alakíthatóság teret ad, szabadságot tágit a keresésnek, a cselekvésnek.

A szabadság kitapintása a meghatározó kényszerek között – ez adatott többnyire Illyés Gyulának a 20. századi magyar történelem nagy részében. Történelemlátására is ez a „menteni, ami menthető” felfogás a jellemző. A vesztésben való helytállás a fő mérce. Mint már más összefüggésben idéztem: „mi más vizsga számít, ha nem az, amelyben a baj vallat?” Félig tréfásan még azt is fölveti, hogy a csapások nagysága és a helytállás módja szerint népjellemfeltárást lehetne végezni: „Ahogy a dialektusokról, a népjellemről is lehetne különböző árnyalatú térképet rajzolni. Átmeneti érvénnyel, azt is tudom.”

Felértékelődnek a részsikerek. Bár a szabadságharc elveszett, Béri Balogh Ádám egyik hadjárata kisöpörte Tolna megyéből a rác rablóbandákat, és megteremtette a vidék későbbi békés fejlődésének alapját (*Érzelmes hátrapillantás*). Az értelmetlen gyapottermesztésre kapott támogatás módját ad az eldugott helyen lévő téesznek a viszonylagos fejlődésre (*Gyapottermesztés Vilma-majorban*). Az állandó mulásban váratlanul megragad egy-egy semmiségnek tűnő virtus. Például két évszázad múlva is eleven egy hajdani különös disznóvágás emléke (*Mi az, hogy idő?*).

Ennek jegyében értékelődik föl az újra-újratekzdő és megtartó nőiség. Költészetében a *Ditirambus a nőkhöz* dicséri föl leginkább a létezés női elvét. Itt – az *Igazolványok* című alkalmi tárcában – így ír: „nők ojtották belém s tartották meg bennem a hitet, hogy mégiscsak lehet bízni az emberiségben, az emberi elme rendteremtő – romeltakarító és életet szervező – erejében.”

A *Gályarab éneke* így összegzi a költő időskori bölcsességét: „Bizony, az élet is visz és hoz. Morzsolja le, ragadja magával, dobja ki – valami túlsó partra – a perceinket; végzi a maga elemével, amit a balatoni nyelv *hablás*nak mond. Amit ennek ellenében – *turzásként* – hoz, arra véleményem szerint nem fordítunk elég figyelmet. Nem, még a kézzelfoghatókra sem. Prehisztórikus viszonyt tépünk szét ezzel. Civilizációnk gyökérhálózatát sorvasztjuk.”

A kötetzáró *Az öregedés hasznáról* az önmegismerésben érvényesíti a fenti tudást, higgadtan néz szembe az egész életében – és tegyük hozzá: utókorában – rászórt vádakkal.

II.

Kelecsényi László több mint két tucat kötetbeli Krúdy-esszéje értékes adalékokat nyújt a Krúdy-kutatóknak és -kedvelőknek. Ugyanakkor kirajzolódik a könyvből egy rajongás története is. A rajongóra vall, ahogy a legkisebb adatoknak is utána megy, ahogy minden érdeklő rajongása tárgyáról. Nyelvre sem az irodalomtörténeti szakmát újabban gyakran kísértő bikkfanyelv, hanem a személyes élmény és a szakmai magabiztosság örömteli, könnyed és világos nyelve.

Persze ennek szintén megvannak a veszélyei, de a könnyedséggel járó összegző szemlélet, odavetett meglátás a szerzőnél alig két-három alkalommal tűnik sablonosnak, leegyszerűsítőnek. Talán az összes kételyem összefoglalható pár sorban: régi, de vitatható szemléletet vesz át, amikor arról ír, hogy Krúdy messzire került a könyvtárakat, és csak az élet tanította; ugyancsak egyoldalú, amikor a 104. oldalon az egész magyar 19. századot mint bukások és kudarcok sorozatát láttatja; néha tudománytalannak számító kérdésekben – Hamvas génuszelmélete, csillagjóslás – mentegetőzve jegyzi meg: „Persze fenntartásokkal lehet csak fogadni ezt is”, de aztán, szerencsére, nem engedi magát a fenntartások által túlságosan eltéríteni – de akkor minek a fölösleges mentegetőzés?

A kötet címe (benne a szó: „utolsó”) és záró írása (*A szerkesztő búcsúja*) talán rejtve arra utal, hogy a szerző ezzel a kötettel kívánja zárni szeretett írójáról szóló műveit, szöveggondozásait. (Rejtve, mert az említett írás csupán a legújabb Krúdy-kiadásban való részvételével vet számot. Igaz, az író iránti szeretetének egész ívét megrajzolja, annak kezdeteiig viszi vissza a történetet.)

Vége lenne a rajongásnak? Semmiképp. Legalábbis nem úgy, ahogy szokás: csalogással. Inkább a józan, árnyalt értékelés váltotta föl a kritikátlanabb ifjúkori kezdeteket. Persze, Krúdyban még kritikusan szemlélve is beláthatatlan alkalmat lelünk a legnagyobb és a legkülönösebbel való találkozásra. Mindenesetre feltűnőnek Kelecsényi kiérlelt ízlésre valló, bár csak mellékesen elhullajtott ítéletei. Az *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél* és párnovellája kapcsán így értékel például: „Mindenesetre a novellák egyike sem sietősen papírra vetett írás, semmi sincs bennük az írójukat ekkortájt már sajnálatosan jellemző elnagyoltságból.” Vagy az *Asszonyosságok díjáról*: „Talán éppen attól olyan összefogottan egységes ez a műve, hogy nem a napi folytatás robotjában készült (miképpen későbbi, úgynevezett bécsi regényei [...]) is efféle, nyugodtabb munkakörülményeknek köszönhetik magasabb irodalmi ázsíójukat.”

Krúdy örök, de az örök felfedezésének is megvan a személyes története. A Krúdyhoz való viszony tudatosítása az önmegismerés útja Kelecsényi számára (és a vele egy úton járóknak). „Bizonyos életkor elérése vagy élettapasztalat megszerzése után rá kell döbbenjünk, hogy sorsunkat nem magunk irányítjuk, s nemhogy a világot nem tudjuk megváltoztatni, de még önmagunkkal sem igen vagyunk tisztában. Akkor rádöbbenünk, hogy a múlt felejtésre ítélt eseményei mennyire fontosak, hogy újbóli megélésük nem passzivitás, nem menekülés a valóság elől, hanem a megismerésnek és az igazságnak egy mélyebb, rejtettebb módja. S ekkor jön el Krúdy és a hozzá hasonló szemléletű művek és művészek ideje. Huszárik is ezt érezte meg benne, s ezt tárta föl a mozgókép eszékeivel” – ismer rá Huszárik témaválasztásában saját tapasztalatára.

Kelecsényi a „múlt felejtésre ítélt” mozzanatait bányássza elő esszéiben, és kelti életre, mutatja meg általuk új oldaláról az életmű lényegét, illetve teszi érzékletessé azt az idővel egyre elmosó-

dottabb közeget, amely a remekművek megszületéséhez hozzájárult, illetve a változó (utó)korokat, amelyek különbözőképp fogadták ezeket a műveket. A legtöbb írás a „sokak számára apróságnak tetsző, ám mégis fontos részletkérdéseknek” (*Az utolsó kéz*) jár utána. A játékosnak tűnő ötletek, eddig figyelemre nem méltatott apróságok iránti figyelem akár új belátásokat ígérhet: „Összevetve együttes tanulságaikat, talán kiderül valami, amit sem a taxatív nyelvészet, sem a szövegelvű tudományoskodás, sem az anekdotázó kultuszképzés nem tud megragadni” (*Honnét jön az író?*). A *Krúdy Gyula hőlgyei* is programszerűen fogalmaz: „Megszoktuk, hogy íróinknak, költőinknek szobra áll a köztereken, vagy érettségi tétel válik belőlük, ám a magánéletükről kevés információval rendelkezünk. Pedig gazdagabb ismereteket szerezhethünk egy-egy életműről, ha tudjuk, hogy a szerelmes verssoroknak, a nagy érzelmekről szóló prózarészeknek ki volt az ihletője.”

Milyen lényeges lényegtelenégekről ír Kelecsényi? Szól az ősök sokféleségéről („A főrend kivételével Magyarország minden társadalmi rétege képviselteti magát a felmenők sorában”), az ifjúkori utazásokról (amelyek lehet, hogy jelentékenyen módosítják az író külföldismeretéről kialakult tudásunkat, mely szerint Krúdy sosem járt a Monarchián kívül – de csak lehet, mert a tanúságok elmentmondások és bizonytalanok). Ír Krúdy lakásairól, ezzel adalékot nyújtva a művekben megnyilvánuló helyismeretről. (Általában jellemző Kelecsényire, hogy a kiinduló apróságoktól eljut a művegig, a világszemléletig. A tényeket pedig rendkívüli precizitással tisztázza.) Ír az egyes művek kiadástörténetéről. Krúdynál szinte lehetetlen rendet tenni ezen a téren, mert megélhetési okokból általában több helyen is megjelentette írásait kis változtatásokkal. Ebből ered a zavar: melyik egy-egy művének hiteles szövege? Az „utolsó kéz” filológiai elve itt gyakran tévútra visz, hiszen az író életében készült utolsó változat Krúdynál nem mindig a leghitelesebb szöveg. Rendet vág az irodalmár a pályakezds legendákkal és adathiánnyal benőtt életrajzi és irodalmi ösvényein. Felhívja a figyelmet számos regényalak modelljére. Néhány szerelmet is nyomon követhetünk (az első szerelem, a podolini Wittkö Irma még 87 éves korában interjúban emlékezett kiskamasz udvarlójáról). Külön esszé foglalkozik Krúdynak a világháborúhoz és a forradalmakhoz való viszonyával, ami enélkül elég zavaros az átlagolvasó, de akár az átlag Krúdy-kutató előtt is. Elgondolkodhatunk, mi izgatta annyira az író Petőfi Zoltán alakjában, hogy az 1910-es évek elején több művében visszatért hozzá. Az egyik írás számba veszi az ismert dedikációkat. Egy másik tisztázza néhány Krúdy kapcsán emlegetett műről, hogy az valójában nem létezik: az újság meghirdette a megjelenését, néhány bibliográfia feltüntette, de valójában nem készült el, csak terv maradt. Bebizonyítja, hogy az „Alföldi Remete” aligha lehetett Krúdy álneve, így az általa írt hírlapi cikkeket tévesen sorolták be az író munkái közé. Túlnezve az irodalmon több írás foglalkozik Krúdy és a film kapcsolatával. Szó van forgatókönyvtervekről, amerikai meghívásról és Krúdy műveiből készült filmekről. Kiemelt helyet kap természetesen Huszárik. A *Szindbád* film keletkezése is több kérdést vet föl, közülük amit lehet, tisztáz a szerző. Amit nem, azt meghagyja kérdésnek: mért nem korábban bevált operatőrét alkalmazta Huszárik? Mért nincs feltüntetve Tornai József neve a stáblistán? (Abban a sejtésemben is megerősít Kelecsényi, hogy Huszáriké mellett Horváth Z. Gergely Krúdy-rendezései a legjobbak.) Kelecsényi utánajár, kik szerepeltetik Krúdyt mint regényalakot. Máiról szinte mindenki tud, de kiderül: Szabó Dezsőtől többek között Farkas Imrén át Bólya Péterig meglepő a névsor. A család író tagjait is felderíti a szerző. Kiderül, Krúdy apja is jelentetett meg ifjúkorában verseket, fia is írt kötetnyit, lányai és egyik öccse főleg emlékezéseket készítettek. Krúdy hívei tudják, hogy első felesége író volt (aztán Krúdy maga tiltotta el az írástól). Azt én viszont nem tudtam, hogy második felesége is írt néhány ifjúsági regényt. A cenzúra csonkításai és a művek kiadásának ár-apály mozgásai pedig inkább az adott korról árulnak el sokat, kevésbé az íróról.

A rövid étlapból is látszik: Kelecsényi könyve teljesíti a klasszikus kívánalmat, ízletes és tápláló, vagyis szórakoztató és tanulságos. (*Nap; Fekete Sas, 2020*)

ARTZT TÍMEA

Barnás Ferenc: Életünk végéig

Kalligram, 2019

Barnás Ferenc 2006-ban lépett be a kortárs kánonba. A szegénység okozta sebeket feltáró harmadik kisregénye nem olyan kegyetlen, mint *A nagy füzet* (1986) Kristóf Ágotától vagy Borbély Szilárd *Nincstelenek*-je (2013), de éppen elég emberi fájdalom sűrűsödik *A kilencedik*ben. A nagy érzelmek közvetlen megszólaltatását kerülő Barnás ekkor még kiváló dramaturgiai érzéssel játszik az olvasó érzelmeivel. A gyermekperspektíva, a drámai cselekmény, a feszes mondatszövés lebilincselő. Néhány év ábrázolása is elegendő ahhoz, hogy rálássunk a tizenegy gyereket nevelő család viszonyaira. Az énelbeszélés a jelenidejűség élményét hozza, melyben az önéletrajz és a fikció szétszálazhatatlan feszültsége vibrál.

A negyedik Barnás-regényben (*Másik halál*, 2012) már nincs valódi cselekményszál. Hőse egy magasan kvalifikált értelmiségi, aki teremőrként dolgozik. A mindent megfigyelő hős kényszeresen járja a tereket, együtt él a műalkotásokkal azon a háromszáznegyven négyzetméteren, amelyre egy budapesti galériában ügyel. Minden érzés, benyomás, fényjáték, interakció rétegzetten hat a tudatára. A műteremben lévő képek és testek lassan-lassan feloldják a válságban lévő hős magányát és frusztrációját. Az ide-oda kalandozó tudatáramlás a tárgyak és az emberek viselkedésére vonatkozó megfigyelésekből áll. A folyamatos (ön)reflexivitás és elemzés ellenére a *Másik halál* mégis a ki nem mondás, az elhallgatás regénye, hiszen a látványon való gondolkodás mindig arra szolgál, hogy elfedje a valódi drámát, az elbeszélő idegösszeroppanásának a kiváltóokát.

A „mondatról mondatra építkező logika” (*Másik halál*) elvetésének hátterében a második regény, a *Bagatell* (2000) áll. Barnás már ekkor kísérletezni kezd a linearitás felfüggesztésével. Az elbeszélő hős a jelen tapasztalati síkjáról fokozatosan fedi fel a lapjait, a közelmúlt eseményeit. A befogadó előtt mozaikosan tárulnak fel a jelenhez (a következményekhez) elvezető előzmények. Ugyanakkor sok a megválaszolatlan kérdés, a tudásunk

korlátozott és részleges. A regény hatásának lényege a várakoztatás. A cselekménytelenség miatt el-lankadó figyelmet mégis sikerül fenntartania, mert az elbeszélő – múltanalízise során – lassan adagolja az információkat. A tér bejárható, a tárgyak leírhatók, a fények játéka szintén, de a gondolat mindig elbújik, és hogy nincs semmiféle katarzis, az csak a végén derül ki. Miközben Barnás figyelmét leköti a dolgok megfigyelése és megragadása, azaz a forma, addig a szereplő belső gondoltvilága rejtve marad. Az énelbeszélő, tudatosan vagy sem, de felültet minket, ám addigra már fogságba is ejtett.

Az *Életünk végéig* (2019) című ötödik regény ott veszi fel a történet fonalát, ahol a *Másik halál* elejti. A már ösztöndíjakat nyert, sikeres íróra – aki immár biztonsági őrként dolgozik – rátalál a szerelem, amit a *Másik halál*ban még csak a kiállítóterem üvegfa mögül szemlélte. A Lilnek ajánlott regény címe egy hiányos közhely, ugyanakkor kíváncsívá tesz minket, hogyan lesz kijátszva. Utal az *Életünk végéig* tartó kapcsolat mellett elköteleződésre; az apa karakterére, amely a halála után is megfejtésre vár; továbbá az elbeszélő, *A kilencedik* gyermek küzdelmére a gondolkodás lehetőségéért és elméletei megformálásáért.

Az *Életünk végéig* nem hozza meg a kívánt narratológiai fordulatot. Barnás nem tudja szintetizálni az előző művek jó megoldásait, ezért egy nagyon hibrid alkotás születik. Egyfelől folytatja a család- (*A kilencedik*), másrészt az egzisztencialista tudatregényt (*Másik halál*), de nyelvhasználat és struktúráltság terén messze az előzők színvonalá alatt marad. Az önéletrajzi fikció egyik szála az anya halálának okait fejtegeti, illetve az apa jellemét, a másik szál az elbeszélő és Lil kapcsolatát. Ezekhez tapadnak hozzá szervesen a felnőtté vált testvérek teljességgel érdektelen, kivonatolt életrajzai, sőt Lil családi kapcsolatai is. Majd a szöveg utolsó egyharmada

egy egzotikus helyszínen játszódik, messze a családtagoktól, akikhez azért még hősünk visszanyarodik, hogy kivonatolja az unokák sorsát is. Da-

cára a fantáziátlan címnek, az idealizált szerelmi történetnek, a tört szerkezetnek, a felhígult nyelvnek, amely többször közhelyességbe fullad, azért mégis kiáll ebből a regényből néhány jól sikerült mondat: „A szabad ember támasztékok nélkül éli az életét.” „A tudat az öntudatlanság állapotában is van, szítál.” „Éveken át olyan gondolatokkal éltem, amelyek nem fedték a valóságom”; „absztrakt fájdalomra volt szükségem, és ebből is csak annyira, amennyi formában tartott a filozófia és az esztétika terepén”. Olyan, mintha Barnás folyamatosan a kifejezőmóddért küzdene, nem pedig a gondolatokért.

Az elbeszélő korábban kiadott műveinek a tartalma és visszhangja a család életére is visszahat: „foglakoztatott a kérdés, hogy volt-e összefüggés a H:M-ben szereplő szövegek és apám halála között”. Az elbeszélő a maga korábbi műveiről (az *Ontogeneia* című regénye kivételével, amely *A kilencedikkel* azonosítható) szívesebben beszél úgy, mintha azok esztétikai vagy filozófiai írások lennének. *H:M* című munkájáról, amely a *Másik halállal* azonosítható, például tanulmánykötetként. Ezzel azt sugallja, hogy a regény számára másodlagos termék, a kívánt mű és tartalom valójában bölcséleti jellegű lenne. A regényírás pótcselekvéssé minősül. A narrátor az egzotikus helyszíneken is inkább Nietzsche-re gondol, aki befalaztatta szobája tengerre néző ablakát, hogy tudjon gondolkodni.

Már a *Bagatell* óta izgatja a fantáziánkat az, amit Barnás a térről mond, és a *Másik halál*ban ki-

fejt. A műalkotásoknak térbeli kiterjedést tulajdonít: a zene képeket, látomásokat indít el, a tér pedig megőrzi a benne lévő emberek reflexióit. A műalkotások fizikai jelenlétükön túl is ott maradnak a térben, miként a látogatók hozzájuk kapcsolódó érzései. Ezt érzékeli a benne lévő teremőr. Innen a kényszeresség a képek megragadására, amely a világ megismeréséhez vezet. Az elbeszélő figyelme egy mániákus emberé: „Amióta az eszét tudta, mániákus megfigyelőnek számított” (*Bagatell*). Az utolsó regény hőse szerint a tudatalattinkban képként születnek meg a gondolatok: „a tudatot nem mondatok, nem dallamok, de még csak nem is érzések töltik ki, hanem egyes-egyedül képek, képfoszlányok”. Ám a kifejtésre váró elmélet keresi a formát, ennek híján töredékesen marad a szövegben. Végül a narrátor is lemond róla, az olvasó pedig csalódik ezen a téren, illetve továbbra is vár a kifejtésre. Talán majd egy másik kötetben.

A *kilencediktől* az *Életünk végéig* kibontakozik egy önéletrajzi mozzanatokból építkező próza, amely az első regény (*Az élősködő*, 1997) kivételével tetralógiaként is olvasható. Az elbeszéléstechnikák sokszínűsége és a regények egyenlensége viszont az egymásra rétegződő szövegek regényfolyamként való értelmezése ellen szól. Az *Életünk végéig* megreked a köztességben, *A kilencedik* és a *Másik halál* narratológiai megoldásai között, a korábbiak folyománya, de semmiképp sem esszenciája vagy szintézise.

BENCE ERIKA

Kontra Ferenc: Lepkefogó

Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, 2020

Mint korábbi regény- és novellahősei (például az *Angyalok regényében*, az *Idegen*-trilógiában, *Az álmok hídjában*), a *Lepkefogó* novelláinak szereplői is csapdában vergődnek, végletes léthelyzetekbe kerülnek, képtelenek felszabadulni gyermekkori traumáik hatása alól. Nem véletlen, hogy a csapda-jelentés metaforikus és triviális értelemben is fontos szerevező eleme Kontra Ferenc szövegeinek.

A könyv címe is ilyen többértelmű jelentésként utal a tartalomra, amit az alcím (*...és egyéb csapdák*) konkretizál, s vissza is von az elvont és a metaforikus jelentésköréből. A lepkefogó ugyanis halálos csapda „törékeny áldozata”, a lepke számára, ugyan-

akkor mind a háló, mind a pillangó toposz, ősképek: a lélek, a gondolat, a képzelet szabad szárnyalásának jelentését hordozza, illetve az azt megakasztó és elpusztító eszközt szimbolizálja. „A lepkefogó csapongó röptű és törékeny áldozata, a lepke általánosan a lélek megfelelője. A háló ősi jelkép, a mítoszok a fogság és a halál képzetét társították hozzá” – olvasható a hátsó borítólapon.

Még döbbenetesebb mozzanata e történeteknek, hogy legtöbbször a szülő-gyermek, a (házas) társak, illetve a barátok kapcsolati hálójában játszódnak, fülledt családi titkokat, bűneseteket lepleznek le, mondanak el, miközben a féltékenység,

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

az irigység, a traumatizáltság és a lelki deviancia különböző formáit jelenítik meg. S mint Kontra szinte valamennyi elbeszélésében, most is a halál, a halál démona árnyékolja hőseinek sorsát: a gyermeki lélekben is rejlő gonosz tör felszínre, s alakítja egyének és mikroközösségek (egy település, rokonság, család stb.) életét végzetessé. Miként a címadó történetben is, sokszor egy ártatlannak tűnő gyermekjáték, társas, bandázó szórakozás válik végzetessé, fordul majdnem mindig tragédiába (például *Elátkozottak*, *Lee Annácska*, *A kitépott hús helyére*, *A két fogoly*).

Jellegüket tekintve az egyszerű bűnügyi történet, a krimi szövegszerveződésétől (*Redőny*) a végzetdráma elemeit magában foglaló konstrukción (*Lepkefogó*), a horrorisztikus történet (*Boldog almafák*, *Boldog szárnyasok*, *Boldog karácsony*, *Boldog tömeg*), az intellektuális, látomásos próza (*Hó hull a madárra*, *Névtelenek rozettája*) sajátosságain át a misztikus, elvont bűnhődéstörténet vagy az önreflexió (*Ha visszatérnek*, *Az író csontjai*) változataiig variálódnak a Kontra-novellák. S noha különböző történetek, a szövegek elrendezettsége, a kötet szerkesztés koncepciója mégis kialakít egy laza jelentésszálát, egyfajta motívum-összefüggést a novellák között: az első fejezet szövegei igazodnak leginkább a novella, sőt a rövidebb elbeszélés hagyományos értelemben vett műfaji jellemzőihez. A második rész motívumazonosságra (a boldogság-jelentés variációira) épülő ciklus, novellásor. Valamennyi szöveg címében is hordozza ezt a jelentést (*Boldog almafák*, *Boldog szárnyasok*, *Boldog fogás*, *Boldog karácsony*, *Boldog tömeg*, *Boldog leszek*), ugyanakkor az elbeszélő történet paradoxonokat rejt, vagy a szó (*boldogság*) elsődleges értelmének épp a visszáját, ironikus ellentétét hordozza magában; az elbeszélés kimenete minden esetben leleplező fordulatot hoz. Például a *Boldog almafák* című történetben a *boldog* kifejezés nem az érzelmi töltetre vonatkozik, hanem egy almafajtát jelöl, míg az elbeszélés végkifejlete szörnyű büntett lelepleződését jelenti: gyümölcsösében a gazda egy ilyen almafa alatt (annak kivételekor) talál rá gyilkosság áldozatául esett fia holttestére. A *Boldog karácsony* az ünnep alkalmával használatos frázist érvényesíti címében, de a novella maga rémtörténetet fejt ki előttünk. A kötet harmadik fejezete látomásos/misztikus rövid történeteket tartalmaz, amelyek igen gyakran önreflexív módon mutatnak saját jelentéstartományaikra: „A misztikus történetek általában valamilyen kifürkészhetetlen, eredendő gonoszsággal kezdődnek: egy idegen nem virágot szorongat a háta mögött, hanem kórót; a jelenethez elengedhetetlen, hogy a gyanút-

lanság vélelme eleve fennálljon; a cselekmény során végig gyanakodnunk kell, tudjunk tehát valamit előre, amit a földbe markoló kéz nem is sejt, mert a mi tudásunk csak akkor válik az ő sejtésévé, amikor már késő, addigra kiderül, hogy a föld a gonosznak a sírjából származik, amely persze jelöletlen, éppen ezért alkalmas virágföld gyűjtésére” (*Az író csontjai*).

Az idézett szöveg az írás (mint írói feltárlukozás) képi effektusait is hatásosan mutatja be: „Előbb el kellett mesélnem, hogy egyik barátom asszisztens a városi kórházban, saját ötletem alapján vele készítettem el a filmeket; arra gondoltam, a feltárlukozás szándékának tekintik, ha ilyen mértékű csupaszodást mutatok a saját könyvemben: lehetőleg vetkőzze le az író a húsát is, ne legyen semmi titkolnivalója, gátlások nélkül álljon a röntgengép elé műszak után...” (*Az író csontjai*).

A „látvány sokkal inkább fogva tart, mint a bűtő”-féle meggyőződés értelmében Kontra Ferenc novellái gyakran épülnek filmszerű eljárásokra és hatásokra; e kötetben elsősorban a *Redőny*, amely Alfred Hitchcock *Hátsó ablak* (1954) címen ismertté lett thrillerjének jeleneteire reflektál, nemcsak a bérház belső udvarának leírásával és a voyeur-magatartás tematizálásával, hanem a mindennapok egyszerűsége, felszíne mögött rejlő misztikum, titok és bűn jelenlétének és gyilkos erejének ábrázolásával, olyan képszerű kibontásával, amelynek következtében a rejtély nemhogy megoldódna, hanem még bonyolultabbá és megoldhatatlanná válik, hogy végül a lezáratlanul hagyott történet, a nyitott befejezés kétségek között hagyja az olvasót. Nem tudjuk meg, pontosan mi történt a szemközti kukkoló nyomába eredő férjjel, csak azt sejtjük, hogy csapda volt, s valami nagyon rossz történhetett.

Kontra szövegeinek állandó és domináns praetextusa Csáth Géza novellisztikájában ismerhető fel, amit az elbeszélő már egy viszonylag korai darabjában, az 1986-os *Csáth a boncolóasztalon*-ban érvényesít, hogy szövegvilágait később is, folyamatosan „belengje” ez a hatás; mint amilyen a *Gyilkosság a joghurt miatt* című, 1998-ban napvilágot látott kötetének a textust címében is argumentáló *Csáth Géza utolsó novellája* vagy *Angyalok regénye* (2014) című műve, ahol a halál felé tartó három főhős egyikében ismerhetjük fel Csáth Géza alakját. A csáthi szöveghagyományra a *Lepkefogó* novellái közül konkrétan az *Elátkozottak* utal: *Csáth Géza emlékére* íródott, annak ajánlja az elbeszélő. A szülői hálószobák „fülledt” titkaira és hazugságaira ráébredő, torz lelkű vagy ennek hatására azzá váló gyermek gonoszságát ábrázolja:

az *Anyagiulkosság* történetmomentumai (nőiséget és szexuális vágyait a gyermeknevelés feladata elé helyező anya képe, hűtlenség, féltékenység, ál-nokság, árulás és gyilkosság) képződnek meg előttünk.

Csáth-típusú novella a *Lepkefogó* is: a születésekor anyja nélkül maradt, ezért nevelőszülők gondozásában felnőtté ért fiatalember és a vér szerinti apja közötti végső elszámolás, a múlt eseményeit tisztázni hivatott párbeszéd jelenetei zajlanak előttünk. Ugyanakkor nem egészen világos, s a fiúban is felmerül ez a kétely: az időközben másik családot alapított, kétes egzisztenciájú apa vajon valóban a múlt félreértéseit szeretné-e tisztázni Londonba távozni készülő gyermekével, vagy pedig az aktuális karhatalom számára teljesít besúgóí szolgálatot? Noha közvetlenül nem oltotta ki senki életét, rút csapdát állított, s bosszút állt az őt a nevelőszülei örökségéből kisemmisítő rokonságon. A *Lepkefogó* nevű társasjáték feladatait átalakítva, drága italok bódító hatását felhasználva ráveszi a cinikus és erkölcstelen új örökösöket, a rá kiváltságos anyagi helyzete miatt mindig is féltékenyen tekintő unokatestvéreket, hogy vegyenek részt a feladatteljesítő játékban (például meg kell kerülni a házat), de csak ő tudja, hogy a kert halálos veszedelmet, tántorgó meszeskutat rejt. A tragikus végkifejlethez vezető út azonban nem önmagában, előzmények nélkül képződött a szereplők sorsában: tisztázatlan családi viszonyok, hazugságok, hűtlenség, féltékenység és kapzsiság alakította, amihez egy nem kevésbé romlott és kétes ideológiájú (sok árulkodó mozzanat jelzi számunkra, hogy az exjugoszláv) társadalmi rend képez hátteret.

A *faun és a feketerigó* bizonyos értelemben a *Lepkefogó* előtörténete is; kétes családi viszonyok szövevényében, titkok/rejtélyek *hálójában* játszódó történetet beszél el – noha az elbeszélés kevésbé tragikus, itt azt még csak lehetőségként felvető kimenettel ér véget. A novella intermediális összefüggései természetesen Debussy ismert zenekari művét jelentik elsősorban, de az egyes szám első személyű elbeszélő, a nagynéninél vendégeskedő fiú annak metatörténetét is kifejti számunkra: „Debussy először Stéphane Mallarmé *Egy faun délutánja* című eklogáját zenésítette meg. De életművének igazi sikerét az aratta, amikor megkomponálta ennek zenekari változatát. Ehhez pedig egy festmény adta az ihletet. Münchenben órákon át nézte Arnold

Böcklin *A faun és a feketerigó* című festményét, aztán otthon zongorához ült, és azonnal lejegyezte a mű legjellegzetesebb részét, amikor a faun kicsúfolja, eltorzítja a feketerigó avított dalolászását.” Az értelmezés sem marad el: „A madár hiú, és azt gondolta, hogy senki felül nem múlhatja fenséges énekét, erre itt hever a fa alatt ez a senkiházi, de nála virtuózabb faun, és úgy fütyül a pánsípján, hogy ezzel teljesen kihozza a sodrából a madarat, ami dühösen elrepül.” Mi több, zenekritikai szempontból is megvilágítja számunkra a praetextusok jelentésethetőségeit: „Most értettem meg, hogy mivel szerencsétlenkedett ennyi ideig az unokatestvérem, mennyire nehéz eljátszani egymás után a feketerigó

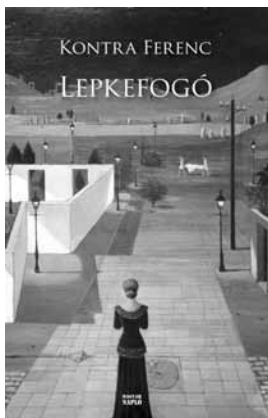
énekét, majd utána nyomban annak a paródiáját, ahogy a faun kigúnyolta, és ezt a párbajt a zongorán lendülettel, indulattal, háborogva, csilapodva kell megtenni, mintha vibrálna bennünk az impresszionizmus szabadsága.”

A faun mint az érzékiség és a deviancia jelentéseit közvetítő mitológiai lény a művészetekben, a Kontra-novella címében és szövegbeli, illetve -közi előfordulásaiban is ezt, vagyis a művészettörténet-jelentést nyomatékosítja, a művészlét és

-gondolkodás tartalmaira utal. Jelentésszövetében, szimbólumszövésében a fogyatékkal élő, a más, az idegen, a számkivetett egyén lelkivilágának és gondolkodásának sajátosságai, digresszió ismerhetők fel, Thomas Mann művészregényeinek és -novelláinak világa sejlik fel benne.

Mint a hozzá műfaji és tartalmi szempontból is legközelebb álló kötetekben, az *Angyalok regényében* és *Az álom hídjában* (2018), a *Lepkefogó* szövegvilágaiban is nagyon jelentős hatást képvisel a szimbólumok, toposzok jelentéshordozása: a halál, az álom, az angyal, a pillangó, a háló, a faun jelentései képeznek összefüggéseket.

Noha konkrét közlések nem vonatkoznak rá, s a Kontra-novellák cselekményének látszólag nincsenek idő- és térbeli meghatározottságai, apró utalások, például szőlőtermesztő és borászattal foglalkozó vidékről, illetve közösségekről esik szó bennük, illetve társadalmi háttérüket a szocialista berendezkedés intézményrendszere képezi, ezekből a mozzanatokból kiderülhet, hogy az egykori szocialista Jugoszlávia, azon belül Baranya térségéről van szó, s annak a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveire eső, a kilencvenes évek háborúiba torkolló utolsó korszakát jelenítik meg.

KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

KOLOZSI ORSOLYA

Szöllősi Mátyás: Illegál

Helikon, 2020

Bár új kiadónál, az előző kötetekhez hasonlóan dekoratív és letisztult borítóval jelent meg Szöllősi Mátyás legújabb – sorban a harmadik – prózakötete, amely két kisregényt tartalmaz. A fotográfusként is ismert szerző fényképének felhasználásával készült fekete-fehér fedőlap a fejjel lefelé fordult világra, valamint a kisregényekben bekövetkező közúti balesetekre is utal úgy, hogy – ellentmondásos módon – közben valamiféle hideg nyugalmat, merengő hangulatot áraszt. A könyv első története, a *Vendégjáték* az író debütáló prózakötetében, a Margó-díjas *Váltóáramban* megjelent egyik elbeszélés továbbírása, kibontása. A szöveg legnagyobb része egy párbeszéd, amely egy harmincas védőügyvéd és egy huszonéves zongorista között zajlik. Utóbbit gyilkossággal vádolják, az ügyvéd feladata pedig az ő védelme. A beszélgetésből egy rossz irányba indult este, egy úgazdag villában rendezett parti képe bontakozik ki, de nemcsak a gyilkosság éjszakáját ismerhetjük meg, hanem a kerettörténetben az ügyvéd életébe is bepillantathatunk: zaklatott szerelmi kapcsolat, súlyosan beteg apa és állandó időhiány uralkodnak benne. A két férfi, az ügyvéd és a roma zongorista találkozása nemcsak egy kihallgatási jegyzőkönyv, hanem jóval több, a beszélgetés nagy távlatokat nyit, mindkét résztvevőt megismerhetjük, és azt is láthatjuk, hogyan hatnak egymásra az alig néhány órás találkozás során. Az is hamar egyértelművé válik, hogy társadalmi státusuk, anyagi helyzetük különbözősége ellenére sok mindenben hasonlítanak, és éppen ezért képesek tükröt tartani egymásnak. Egemásra gyakorolt hatásuk persze főleg az ügyvéd szempontjából válik láthatóvá, a történetnek ugyanis ő az elbeszélője, az ő gondolataiba, belső világába lehet a leginkább betekintést nyerni. Jó párbeszédet írni nem könnyű feladat, egy teljes kisregényt felépíteni rá valószínűleg még nehezebb. Szöllősi szereplői azonban egy percre sem válnak hamissá, beszélgetésük hiteltelenné vagy erőltetetté – a dialógus jó ütemű, életszerű, és ami nem kevésbé fontos, képes maximálisan lekötni az olvasó figyelmét. Az este végiggondolása, az egymást követő események feltárása, a végkifejlet felé haladó rekonstrukció krimire emlékeztető elemei mellett a lélektani folyamatok visszafogott ábrázolása is jelen van. Nemcsak a bűntény elkövetésének előzményei, részletei válnak ugyanis láthatóvá, hanem az események, tettek mögötti motiváció is, amely sok különböző ré-

teg egymásra épülése után válik egyre erőteljesebbé, és vezet el végül a tragédiához. A nők elleni erőszak, a fajgyűlölet, a drogok, a pénz irányította értékrend mind-mind megjelennek ebben a kifordult erkölcsű világban, és hatással vannak a kiszolgáltatott, végül saját dühét fékezni képtelen fiatal zongoristára. A krimikben rejlő izgalom és a lélektani analízis egymásra vetülése nagyon jól tesz a szövegnek, magával ragadó, szinte letehetetlen. A legvégső csavarhoz érve azonban nem „oldódik meg” a szituáció, hanem a kisregény egy különleges megoldással, narrációs trükkal magára hagyja az olvasót, fokozza bizonytalanságát. Szöllősi szövegeinek korábban is ismerős megoldása volt a félbehagyás, a megoldás látszólagos hiánya, ez esetben azonban talán a korábbiaknál is technikásabb: a szöveget lekerekíti és keretezi, az mégsem fejeződik be, s így az olvasó kétségei között maragra marad.

Az *Illegál* második, címadó kisregénye más terepre kalauzol, ebben az írásban egy harmincas férfi fut össze váratlanul egy régi barátjával, és ennek hatására visszaemlékszik kamaszkorának egyik legfontosabb eseményére, egy graffitis barátokkal együtt végrehajtott vonatfestésre és annak körülményeire. A graffitis szubkultúrába kalauzol az írás, de a visszaemlékező részekre a jelenből történik reflexió, így a férfi jelenbeli helyzetébe, állapotába is bepillantást nyer az olvasó: megtudja, hogy a főhős házasság, egy budai multicégnél robotol, és bár nagyon vágyik gyerekekre, ez nem adatik meg neki. Ezt a boldogtalannak, monotonnak tetsző életet állítja hirtelen más megvilágításba egy találkozás, egy közös emlékezés, és az első kisregénnyel ellentétben itt a happy end felé indul a végkifejlet.

Mindkét kisregény egy-egy hosszúra nyúlt délután története, néhány óráé mindössze, amelyekből azonban kibomlik a múlt egy-egy jelentőségteljes eseménysorozata is. Bár a szövegek témája nagyban eltér, mégis sok kapcsolódási pont kínál fel magát. A gyilkosság és a graffiti festése (bár természetesen össze sem hasonlítható mértékben) egyaránt törvényszegés, „illegális” tevékenység. Mindkét szöveg főhőse harmincas éveinek közepén-végén járó férfi, olyan korú hősök, akik már nem fiatalok, de még nem is idősek, még az életközépi válság előtt állnak, de már érzik annak előszelét. A harmincas évek vége amolyan senki földje, ahogyan a második kisregény

főhőse meg is jegyzi: „Harminckilenc vagyok, vagyis eldönthetetlen, hová is tartozom.” A hősök életkora mellett erős összekötő kapocs még, hogy mindkét szöveg egy találkozás, egy múltra vonatkozó beszélgetés története, valamint az is, hogy mindkét találkozást egy közúti baleset előz meg (elsőnek résztvevője, másodiknak csupán szemlélője a középponti hős), amely mintha kizökkentené az eseményeket, kiugrasztaná a mókuserékből a monoton és céltalanul szaladó időt, és ettől a megszokottból való kieséstől hirtelen átrendeződne a világ, más perspektívából válnának láthatóvá a dolgok. A hétköznapi megszokásból és rutinból való „kiesés” segít az ügyvéd hősnek és a multinál robotoló főszereplőnek is abban, hogy új nézőpontból nézhessen saját magára, múltjára, jelenére. A történetekben fontos összekötő motívum még az eső, a részleteket masszává áztató csepergés vagy zuhogás, amely metaforikusan a megtisztulás, az újrakezdés jelölője is lehet. Szöllősi eddigi pályáján egyébként is nagy hangsúlyt kap az eső, a köd (például a *Simon Péter* című regényében), az időjárási jelenségek szerepet játszanak az atmoszférateremtésben, és szinte minden esetben szimbolikus jelentést is hordoznak.

Mindkét kisregényben feltűnő és fontos „szereplők” az okostelefonok, és rajtuk keresztül fontos témává válik a kapcsolattartás megváltozott módja. Látható, hogy az állandó üzenetek, a visszajelzések megszokott és elvárt gyorsasága milyen feszültségben, állandó stresszben képesek tartani az egyént. A *Vendégjáték* hőse az idő szorításában él, sok munkája mellett kevés ideje jut beteg apjára, aggódó anyjára, nővérére, és válságban lévő kapcsolatára is. Folyamatosan sakkozik az idővel, bárhol is van, állandóan szorong, mert közben mindig valahol máshol is számítanak rá. Okostelefonja ezt a szorítást folyamatosan hangsúlyozza, szinte féltőránként kézzelfoghatóvá teszi. Az

Illegál főhőse sem tud nyugodtan beszélgetni kedvenc kiskocsmájában, mert tudja, hogy felesége otthon várja, ezt folyamatos üzeneteivel jelzi is. A kommunikációs felületek sokasodása szinte lehetetlenné teszi az elidőzést, a belefeledkezést, mintha azt üzenné, mindig máshol vagyunk, mint ahol lennünk kellene; és éppen ezért soha nem lehetünk igazán ott, ahol vagyunk. Pedig a szövegekből az is kitűnik, hogy az okoseszközökön keresztül történő kommunikációhoz képest mennyivel mélyebbek tudnak lenni a valódi találkozások és az igazi beszélgetések.

Bár Szöllősi szövegeiben eddig is adódtak utalások a jelenkori társadalmi állapotokra, úgy tűnik, mintha ezúttal határozottabban indult volna el ezen az úton. A napjainkban játszódó kisregényekben hangsúlyosabban bukkan fel a társadalomkritikai él, legyen szó akár a cigánykérdésről, a könnyűdrogokról, a graffitizésről, fajgyűlöletről vagy akár arról, mennyivel inkább a kommunikáció virtuális terében élünk a valódi helyett. Az első kisregény főhőse konstatálja leendő védencével kapcsolatban: „...közben azon töprengek, mennyire érzékeny, és milyen jó megfigyelő a srác, és hogy ezt a két tulajdonságot egyszerre jól kezelni nem egy könnyű feladat.” Ez a megállapítás nagyon jól illik a szerzőre is, akiben az érzékenység (akár lélektani, akár társadalmi kérdések vonatkozásában) és a kiváló megfigyelőkészség kombinációja ráadásul kiváló arányérzékkel, szerkesztési kvalitásokkal találkozik. Az erősen lélektani és egyben társadalomkritikus mondandó egyszerű, sallangmentes formába íródik, Szöllősi úgy varázsol, hogy nem látjuk a varázslatot, nem tolja előtérbe a trükkjeit. Olyan tiszta a vonalvezetése, olyan egyszerű, visszafogott a szövegalakítása, hogy elsőre talán fel sem tűnik, hogy milyen írói tudás és milyen sokrétű problémafelvetés szunnyad ezekben a hihetetlenül szerény, és éppen ezért rendkívül elegáns és puritán szövegekben.

GODA REGINA (1994) Balassagyarmat

GODA REGINA

Selyem Zsuzsa: Az első világvége, amit együtt töltöttünk

Jelenkor, 2020

Selyem Zsuzsa *Az első világvége, amit együtt töltöttünk* című kötetében egyrészt olyan aktuális problémákkal foglalkozik, mint Földünk kizsigerelése, a migráció, a szexuális erőszak tabunak számító témái. A szövegekben hangsúlyos szerepet kap annak ábrázolása, hogyan pusztítja el az ember az őt

körülvevő természeti környezetet, amely nemcsak globális szinten, hanem az egyén mikrokozmoszát illetően is a világvégét jelenti.

A kötet tizenöt novellából áll, amelyek négy ciklusba rendeződnek, az első három szakasz négy, míg az utolsó három szöveget tartalmaz. A nyitó

darab (*Ugyan hová?*) mintegy az első ciklus címe (*Menekül*) adott válaszként is értelmezhető. A középpontban fiatalok állnak, akik elhagyni szándékoznak hazájukat egy nagyvárad tanárnő vezetése „gyárilag lerobbant Daciában”. A fuvarhoz tartozó fedősztori, „ha a rendőr vagy határőr megállítana, és érdeklődne, mit keresünk itt, a határövezetben”, hogy esküvőre mennek Biharpüspökibe. És hogy honnan akarnak távozni? Hiányzik a környezet részletes bemutatása, a tájleírás, iránymutatásként kapjuk az utalást Ady Endre költeményére: „A tájat úgy képzeld el, mint amelyről a költő zúgolódott *A magyar Ugaron* címmel.” A különbség csupán annyi, hogy ami Adynál „A dudva, a muhar, A gaz”, az itt a hulladékdomb: „van-e még egy ilyen tetves hely széles Európában, ahol két szemétdomb között folyamatos szeméttösvények vezetnek”? Távozásuk azonban meghiúsul, a határon elfogják őket, majd kezdetét veszi kihallgatásuk a Securitatén. A történet a fiatalok közül Simon Ádámmal összpontosít, aki fenn tartja vallomását, miszerint „ő átverték, mert ő Biharpüspökibe készült esküvőre, és amikor stoppolt Váradtól, [...] ez a sárga Dacia fölvette”. Ezt követően a kihallgatósítek megverik, majd a cellában egyik rabtársa megerőszakolja. Másnap ugyan apjának köszönhetően kiengedik, de Simon Ádámban „valami eltörött”, „szereetni való” arca megváltozik, már „semmit se lehet leolvasni” róla. Az újrakezdés lehetetlenségét nyugtázzák a rendőr szavai, amelyből „Simon Ádám egy szót sem ért”: „Megszöknöd, fiam? Ugyan hová?”

A menekülés motívuma jelenik meg a zsidó származású, állami gondozottként felnőtt Teri történetében is (*Az a napverte sáv*). A nevelő bácsi által elkövetett szexuális erőszak, az intézetben átélt fizikai bántalmazás hatására a lány öngyilkosságot kísérel meg. Ezt követően prostituáltként éli életét, az egyetlen megoldást az alkohol jelenti számára: „volt, hogy előtte fizettek, volt, hogy utána, már nem fájt, nem félttem, nem éreztem semmit, csak a jó alkoholmeleget”.

Eltérő okok, a háború úzi el a *Mu, a menekülő csillag* szereplőit. Sahrazád húgával, Dunjazáddal és annak gyerekeivel egy menekülttáborban töltik mindennapjaikat. Hozzájuk hasonlóan az erőszak elől szökök Mohammad és Youssef is, akik az újrakezdéshez vezető út embertelen körülményeit, a folyamatos éhezést, a vonat túlszűfoltóságát is meg tapasztalják. A történet elbeszélés az elbeszélésben, hiszen a keretet Sahrazád és családjának élete

adja, a nő azonban húga kislányainak a Mu nevű kiscsillag meséjét beszéli el, amely a saját, illetve mások meneküléstörténetének összefűzése.

Az első szakasz történeteiben nincs végleges lezárás, a börtönből való szabadulás, a baleset túlélése, valamint a csillagban megőrződött lélek újjaszületése mind-mind olyan mozzanatok, amelyek az élet folytatásának lehetőségével kecsegtetnek. A kérdés nem az, van-e második lehetőség, hanem sokkal inkább az, hogy míg *A jövő zenéje* elbeszélőjét érő biciklis baleset után a jármű a szervizelést követően is működőképes, ehhez hasonlóan az emberi élet is megjavítható-e, vagy a tényleges újrakezdés már sosem lehetséges.

A második ciklust nyitó történet (*Bibi halállistáján*) annak az állításnak az igaz voltát erősíti, amely szerint a pénz hatalom. A helyszín egy vitorlás hajó néhány részeg és nagyon gazdag férfival, illetve két nővel, Bibivel és az egyes szám első személyű elbeszélőnkkel, Tildával. Mindketten szexuális erőszak elszennvedőjévé válnak. De mit tehet az áldozat, ha a pénz birtoklása az igazságszolgáltatást is felülírja: „Hagyd az aktivizmust [...]. Beperelni? [...] Ingerküszöbünket sem érné el a dolog, elsőrangú ügyvédek mindent elintéznék helyettük, pénz kérdése az egész, és pénzük, az van.” A két nő, Bibi és Tilda élete a következő novellában is összefonódik, amely a valóságshow-k

világába kalauzolja az olvasót. A villaélet tipikus jelenetei tárulnak elénk, legfőbb cél megnyerni a közönség szavazatait. Bár a reality műfaja a nevével éppen a valóság bemutatására való törekvést hangsúlyozza, mindeközben egy szerkesztett, manipulált műsort látunk, amelyben a szenzáció és a botrány a siker kulcsa. A villába könyvekkel érkező különc versenyző, Tilda szavai mutatnak rá a média és az igazság összeférhetetlenségére: „lehet-e valaki büntetlenül őszinte egy népszerűsége hajtó műsorban”?

A médiában uralkodó felszínesség határozza meg a hétköznapi életet is, legalábbis ez tűnik ki *A tökéletes fotó* című szöveg egyik szereplőjének szavaiból: „arról szól az élet, hogy elkészüljön a tökéletes fotó”. A történet főhősei „klímabűnözéssel” érkeznek „Szingapúrból, ebbe az isten háta mögötti fesztiválvárosba”. Ironikus jelenet, amikor a szereplők egy drága szálloda lakosztályában az LCD-t bekapcsolva „erdőtüzekről, kiszáradt sivatagokról, vízért sorban álló csontsovány embertársainkról” képeket néznek, miközben az elbeszélő, Caesaria Winner – aki korábban szívósál nélkül kérte a bár-

ban az italát – leltározza, mit vétett környezete ellen: „írd csak a többihez, segíték: repülő, gyermekmunkával készített ékszerek, harmadik világbeli asszonyokat kizsákmányoló ruhák, állatokon tesztelt és ezt letagadó kozmetikumok”. Ez a szinte didaktikus jellegű felsorolás a környezetet szennyező és pusztító szolgáltatásokat és termékeket összegzi, miközben próbálja ráirányítani a figyelmet az ezen produktumokat igénybe vevő emberek felelősségére, akik hiúságuk és telhetetlenségük miatt zsigerelek ki saját élőhelyüket. Mindezeket olvasva már nem lepődünk meg azon, hogy a *Már csak két perc* elbeszélője a világvége közelségét percekben méri, amely percek szimbolikus módon annak latolgatását jelentik, vajon mikor tör ki a nukleáris háború: „Anyá, ti tudjátok, hogy amikor megfogantam, még 12 perc volt a világból?”

A kötet szövegeinek bizonyos szereplői (fentebb utaltam már erre Bibi és Tilda kapcsán) több elbeszélésben is visszatérnek. Ez a szövegek közötti kapcsolódás figyelhető meg a *Mielőtt szétszédnétek* esetében is. Az elbeszélő Patty, a kutya, akinek gazdájáról, Mohammadról és Youssefról a *Mu, a menekülő csillag* című szövegben már olvashattunk. A harmadik ciklus további szövegeinek elbeszélői is állatok, az ő nézőpontjukból láthatjuk az emberek világát. Így ezekben a történetekben a poszthumán perspektíva érvényesül, amelynek célja egyrészt annak a középontba állítása, hogy milyen szerepe van az embernek az élővilág károsításában, másrészt pedig éppen azt az ellentmondásos helyzetet emeli ki, hogy az ember a természettel párhuzamosan saját világát is pusztítja, tehát lényegében egyszerre okozója és elszennvedője a rombolásnak. A *Hazárd Baltazár* számár főhőse születésével kezdi történetét, majd az ostorcsapások, a láncra verés, a teherhordás során átélte szenvedéseit beszéli el. A novella kezdő és záró mondata („Hát akkor kibújok”) keretes szerkezetet kölcsönöz a szövegnek, egyfajta tétovázást is sugall: mi értelme megszületni, ha az állat sorsa az embernek való kiszolgáltatottság?

A *Hangyák boldogsága* többféle elbeszélői hangot mozgat, egyrészt az állatokét, másrészt Ted Kaczynskiét, aki a valóságban merényleteivel a technológiai fejlődés veszélyeire kívánta felhívni a figyelmet. Ő a novellában a „Nagy Kétlábú”, aki az erdőbe költözik, és vadászni kezd az állatokra: „hirtelen megálltál, haszontalan kis mellső lábaddal egy botot emeltél a szemedhez, és akkor jött egy iszonyú nagy durranás [...]. És ott hevert a leggyorsabb fiam, izmos teste vérzett, és már nem lélegzett”. A szöveg központi témája ember és természet találkozása, illetve hogy az ember mennyire figyelmen kívül hagyja, hogy beavatkozása, legyen az szemetelés vagy az ál-

latok megmérgezése, megbontja a természeti rendet: „Milyen szép fa, milyen remekül mutatunk a főtőn, szedjünk virágot, kérsz te is egy kis rágcáslnivalót, nincsen itt szemeteskuka, jaj, hát most hová dobjuk a zacskót, hát nincs mit csinálni, majd jönnek a takarítók, és összeszedik.” A novellát záró jelenet a hangyák munka- és életformáját mutatja be, amely az emberi társadalom egyfajta ellenpéldájaként is olvasható: „A tudást átadjuk egymásnak. A munkát megszervezzük. Ugyan vannak kasztjaink, de átjárjuk őket [...]. Van nekünk úgynevezett szociális gyomrunk, ahol tároljuk azt az élelmet, amit mindenkivel megosztunk.”

Ironikus hangvételű görbetükröt tart elénk A *felhők földi barátai* novella elefánt elbeszélője: „Biztosan tudjátok, amilyen kulturáltak vagytok, hogy mi, elefántok együtt élünk anyáinkkal, nővéreinkkel, nénikéinkkel [...], jól megértjük egymást más csapattal is [...], megdumáljuk, hogy ha ti ezen az úton mentek, mi amazon, mindenkinek jut elég fű, fakéreg, marakuja. [...] Vágjátok a logikus következtetést is, hogy ha egy elefántot magánzárkába zártok, akkor előbb-utóbb befordul.” Szavaival egyben saját pusztulástörténetének okait is magyarázza; fogásba esve, egy szűk ketrecbe zárva már nincs remény: „Ringatózom, és lököm a poros szénát a számba, a zizegés elkábít kicsit, legalább addig is nem hallom, mennyire egyedül vagyok ebben a cellában.” A történetben megjelenik Ganésa, az elefántfejű istenség mint az „üzletelés istene (más szóval: a kultúráé)”, amely arra is ráirányítja a figyelmet, hogy magánál a kultúránál fontosabbá vált a kultúra pénzzé tétele. Mit hajlandó feláldozni az ember a sikerért? Erre a kérdésre ad választ a *Mea maxima* című szöveg, amelyben „egy interaktív installációról, az élővilág és a technika kapcsolatáról” van szó. Mivel a kiállítás művésze nem kap engedélyt rá, hogy kutyákat szerepeltessen produkciójában, így végül növényekbe vezet áramot. Ezt kifogásolja a kiállítás egyik látogatója, akit azzal próbálnak megnyugtatni, hogy a növények nem éreznek fájdalmat, mintha ez felmentené őket a növénykínzás alól. Erre „Bogota Mária Rózsa [...] megvonta a vállát”, mozdulatában éppen az az érzéketlenség tükröződik, amely a kötetben szereplő embereket jellemzi az őket körülvevő élővilággal szemben.

A kötetet záró szövegben (*Szinte végtelen*) összegyűlnek a korábbi történetekben szereplő figurák, mint például Tilda, Bibi, Frenk, Marcel, és szemetet szednek egy fesztivál után. A legutolsó jelenetben, ahogyan a tűz körül ülnek, szinte az ősihez való visszatérés idilli képe vetül elénk, amely egyfajta reményt is magában hordoz, hogy talán más-képpen is folytatódhat az életük.

Selyem Zsuzsa novellái nem kertelnek, nem szépítenek, rávezetnek arra, hogy a megfelelő kérdés nem az *Egy sötét pont a fehér sávon* nyitó mondata, „Ha még öt percem volna az életből, mit tennék”, hanem sokkal inkább az, hogyan tudok változtatni, hogy ne csak öt percem legyen. A kötet címében kijelölt „első” egyszerre hordoz borús és pozitív üzenetet, hiszen, ha van első, akkor feltételezhetjük, lesz második is, ugyanakkor ez nem törvényszerű, az első után a lehetőség adott az újrakezdésre, a máso-

dik elkerülésére. A szövegek olvasása közben Saul damaszkuszi útja juthat eszünkbe, amely neki a ráébredést, az újrakezdést jelentette. Azok a problémák, amelyeket kíméletlen őszinteséggel tárnak elénk a szövegek, a mi valós problémáink is. A történetek megvilágítják azokat a hibákat, amelyek – szerencsére csak a kötetben – az első világvégéhez vezetnek, rákényszerítenek a szembenézésre, olvasásuk, Saul útjához hasonlóan, kinek a megvilágosodás, kinek a megtérés útja – ennek a kezdete lehet.

SZEMES PÉTER (1979) Kaposvár

SZEMES PÉTER

Lázár Balázs: H. úr hagyatéka

Orpheusz, 2020

Tháliával is eljegyzett írók, költők esetében akár obligátnak, de mindenképp magától értetődően természetesen nevezhetjük a Shakespeare-hez és drámai alakjaihoz vezető út megtételét. (Példaként elég Hevesi Sándor esszéit, Gábor Miklós naplójegyzeteit vagy Bereményi Géza dalszövegét és dramatikus művét említeni.) Persze, ennek csak akkor van értelme, ha az alkotó nem csupán végigmegy az elődök nyomán, hanem ki is szélesíti az ösvényt, esetleg addig nem vagy kevéssé ismert csapáson jut el a célig. Lázár Balázs ígéretes indulás után (a *Nézd, Lear papa* Bolond-ciklusával és közvetlen előzményként a *Bomlik a volt H. úr-verseivel*) a *H. úr hagyatéka*val érkezett meg ide. Az Orpheusz Kiadónál megjelent kötet bőven merít a magyar irodalmi Shakespeare-hagyományból: megidézi a fordító Aranyt (*Arany János gondolatai a Hamlet fordítása közben*), nyelvében és rímtechnikájában Petri *Hamlet monológját* követi (*H. úr első monológja*), Baka István emléke előtt tisztelg (*H.e.l.s.i.n.g.ő.r.*); ám gyarapítja, gazdagítja is azt.

A szerző lírahőse, H. úr ugyanis összetett személyiség. Még monogramja sem csak a dán királyfira utal (ezért teljes név helyett mindössze kezdőbetű jelöli), hanem például Heideggerre is (*Summa [H.eidegger úr]*). Énjei pedig úgy rakódnak egymásra, mint a *Peer Gynt* hagymahéjai, s akárcsak Ibsen-nél, nincs mag, csupán a rétegek összessége – az egyetlen bizonyosság. A drámai alak mellett (akit az Arany-fordításban is csupán négyszer neveznek

Hamlet úrnak), a jelenkorig húzóódó bölcseleti, illetve irodalmi tapasztalat reprezentánsa (a legélesebbek József Attila vonásai [*Lenni, lenni; H. úr hatodik monológja*]), színész és az általa megformált, benne életre kelt szerep egysége, valamint Lázár Balázs hétköznapi élményeivel, benyomásaival és a költő és színész különböző művészi tapasztalataival rendelkező alakmások egyaránt alkotják. A *H. úr léte* így fogja be ezt a széttartó sokféleséget:

„Türemkedő tér-idő szövet, / összezavart sejt-rács-halmaz, / melyben sugárzó emlékek / alakulnak át energiává / a rések közti sötét anyagban. /

Nem az, ami, mert láthatatlan / és végtelen valódi természete, / melyről maga sem tud, tudhat [...]”

Éppen ezért a szövegek világához nem teljesen illeszkedik a kötet egyébként jó érzékkel választott borítóképe (*Vándor a ködtenger felett*), amely – a *Bomlik a múlt*hoz hasonlóan, ahol a fedélen *Az álmodó* című mű szerepelt – a szerző

Caspar David Friedrich festészete iránti rokonszenvét is mutatja: a háttal álló vándornak (H. úr) itt nemcsak lábánál, de körülötte és benne is ködtenger hullámoz.

Szerencsére H. úr nem magányos lírahős, miként a drámában, más alakokkal való viszonyai is fontossá válnak. (A nevek azonossága ellenére természetesen ők sem rokoníthatók csak a drámai alakokkal.) Közülük hármat emelhetünk ki: az Opheliához, a Szellemhez és Yorickhoz fűződőket, de a többi hangsúlytalansága éppilyen beszédes

(Claudius, Horatio, Fortinbras neve kétszer-kétszer, Gertrud Anyaként szerepel kétszer a korpuszban). Ophelia (néhol csak O.) az egyetlen igazi Nő (*H. úr és a Nő*), a Másik, kapcsolatuk hullámvölgyeivel is örök társ. Boldogtalanságuk, szerelmük beteljesületlensége a drámai (színpadi) alakot állítja elénk (*Keserű ének Ophéliának; Szerelmünk; H. úr utolsó éneke O.-hoz*), egyébként ő teszi egésszé H. úr életét, itt feleség és anya lett (*Nem kolostorba, H. úr hazaér*), testi és méltó szellemi partner (*H. úr sóvárgása a vidéki házban O. után, Vízem a kávét*). A Szellem és Yorick egyfajta példát jelentenek, a kapott örökség, a továbbviendő hagyomány testesítői H. úr számára. A vállára helyezett feladat súlyát méri meg a *H. úr Apja szelleme kapcsán*: „Kísért a múlt, s űz a jelen né bomlott kétségbeesés, / az Idő nem létezik, örök szabadesés.”

Ám mégis van megérkezés: a bölcs Bolond szerepének vállalása és a kivonulás egyfelől (*Yorick elveszett költeménye – Miután H. úrnak*), másrészt az apai minta megismétlése, a szinte észrevétlen, az

utolsó üzenettel mégis felkiáltójelessé tett elmúlás (*Valami, valaki – H. úr halálára*). Az előrelépés abban látható, hogy míg a Szellem csak H. úrhoz szólt, ő az egész emberiségnek adresszája végső szavait: „ma, a pillanat tűfokán átbújva, legyünk úgy, ahogy / lehetünk még az álcselkvésekbe fulladó Földön / emberszabású emberek és blogok nélkül is boldogok...” (*H. úr hagyatéka*).

A kötet zárlatában – jó szerkesztői érzéssel a Szabó Lőrinc *Werthert fordítva... és mindig* versét idéző Arany János *gondolatai a Hamlet fordítása közben* remeklésével felvezetve – a szerző is megmutatkozik: a *Verssorokon túli* hozza el az alkotói megtisztulást, a személyes katarzist.

Hasonlót élhet át az olvasó is, ha kényelmes befogadói pozícióját feladva, megkeresi saját kapcsolódási pontjait, ha engedi, hogy hasson rá a szöveg, ha belehelyezkedik H. úr szerepébe, és végigjárja útját. Lázár Balázs verseskönyve, számos más értéke mellett, a minőségi szellemi kaland lehetőségét is kínálja – érdemes kihasználni.

MMA
KIADÓ

SZIGETI CSABA

Van, hiszen lehet

*Lehetséges régi magyar költészet
a modern történelmi regényekben*

mmakiado.hu

KAPHATÓ A KÖNYVESBOLTOKBAN!